

Lazim e ji wî zimanî fêr bibî...

Ziman, amraza ragihandinê ye. Lê ne tenê "ragihandin" a navbera insanan, "ragihandin" a rojane ye... Carna têkiliya meriv a ligel mekan û ya ligel bîrê jî dihundurîne. Her ku insan civakê dibe, her ku jiyana insan bi pêş ve diçe û kompleks dibe, her ku insan di warê çandî û tarîxî de dibe xwedî mîrateyek; têkilî, ragihandin û zimanê ku insan divê jî vediguhere awayin dîtir.

Huner û edebiyat jî ziman in. Amrazên ragihandin, guherîn û guherandinê... Helbestek, stranek, kilamek, çîrokek, rismek... Ev, carna deriyê ruhê insan vedikin an digirin. Bi huner û edebiyatê pêkan e ku zirxên kesayetîya insanên tund bişikê, dîwarên fikrên qeşagirtî hilweşin...

Û zimanêke dî jî heye; zimanê şer! Ji cergî ku mulkiyeta arizî derket ser dika tarîxê û insanan kraliyet, qewm, ol û nijad ji hev dabeşand, şer jî timî bû 'zimanêke dirêj' ligel polîtîkaya xwe ya aborîyê. Weke ku 'kelama xwedê' ye. Lê bêyî vî 'zimanê' kujer, rûxîner, dabeşkar î qehar jiyaneke bê şer mumkun e. Îro hemû şerxwazên dinyayê hatine lê danîne û naçin, jê re dibêjin 'landika şaristaniyê' lê dixwazin bi agir û barûdê hilma wê biçikînin û ew bifetisînin. Mezopotamyaya 'bextreş'... Bi hezar salan kariye bê şer bijî, û ji vir çend hezar sal berê.

Qotê Berçem, Herêma Êsê, Xerawreşk; bi rojhilatê xwe û bi rojavayê xwe, hemû tarîxa Feratê şahid e. Lazim e meriv ji wî zimanî guhdar bike, fêr bibe û têbigihê.

Em hêvîdar in bi dilê we be hejmaran nû...

O dilden öğrenmek gerek...

Dil, iletişim aracıdır. Sadece insanlar arasında, gündelik yaşamla sınırlı bir 'iletişim' değil ama. Bazen zamanla, bazen mekânla, bazen hafıza ile kurulabilen ilişkiyi de kapsıyor. İnsan toplumsallaştıkça, yaşamı daha gelişip kompleksleştikçe, kültürel ve tarihsel olarak 'biriktirdikçe', ihtiyaç duyduğu ilişki, iletişim ve dil de biçim değiştirebiliyor.

Sanat ve edebiyat da dildir. İletişim, değişme ve değiştirme aracı... Bir şiir, bir şarkı, bir kılam, bir hikâye, bir resim... İnsan ruhunun kapılarını açar ya da kapatır bazen. Tortu bağlamış kişiliğin zırları kırılabilir, donmuş bilincin duvarları aşılabilir sanatla, edebiyatla...

Bir de savaş dili var! Özel mülkiyetin tarih sahnesine çıkarak insanları krallıklara, kavimlere, dinlere, milliyetlere böldükten sonra, ekonomi politiğiyle sürekli konuşan bir 'dil' oldu savaş. Öncesiz ve sonrasız bir 'tanrı kelamıymış' gibi. Oysa bu öldürücü, yıkıcı, ayrıştırıcı, kahredici 'dil' olmadan; savaşırsız bir hayat mümkündür. Bugün dünyanın bütün savaş ilahlarının çörelendiği, 'uygarlığın beşiği' denilen ve fakat ateş ve barut dumanıyla nefessiz, boğulmaya çalışılan 'kadersiz' Mezopotamya savaşırsız yaşayabildi binlerce yıl, binlerce yıl önce hem de.

Çayönü, Hakemi Use ya da Göbekli Tepe, batısı ya da doğusuyla cümle Fırat tarihi tanıktır. Dinlemek, o dilden anlamak, öğrenmek gerek.

İyi okumalar...

Yıl: 2 - Sayı: 11 - Kasım-Aralık 2019
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 2 - Hejmar: 11 - Sermawez-Berfanbar 2019
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nüneriya Diyarbakir):
Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Gökçer Tahincioğlu **Roboski ve büyümeyen çocuklar**
- 9 Fewzî Bîlge **Em ê tevî hemû rengên xwe vegerin**
- 12 Barış Avşar **Ortak yaşam ve savaşız insan!**
- 15 Bahadır Özgür **Hegemonya ve savaş ekonomisi**
- 20 Rohat Alakom **Serboriya Mîrzayê Reben**
- 23 Ahmet Ferit **Cehda bo jiyane**
- 24 Vedat Yıldırım **Karşılaşmanın müziği**
- 43 Roşan Lezgîn **Edebîyatê ma de hîkayeya tewr verîne**
- 47 Maya Angelou **Keça Paydar**
- 48 Mehmet Bayrak **Kürt müziğinin kaynağı**
- 54 Zeyneb Yaş **Fewziya Mihemed û Gulbihar Amêdî**
- 58 Tahir Şilkan **'Biz mi? Biz Kürtmüszü!'**
- 62 Miradê Miradan **Li ser sînemaya kurdan - 2**
- 65 Sezai Sarioğlu **Van güldür ama göl sanılır**
- 70 Evîn Şikakî **Mestûre Erdelanî**
- 72 Muzaffer Oruçoğlu **Malakan**
- 74 Mehmet Oncu **Çiyayê Qerejdax**
- 76 Sertaç Kayar **Birkleyn**
- 80 Enver Özkahraman **Fotoğrafın sözü**

DOSYA:

29-42 Cumhuriyetin Kürtlere, Kürtlerin Cumhuriyete Bakışı

Ayşe Hür - Erdoğan Aydın

Kapak resmi: **Delawer Omar**

Fotoğraf: Abdurrahman Gök

Roboski, cezasızlık denilen kültürün tam ortasındadır. Devletin bekası söylemleri ile ezilenlerin, ötekilerin, bir başka yaşama şansı verilmeyenlerin yer aldığı bir terazi. Tartıya konulduğu buzlaşmış bir beyinle kalbin, zulümle merhametin, ayaz ile serin ikindilerin. Bir gün kalbinizin kırılabileceğini bilmelisiniz. Roboski kalptir, olanları kalbinizle dinlemelisiniz.

Kanlı sınır: Roboski ve büyümeyen çocuklar

GÖKÇER TAHİNCİOĞLU

Dünyanın herhangi bir yerinde, bir ülkenin vatandaşlarının, kendi ülkesine ait savaş uçakları tarafından vurularak öldürüldüğünü öğrendiğinizde ilk olarak hayret edersiniz.

O an, dünyanın o yerinde birilerinin, "onlar da orada olmasaydı" dediğini duyduğunuzda şaşkınlığınız başka bir boyuta taşınır.

Dünyanın o yerinde, toplumun önemli bir bölümünün bu duyguları paylaştığını öğrendiğinizde o yer için üzülmeye başlarsınız.

Ve kimsenin bu nedenle biraz olsun hesap vermediğini öğrendiğinizde üzüntünün yerini öfke alır.

Biraz olsun, akıl, vicdan, adalet süzgeciyle bakıyorsanız olan bitenlere, aklınız fikriniz ermez orada olan bitenlere.

Kalp kırığı

Kalp, gerçekten de kırılabilir.

Öyle ruhun örselenmesini anlatmak için kullanılmış bir deyimde kaldığı gibi değil, gerçekten de kırılabilir.

Aniden içinizde, kalbinin üzerini çizip atıp, sizi bir sızıyla başbaşa bırakan bir zalim bıçağın hedefi olabilirsiniz.

Roboski, bu yüzden bir kalp kırığıdır öncelikle. *Unutursak kalbimiz kurusun* diye haykırانların, onların unutmadıklarının kalbindeki kırıklardır.

Roboski, cezasızlık denilen kültürün tam ortasındadır.

Devletin bekası söylemleri ile ezilenlerin, ötekilerin, bir başka

yaşama şansı verilmeyenlerin yer aldığı bir terazi.

Tartıya konulduğu buzlaşmış bir beyinle kalbin, zulümle merhametin, ayaz ile serin ikindilerin.

Bir gün kalbinizin kırılabileceğini bilmelisiniz.

Roboski kalptir, olanları kalbinizle dinlemelisiniz.

Kanlı sınır

Hangi dili tercih ediyorsanız edin; Şırnak Uludere'de Roboski ya da Ortasu ile Bujeh ya da Gülyazı adı verilmiş köylerinde katırların sırtında, kilimlere dolanmış, çuvallara konulmuş insan bedenleri dağdan indirilmiş, yanyana dizilmiş, görmemek için gözünü kapatmış bir ülkenin görmesi için bekliyordu.

Sayıları bile belli değildi tam olarak.

Kimin kim olduğu belli değildi.

28 Aralık günü de en iyi bildikleri ve defalarca yaptıkları işi yapmak üzere iki köyde yaşayan çoğu akraba köylüler, kaçağa gideceklerini haber ettiler birbirlerine. 40-50 lira kazanacaktı her biri. Sürekli giderlerdi. Gittiklerini oradaki jandarma karakolu bilirdi.

38 çoluk, çocuk, baba, kardeş, amca, yeğen, 38 katırla çıktılar yola, hava yeni kararırken. En büyüğü 28, en küçüğü 12 yaşındaydı. Saat 19.00'du yola çıktıklarında. Yayla, sınırın tam ortasıydı, karşısı Irak.

Mazotlarını yükleyip köye döneceklerken, köye dönüş yolunun askerler tarafından tutulduğunu gördüler.

Hava çok soğuktu.

O sırada büyük bir aydınlık. Aydınlığı, top atışları izledi. Yüklerini, sınırın diğer tarafına bırakıp, ne olup bittiğini anlamak için geri döndüler yine bu tarafa. Giderken insansız hava aracının sesini duymuşlardı. Hemen ardından ne olduğunu bile anlamadan gelen jetlerin sesi duyuldu. İki gruba ayrılmıştı "kaçakçılar." İki gruptakiler de aşağıya kaçmaya çalıştı ancak yol tutulmuştu. İki grup iyice birbirine yanaştı. Mesafe kapanır kapanmaz, top atışı kesildi ve jetlerin sesi duyuldu. İlk bomba, sınıra daha yakın duran 20 kişilik grubun üzerine düştü. Kalanlar ne olduğunu anlamadan geriye kaçmaya başladı. Kayalıkların arkasında gizlenmeye çalışanlar, bombadan korunmak için katırın altına gizlenen çocuklar. Katırların altındaki çocuklar, ikinci bombada öldü. Kayalıkların ardına saklananlar gibi. Sonra iki bombalama daha. Sonucunda, 14 kişi yaşama veda etti.

Dört bombardımandan sonra, kayalık kısımdaki 4 köylü dışında tüm canlılar ölmüştü. 4 kişi, dere yatağına atlayarak kurtulabildi.

Ellerinde fenerler, yanlarında katırlarla sınıra gelen köylüler, ağıt yakmaya başladı.

34 çocukları o akşam, kanlı sınırdan can vermişti.

Parçalanmış hayatlar

Sabaha kadar soğukta, çocuklarının, kardeşlerinin parçalarını topladılar tek tek. Hayatları parçalanmıştı.

Katır sırtında, battaniyeye sarılarak köye indirildi cansız bedenleri.

Haber önce, gece geç saatlerde düştü bazı internet sitelerine.

Ama kimse habere inanmak istemedi. Ertesi sabah olduğunda, televizyonlar ve ajanslar hala sessizdi. Derken, beklenen açıklama Genelkurmay'dan geldi. Genelkurmay'a göre PKK'nın güzergahını kullanan gruba yönelik "operasyon" 21:37-22:24 arasında yapıp bitirilmişti.

Roboskililer, battaniyeye sarıp, karların üzerine, yan yana dizdikleri ölüleri için ağıt yakarken, herkes, ölenlerin sayısının 35 olduğunu konuşuyordu. Günlerce konuşulan bu bilgi, ölenlerden birinin parçalarının ayrı ayrı battaniyeye sarılmasından kaynaklanıyordu. Otopsi ve DNA

incelemeleri sonunda, bedeninden geriye sadece 10 kilogramlık parçaları kalan Hamza Encü, günler sonra "tek bir insan" olarak kayda geçebiliyordu.

Emri kim verdi?

Başlatılan soruşturmada, aranan yanıt şuydu:

"Bombalama emrini kim verdi?"

Ardı ardına heyetler bölgeye gitmeye başladı. Diyarbakır Özel Yetkili Başsavcivekilliği de soruşturma açtı. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu inceleme başlattı.

Peki onca "hesap sorulacak" sözleri ne oldu?

Olaydan 1,5 yıl geçtikten sonra hala tek kişinin ifadesi bile alınmamıştı. TBMM'nin raporu ise olayın yıldönümünde bitmiş olmasına rağmen açıklanmadı.

Roboskililer, battaniyeye sarıp, karların üzerine, yan yana dizdikleri ölüleri için ağıt yakarken, herkes, ölenlerin sayısının 35 olduğunu konuşuyordu. Günlerce konuşulan bu bilgi, ölenlerden birinin parçalarının ayrı ayrı battaniyeye sarılmasından kaynaklanıyordu. Otopsi ve DNA incelemeleri sonunda, bedeninden geriye sadece 10 kilogramlık parçaları kalan Hamza Encü, günler sonra "tek bir insan" olarak kayda geçebiliyordu.

Rapor ancak olaydan 14 ay sonra açıklanabildi. Raporunda failler yoktu, olayın kasıtlı yapılmadığı söyleniyordu, kaçakçılık eleştiriliyordu.

1,5 yıl yürütülen savcılık soruşturmasından sonra Roboskili ailelere "daha çok beklersiniz" anlamına gelen bir karar gönderildi. Diyarbakır Özel Yetkili Başsavcivekilliği, şüpheli ifadesi bile almadığı dosyayı, görevsizlik kararıyla Genelkurmay Askeri Başsavcılığı'na gönderdi. Kararın tamamı 53 satırdan oluştu. Yaklaşık 6 ay sonra ise Genelkurmay Askeri Savcılığı'ndan olayın "Kaçınılmaz bir hata" olduğunu bildiren kısacık bir takipsizlik kararı çıktı. Hava harekâtı talimatını veren dönemin komutanları için işlem bile yapılmamıştı. Sonrası malum; Anayasa Mahkemesi'nin eksik

belgeyle, geç başvuru nedeniyle reddettiği Roboski başvurusu ve AİHM yolları. Cezasız kalan bir katliam...

Roboski'de çocuklar öldü

O kadar ölüm vardı ki hiçbirine ayrı parantez hakkıyla açılmadı. Çocuk olmayanlar da çocuk sayılabilecek yaşlarda gençlerdi, genç sayılmayanlar bile gençti.

Roboski'ye Adalet Platformu, ölenlerin hikâyelerini, onların ağızından kaleme alınmış mektuplarla kamuoyuna duyurdu. O mektuplar, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, TBMM ve Adalet Bakanlığı'na da iletildi. O mektuplara göre, ölen çocukların kısa hikâyeleri şöyleydi:

Muhammed Encü: 13 yaşındaydı daha. Altıncı sınıfa gidiyordu. Babası evde yokken kaçağa gidip para kazanmak istedi. Bombalanarak öldü.

Mehmet Ali Tosun: 1997 doğumluydu daha. Babası yokken, harçlık için gitti kaçağa. Dönemedi.

Erkan Encü: 13 yaşındaydı. Gözlerini devlete vermiş korucu bir babanın çocuğu. Amcaları ile gitti kaçağa. Harçlığını çıkartmak, yeni kurdukları takımın malzemeleri için para bitirmek istiyordu. Dönemedi.

Orhan Encü: 13 yaşındaydı. Bilgisayar almak için çıktığı kaçağa. Ağabeyi Zeydan Encü'nün kazandığı eve, kendi kazandığı kumbaraya gidecekti. Otopside, Orhan'ın sanılan bazı parçaların parçalanmış ka-

Fotoğraf: Abdurrahman Gök

tırının olduğu anlaşıldı. Kaçağa gitti, dönemedi.

Vedat Encü: Daha lisede öğrenciydi. Köyde, en çalışkan, matematiğe en düşkün çocuktur. Yoksulluktan göç eden ailesi, kentlerde barınamamış geri dönmüştü. Kaçağa gitti, dönemedi.

Şerafettin Encü: 18 yaşındaydı. 12 yaşında öksüz kaldı. Babasıyla birlikte 6 kardeşine bakabilmek için uğraşıyordu. Kaçağa gitti, dönemedi.

Savaş Encü: 15 yaşındaydı. Ağabeyi Hüsnü ile çıktı kaçağa. Evde erzak bitmişti. Büyük ağabeyinin 'ben gideyim' ısrarlarını dinlemedi. Eldiveninden teşhis edildi. Kaçağa gitti, dönemedi.

Mahsun Encü: Babası hastaydı. Ertesi gün kardeşinin dok-

tora götürülmesi gerekiyordu. Parası yoktu. Kaçağa gitti, 17 yaşındaydı, dönemedi.

Bilal Encü: 16 yaşındaydı. Doktor olmak istiyordu. Babasının gözleri görmüyordu. Kaçağa gitti, dönemedi.

Yüksel Ürek: 14 yaşındaydı. Okulda kız kardeşinden iki lira yakıt parası istemişler, annesi bulamamıştı. Kış ayında para olmazdı. Kaçağa gitti, dönemedi.

Bedran Encü: 13 yaşındaydı. Okul masrafları için para biriktirmek istiyordu. Cebinden kek ve 20 lira çıktı. Kaçağa gitmişti, dönemedi.

Salih Ürek: 16 yaşındaydı. Liseyi bitirecek, sınava girecekti. Para gerekiyordu. Bombardımandan yaralı kurtuldu. Katır sırtında taşınırken hastaneye,

can verdi. Kaçağa gitti, dönemedi.

Cemal Encü: 17 yaşındaydı. Kantine borcu vardı. Sıkıştıyordu kantinci. İkinci kez gitti kaçağa, dönemedi.

Celal Encü: 16 yaşındaydı. Öksüzdü, babasına yardım ediyordu kardeşlerinin bakımı konusunda. Kaçağa gitti, dönemedi. Ölümünü protesto eden amcasının oğlu tutuklandı.

Serhat Encü: Ağabeyi üniversite okuyordu. Para gönderilmesi gerekiyordu. Daha lisedeydi ama ağabeyi için gitti kaçağa, dönemedi.

Hikayeleri üçer cümleydi...

Üç cümleye sığdırılmaya çalışılan, büyük, çok büyük bir kalp kırığının hazin hikayesi.

Roboski. 🌹

“...
zimanê avesta yê êgir
giha, nebat, kok
zimanê daxdayî, rengê hinarê
lênûska nû ya rojhilatê
dema vegera dehhezaran dixumxumand
ji axê heta gelawêjê
her der her tişt di kemîneke tarî de
ji zarokên ewil
ên nivîsê, teker, dîrokê
ey mezopotamyaya mezin
şeva du hezar salî
veger li paş xwe biner
birayên min dimirin li rojhilatê dilê min

Murathan Mungan

(Balgîfa Mar, Lal Laleş û Îrfan Amîda, 2007, Weşanên Lîs)

► Em ê tevî hemû rengên xwe vegerin

FEWZÎ BÎLGE

Rêwîtiyên li ser rêyên tî, li xeyalên me kirin êvar. Ka heya hûn vegerin nava xwe û me. Li hemû rawestgehên we, ew bê xem bihurandine rawestin. Li ber çavên hemû yezdanên çavberdane namûsa me. Vêxin agirên tefiyane, li wan perestgehên we berî zeman ew ji bîr kirine. Xwe dadin ramûsanên xwe yên ku hezkirin di dilê wan de jî vemirîye.

Hûn pir dûr çûn, pir dûr ketin ji sorê xwe yê hêrsok, ji zerê xwe yî melûl... Reş dilşikestî, mor ji we bêtir westiyayî, hejar, nexweş û ne xweşik bûye. Hemû di şîneke giran de, tu nemaye bifetisin. Zerê we bê gîyan, keskê we êdî qesasekî derahanê ye û hemû gulên li ser libasên we digirîn, çavên wan li dû mane.

“Zeman jî, zebanî jî dizanin em ê vegerin. Bi hemû gencîneya stran, peyv û reqsên xwe. Bi mirinên xwe yên bedew û bi hemû rengên xwe yên germ û sar em ê vegerin.

Li bajarekî bircreş, bextreş û evînên xweş lê pir, xezebê xwe pir dikir. Li ber mirinên li ezmên zîz dibûn, bi zemên re dibûn heval. Hemû dişibyan şevên lal û tim qetran.

Hûn ji hîvê bedewtir, ji dola agir, dilop dilop niqutîbûn dilê me. Li ser wan şiverêyên mirin jî ji wan ditirsiya û ji her du gavan gavekê zebaniyên diranpola. Hûn dimeşiyên wan rawesgehên jiyên lê nedijîya. Mirin bû ya her kêlî ji we dixuya. Hûn netefin, hûn jî dizanin me dil daye we û hûn mak agirê me ne. Hûn in yên ku em ji mirinê dizîne. Ger hûn venegerin, mirin navê me yê yekemîn e. Mîna bayê reş we xwe girêdaye. Li çoleke kujer, bê ser û ber hûn bimeşin, tim bimeşin nava stranên xweş yên hemû dişibin we.

Pişt wan çîya jî welatê me ye ha! Ji bîr nekin, ew der ne bîyaban e. Hema hûn çend zag, newal û bihurên bibihurînin, piştî çend zeman û çend hîvan wê destên xwe bidin we teqez ew çirûskên ji we pekîyane.

Lê; tu ba û baran, wê dewsa ramûsanên min yên li ser dêm û devên we mane nedin ber

xwe, mîna bahozên bixîz yên çolan. Îltîca nekîn! Wê, meşên min yên bi ber we ve tîn, xwe bispêrin banê hîveke girover.

Ji kulan re, ez ê hemû niqirîskên we bidim hev, bikim notayên straneke serhildêr, ji bo gavên we, we bi şûn de bîne ba rengên hûn qewirandine û ji loma ez jî ji wan sar bûme..

Gavên we û yên zemên wê me bigihînin hev, li wî cîyê ku we dîrok lê zaye. Me di hemû zemanan de xwe dispart wî yê jor û ew tim hebû tûne bû di hemû kûştengiyên me de. Ziman û zeman û çavên me li dû me man. Li dewsa şopên xwe divê em wan yek bi yek bidin hev. Zeman jî, zebanî jî dizanin em ê vegerin. Bi hemû gencîneya stran, peyv û reqsên xwe. Bi mirinên xwe yên bedew û bi hemû rengên xwe yên germ û sar em ê vegerin.

Di hemû zemanan de bila ronî bi me pevşa bibin, mîna yên min û stêrkên li ser serê we xuyane. Hîn dewsa ramûsanên min ji ser dêm û devên we neçûne, sax an mirî û ger navê me yê yekemîn mirin jî be, em ê vegerin binê wê hîva ji we dihezide. 🌹

Tüm renklerimizle DÖNECEĞİZ!

Çeviren: REŞO RONAĖI

Susamış yolların yolcusu hayallerimize akşam indi. Bekleyelim bakalım, siz kendinizin ve bizim içimize dönüp bakasıya dek. Her konaklayışınızda kaygısızca ötelemişsiniz yorgunluğunuzu. Namusumuza göz dikmiş tüm tanrıların gözleri önünde harlayın sönmüş ateşleri; epeydir unuttuğunuz mabetlerde yakın kendinizi; buselerinizi de, sevmeyi unutmuş buselerinizi de...

Çok uzaklara gittiniz, kızgın kızzılığınızdan, zerrin mahmurluğunuzdan çok uzak düştünüz. Siyahın kalbi kırık, mor sizden daha yorgun, daha yoksul ve daha çirkin olmuş. Tümünü ağır bir yasta, boğulmak üzere. Zerrini ruhsuz, yeşili tam bir katil kıldınız artık ve libasınızdaki güllerin gözleri yaşlı, gözleri arkada kalık.

Surları kara, bahtı kara ve aşk-ları âlâ bir kentte gazap, ateşini harlıyordu. Gökte dönüp duran ölümlerin karşısında, zamanla dost oluyorlardı. Hepsi de lal gecelere benziyordu, hep katran...

Aydan daha güzelsiniz, ateş soyundan damla damla ak-mıştınız gönüllerimize. Ölümün bile korktuğu, her iki adımda çelik dişli zebanilerin görün-

düğü o patikalarda... Yaşamın dahi yaşamadığı o duraklara yürüyordunuz. Her an size görünen ölümdü. Aman ha, sönmeyesiniz; size gönül verdiğimizizi siz de biliyorsunuz ve siz bizim ateşimizin kaynağısınız. Ölümünden çaldıklarımız sizsiniz. Dönmezseniz, ölümü ilk adımımız belleriz. Kara yel gibi kuşanmışsınız. Öldürücü ve uçsuz bucaksız bir çölde yürüyün, hep yürüyün; size benzeyen tüm o güzelim şarkıların sözlerine.

O dağların ardı da bizim ülkemiz, ha! Orası yaban eller değil, unutmayın. Birkaç dere tepe, birkaç yalçın kaya aştınız mı, gel zaman git zaman mutlaka size el uzatacaktır sizden sıçrayan o kıvılcımlar.

Lakin; hiçbir yağmur ve boran yanaklarınızda ve dudaklarınızda kalan buselerimi silip götüremez, çöllerdeki kum fırtınaları misali. Göçmeyin! Size yönelen yürüyüşlerim, yuvarlak bir ayın çatısı altına sığır.

Bana ukde olur; tüm hıçkırıklarınızı toplar, isyankâr bir şarkıya nota yaparım; adımlarınız sizi, sizi kovan renklerle bir daha bir araya getirsin diye. İşte bu yüzden soğudum ben de onlardan.

“Zaman da zebaniler de biliyor ki döneceğiz. Şarkılarımızın, sözcüklerimizin ve halaylarımızın tüm zenginliğiyle... Güzel ölümlerimiz ve tüm sıcak ve soğuk renklerimizle döneceğiz.

Tarihi doğurduğunuz yerde, adımlarımız ve zamanın adımları kavuşturacaktır bizleri. Tüm zamanlarda yukarıdakine sığırırdık ve o, bir vardı bir yoktu tüm ölüm açmazlarımızda. Dilimiz, zamanımız ve gözlerimiz ardımızda kaldı. İzlerimizi sürüp onları birer birer toplamalıyız. Zaman da zebaniler de biliyor ki döneceğiz. Şarkılarımızın, sözcüklerimizin ve halaylarımızın tüm zenginliğiyle... Güzel ölümlerimiz ve tüm sıcak ve soğuk renklerimizle döneceğiz.

Üstünüzde parlayan yıldızlarla seviştiğim gibi, aydınlıklar sevişsin bizimle her zaman. Ölü ya da diri, henüz yanaklarınızdan ve dudaklarınızdan silinmemişken buselerim ve ön adımız ölüm dahi olsa sizi kıskanan ayın huzuruna çıkacağız. ”

Ortak yaşam, savaşsız insan!

BARIŞ AVŞAR

Bundan 12 bin yıl önce, bugünkü Urfa'nın kıraç bir tepesinde, yakınlarda büyük bir su kaynağı bile olmadan bir araya gelen (belki bir 'kutsallık' atfederek? belki 'ataların' orada yaşadığı ve kolektif bir olayın hatırasına?) binlerce insan büyük bir 'ortaklık' örneği vermiştir. Göbekli Tepe'de halen yanıtlanması gereken pek çok soru var. Ancak bunların çoğunun yanıtı bu 'ortaklık'ta bulunacak gibi görünüyor.

Göbekli Tepe'de kuşlar, yılanlar, tilkiler, yaban domuzları buluşuyordu. Bu hayvanların bizzat kendileri değil ama; (yüksek ihtimal) onları kendi sembolleri seçen insanlar bir araya geliyordu. T şekilli taş yapılardan oluşan Göbekli Tepe bir yerleşim değildi. Evler yoktu. Muhtemelen farklı bölgelerden gelen göçebe/yarı göçebe insan toplulukları belli dönemlerde (her yıl baharda?) burada bir araya gelerek taş yapılarını inşa etmişlerdi.

Harcanan günlük yemek miktarları büyüklüğünde bir yiyecek depolama alanının bulunmaması, binlerce insanın buraya gelip, günlerce çalışıp, gıdalarını günlük olarak tüketip A Yapısı'nda yılan, B Yapısı'nda tilki/kedigiller, C Yapısı'nda yaban domuzu ve D Yapısı'nda kuş bezemeleri ağırlıklı olarak Göbekli Tepe'yi inşa ettiklerini gösteriyor.

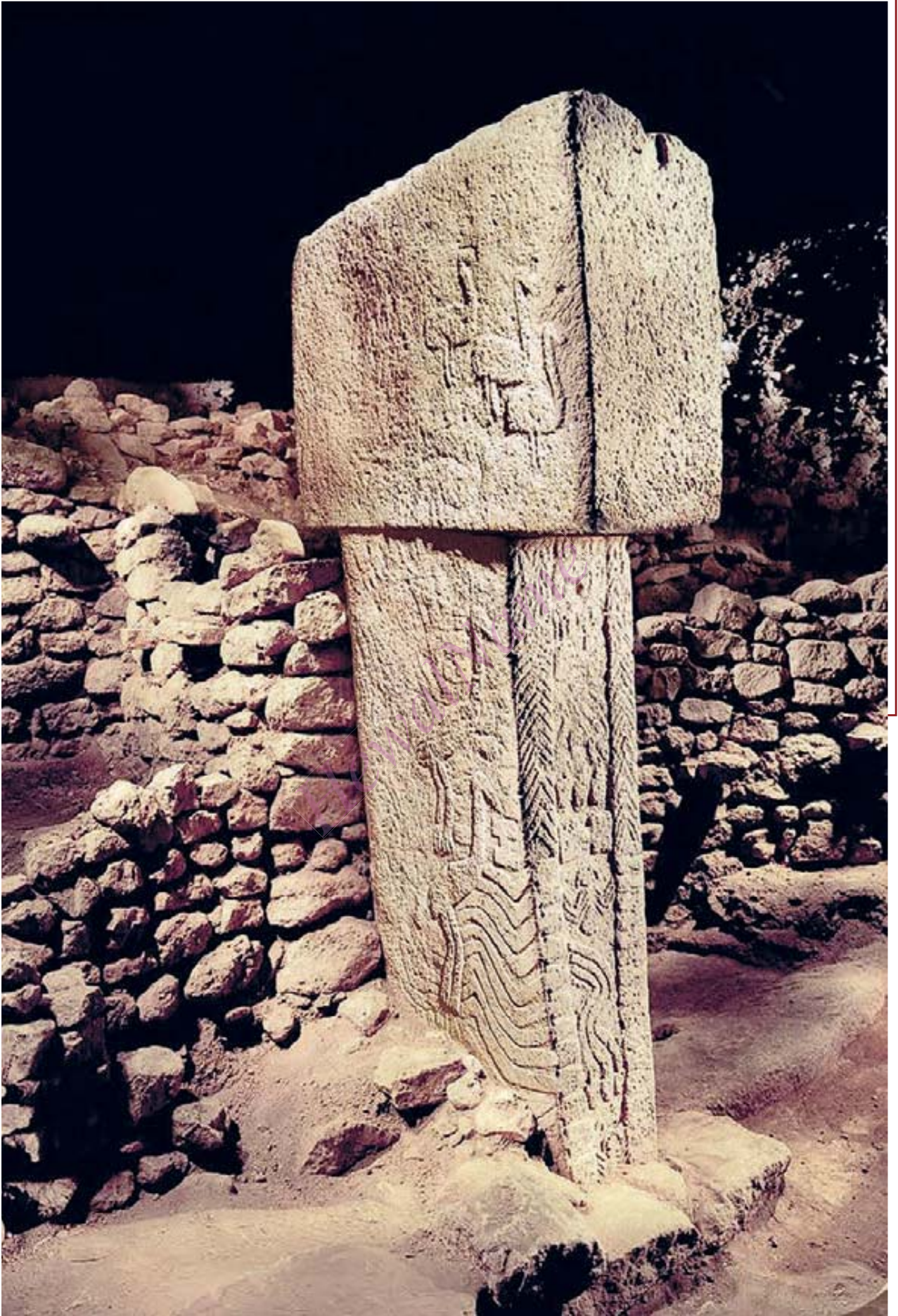
Peki taşlar üzerindeki bu görsel düzen birbirlerinden farklı hayvanlarla özdeşleşerek ayrışan insan topluluklarına mı işaret? Yoksa bu hayvan-

ların hepsi için ayrı ayrı yapılar inşa eden ve belki de böylece hepsinin gücüne sahip olmaya çalışan ortak bir düşünce dünyasına mı sahiplerdi? Hangi soru doğru yanıtı götürecektir olursa olsun, değişmeyecek tek bir doğru var. Bundan 12 bin yıl önce, bugünkü Urfa'nın kıraç bir tepesinde, yakınlarda büyük bir su kaynağı bile olmadan bir araya gelen (belki bir 'kutsallık' atfederek? belki 'ataların' orada yaşadığı ve kolektif bir olayın hatırasına?) binlerce insan büyük bir 'ortaklık' örneği vermiştir.

Göbekli Tepe'de halen yanıtlanması gereken pek çok soru var. Ancak bunların çoğunun yanıtı bu 'ortaklık'ta bulunacak gibi görünüyor.

'Ortak yaşam'ın ilk şartı: Güven!

Peki insanların ilk kez sürekli olarak yaşamaya başladıkları yerler? Göbekli Tepe'deki gibi değil de konut yaparak 'yerleştikleri' merkezler. Oralarda 'ortak yaşam' nasıldı? Dünyanın en eski köy yerleşimlerinden biri olan ve Suriye'de,

Göbekli Tepe D Yapısı'nda kuş bezemeleri

Fırat'ın kıyısında yer alan Jerf el-Ahmar bu konuda fikir verebilecek özelliklere sahip. Az sayıda insanın uyumasına uygun tek odalı konut yapıları dışında bu Erken Neolitik Çağ köyünde dikkat çeken bir gıda depolama uygulaması var. 70'e yakın yapının bulunduğu Jerf el-Ahmar'ın ortasında bulunan, yuvarlak planlı ve bir dizi hücreden oluşan bu yapının bir bölümü yere gömülü olarak inşa edilmiş. Kapısız duvarlarla örülü yapıya sadece üstten giriş yapılmış. İçerisinde buğday ve mercimek depolandığı yapılan araştırmalarla öğrenilmiş.

Jerf el-Ahmar'da yemek pişirmenin ve yemenin bir 'sosyalleşme' aracı olduğu belirtiliyor. Çünkü bu iş için çok sayıda farklı ocak kullanılmış. Ve köyde yaşayanlar gruplar halinde bu ocakların etrafında toplanarak yemeklerini pişirmiş ve yemiş. Ortak toplanan, ortak depolanan, ortak tüketilen gıda, ortak yaşamın da temel belirleyicisi ve devam ettiricisi olmuş.

Belki herkesin günlük diğer faaliyetlerini yürüttükten sonra vakti gelince kendi grubuna ait ocağın başına gidip yemeğini yediği, dolayısıyla böylesi bir 'gruplaşma'nın söz konusu olabileceği söylenebilir. Ancak bu bir ayrışmadan ve çatışmadan çok, yerleşik hayata geçmeden önce onar, yirmişer kişilik gruplar halinde göçebe olarak yaşayan insanların konut inşa ederek sürekli aynı bölgede yaşamaya başlamasıyla birlikte, yüzlerce kişiye ulaşabilen köy nüfusunun hayatını organize etmek için

Çayönü, Hakemi Use, Çatalhöyük gibi Neolitik dönemin farklı zamanlarına ait yerleşimlerin hiçbirinde 'savaş' izine rastlanmaz. İskeletler üzerinde yapılan araştırmalarda darbeye bağlı travmalara rastlanır. Çoğu ölümcül değildir. Daha çok çeşitli ritüelleri (av, ölüm, bereket gibi konularla ilgili) yerine getirirken ortaya çıkmış darbeler olduğu tezi öne sürülmektedir. Aksi yönde de görüşler vardır ancak bunların öne sürüldüğü tezler içinde de 'savaş' yoktur.

bulduğu bir formül gibi görünüyor.

Çünkü göçebe döneme göre bu kadar yüksek sayıda insanı tek bir ocak etrafında toplamak en başta fiziki koşullar açısından zordu artık. Onlarca kişinin tek bir ateş etrafında yemeğin pişmesini beklerken yaşayabileceği sabırsızlık, topluluk için büyük bir gerilim kaynağı olabilir. Bu nedenle köyün farklı noktalarında ocak yakılarak gruplara ayrılmak makul ve zorunlu görünen bir çözüm.

Üstelik bu zorunlu 'bölünme'nin bir gerilime yol açmadığı yemek deposundan belli: Köydeki herkes güvenle yemek için topladıklarını burada kolektifin iradesine teslim etmiş. 'Ortak yaşam'ın devamı için

birinci şart yerine getirilmiş böylece: Güven! Anlaşılan o ki, köyün üst ortak kimliğinin yarattığı aidiyet duygusu karşısında, 'kendi' grubuyla 'kendi' ocağının başında toplanıyor olmak bir önem taşımamış.

Bunu bugün sağlamak ne kadar zor!

Savaşızsız Neolitik

Peki hiç mi çatışmamış, hiç mi birbirine düşmemiş, hiç mi sorun yaşamamış bu insanlar?

Böyle bir şey söylemek fazla iddialı olur. Ancak Çayönü, Hakemi Use, Çatalhöyük gibi Neolitik dönemin farklı zamanlarına ait yerleşimlerin hiçbirinde 'savaş' izine rastlanmaz.

İskeletler üzerinde yapılan araştırmalarda darbeye bağlı travmalara sıkça rastlanır. Ancak bunların çoğu ölümcül değildir. Bu nedenle aralarında küçük çatışmalardan kaynaklı olanlar bulunsa da daha çok çeşitli ritüelleri (av, ölüm, bereket gibi konularla ilgili) yerine getirirken ortaya çıkmış darbeler olduğu tezi öne sürülmektedir. Aksi yönde de görüşler vardır ancak bunların öne sürüldüğü tezler içinde de 'savaş' yoktur. Evet, şiddet bu atalarımızın yaşamına tamamen yabancı değildir. Ancak istisnai örnekler dışında büyük sayılarda toplu ölümlere/öldürümlere rastlanmaz.

Krallıklara, kavimlere, dinlere, milliyetlere bölünerek savaş etmek insanlığın daha sonra gelecek 'ileri' dönemlerinde söz konusu olacaktır!..

Hegemonya sorunu ve savaş ekonomisi

BAHADIR ÖZGÜR

Resmi istatistikte 'yüksek teknoloji' olarak kodlanan faaliyete baktığımızda da, iktisadi açıdan makbul bir üretim görürüz. Ne var ki bu başarı, bizatihi ekonomik sorunların üzerini örten, hak ve özgürlükleri kısıtlayan politikaların ölçüsü gibidir. Zira yüksek teknoloji üretiminin büyük kısmını, askeri sanayi oluşturuyor. Cumhuriyet tarihinin en ağır krizlerinden birisi yaşanırken, askeri sanayinin gösterdiği parlak performans, sadece ekonomiye dair değil, aynı zamanda siyasetin rotasıyla ilgili de güçlü ipuçları sunuyor.

Ekonomik krizin seyrini gösteren sanayi üretimi yıllık yüzde 3.6 düştü. Veriler ülkenin uzun süreli bir durgunluk sürecine girdiğini gösteriyor. Bunun sonuçları malum; daha fazla işsizlik ve yoksulluk demek. Oysa bir sanayi dalı var ki, son yıllarda rekor kırmasıyla dikkati çekiyor: Yüksek teknoloji ürünleri. Bu sektörde büyüme yüzde 16'ları buluyor. Peki bunun sonuçları ne olacak?

Ekonomide rakamlar önemlidir ve iktisadi faaliyetlere dair bir şeyleri açıklar; ama rakamların ardındaki gerçekler bazen bambaşka bir hikâyeye işaret eder. İşte resmi istatistikte 'yüksek teknoloji' olarak kodlanan bu faaliyete baktığımızda da, iktisadi açıdan makbul bir üretim görürüz. Ne var ki rakamın temsil ettiği gerçeklik aynı derecede makbul sayılmaz. Hatta bu başarı, bizatihi ekonomik sorunların üzerini örten, bundan kaynaklı toplumsal rahatsızlığı baskılayan, hak ve özgürlükleri kısıtlayan politikaların ölçüsü gibidir. Zira yüksek teknoloji üretiminin büyük kısmını, askeri sanayi oluşturuyor. Cumhuriyet tarihinin en ağır krizlerinden birisi yaşanırken, askeri sanayinin gösterdiği

parlak performans, sadece ekonomiye dair değil, aynı zamanda siyasetin rotasıyla ilgili de güçlü ipuçları sunuyor. Biraz daha somutlayalım...

Askeri-Endüstriyel kompleks

Askeri pazarın yükselen gücünü kamuoyu yakından tanıyor aslında: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın damadı, ulusalcı kesimin ve özellikle askeri elitin teveccüh gösterdiği Selçuk Bayraktar'ın sahibi olduğu Baykar AŞ. 1984'te basit bir makine üreticisi ve ithalatçısı olarak kurulan şirket, 2000'lerden sonra askeri alana yöneldi. Bugün TSK'nın envanterindeki İHA ve SİHA'ların tamamına yakını onun üretimi. Ayrıca geliştirdiği üç farklı roket de yine TSK'nın yoğun kullandığı mühimmatların arasında.

Selçuk Bayraktar, Suriye'nin Kuzeyi'ndeki harekâtın başlamasından hemen sonra sosyal medyadan, savaşta geliştirdikleri silah sistemlerinin kullanıldığını 'gururla' duyuruyordu. Bundan bir hafta önce de Baykar AŞ'nin tesisleri, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle 'özel endüstri bölgesi' ilan edilerek, vergi muafiyetleri ve

teşvik mekanizmasının imkânları şirkete sınırsızca açıldı. Koç Holding'in Otokar'ı ise yıllardır savaş sanayii sayesinde büyüyor. En büyük alıcısı TSK olan Otokar, otomotiv sektöründe yarı yarıya daralmanın yaşandığı 2019'da En Büyük 500 Firma listesinde tam 38 basamak yükseldi.

Askeri endüstrinin yeni yıldızı ise, uzun süre Koç Holding'in Otokar'ının elinde bulunan tedarik ettiği hafif zırhlı araç ve personel taşıyıcı tedarikini kapatan Ethem Sancak'ın BMC'si. Nitekim devletin resmi askeri kurumu MKE en büyük 10 şirket arasında bulunurken, 2014'ten sonra

ilk 100'e dahi giremez oldu. Onun yerini BMC ve Baykar AŞ. aldı. Bu şirketlere, 2017'de doğrudan Erdoğan'a bağlanan ve özel şirketlerle ortak silah ve askeri araç geliştiren Roketsan, Havelsan ve TAI'yi de ekleyelim.

Son yıllarda hızla büyüyen devasa bir sektör söz konusu. Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) yayınladığı rapor, bu sektörün boyutları hakkında fikir veriyor. Rapora göre Türkiye, dünyada silah alımına en fazla bütçe ayıran 15'inci ülke. Harcamalar bir yılda yüzde 24 artarak 18 milyar dolara çıktı. Devletin resmi bütçesinin çok üzerinde,

fonlarla ve 'askeri sır' kapsamındaki anlaşmalarla gizlenmiş bir harcamadan bahsediyoruz.

Tüm bu gelişmeler, 2010'lardan sonra iktidarla organik ilişkisi bulunan bir askeri-endüstriyel kompleksin yükseldiğini gösteriyor. Dolayısıyla sıcak çatışmaları sadece gündem değiştirmeye açıklayamayacağımız bir ekonomi politik ilişkiler ağı çıkıyor karşımıza. Ekonomik krizin etkilerinin yayıldığı günlerde yapılan, "Bir mermi kaç para?" ya da "Uçaklar leblebi, fıstık atmıyor" açıklamaları boşuna değildi.

Askeri-Keynesçilik

Askeri-endüstriyel kompleksler, siyasi iktidar ve devlet aygıtıyla simbiyotik ilişki içindedir. Normalde devletin tekelinde görünen silahlı gücün iktisadi ayağı, ekonominin durgun olduğu dönemlerde teşvik edilerek özelleştirilir ve sıcak çatışmalarla sürekli tahkim edilir. Renault'un 1. ve 2. Dünya Savaşı ile beraber endüstri sahnesine çıkması veya Lockheed Martin'in önce Kore, ardından Vietnam Savaşı sayesinde küresel şirkete evrilmesi tipik örnekler. 1930'larda Almanya'da, 1980 ve 2000'lerde ABD'de ekonomiyi canlandırmak amacıyla yürürlüğe konulan bu ekonomi politikası, 'askeri Keynesçilik' olarak anılır. Askeri harcamaların artırılması sayesinde devlet doğrudan arz ve talebe müdahale eder. Böylece, devamlılığı olan bir ordunun her türden mal ve hizmet ihtiyacının piyasadan karşılanmasının yanında, maliyetli ve katma değeri yüksek Ar-Ge, teknoloji vb. yatırımlar da canlandırılarak, üretimin dinamiği kriz döneminde askeri eksene kaydırılır. Diğer yandan vergi gelirlerinin fonlar aracılığıyla askeri bütçeye, oradan da özel şirketlere -yasaların ve Meclis'in denetiminden azade biçimde- transfer edilmesinin meşruiyeti, savunma ihtiyacı çerçevesinde sağlanır. Ancak tüm bunların işleyebilmesi nihayetinde çatışma halinin sürekliliğine bağlıdır.

İşte yıllar boyu süren Kürt sorununun ve özel olarak da son yıllarda yoğunlaşan Suriye harekâtlarının bir yüzünü bu ekonomik gerçekler oluşturuyor.

Diğer yüzünde ise geleneksel devlet refleksinin ve mevcut siyasi iktidarın ihtiyaçları duruyor. Her iki boyut da birbirini daima koşullayan, girift bir ilişkiye sahip. Dolayısıyla savaşın ekonomi politikası bu bütünlük içinde cereyan ediyor.

Son askeri harekâtın aynasında da söz konusu ilişkiler ağını okumak mümkün. Bir 'parti-devlet'i'ne dönüşmüş AKP iktidarının savaş motivasyonunun arkasında, ekonomik krizle sarsılmaya başlayan meşruiyet sorununun yattığını söylemek mümkün. Başkanlık rejimine geçildikten sonra iktidar bloğu, girdiği iki seçimi (31 Mart ve 23 Haziran) ciddi hasarla kaybetti. Seçim tahribatının pek çok nedeni var, lakin belirleyici olan etkiler, AKP'yi iktidarda tutan temel dinamiklerin ekonomik krizde dağılmaya başlamasıydı. Basitçe formüle edersek eğer, bunlar; 'finansal istikrar' ve 'genişlemeci maliye politikaları'dır. Türkiye'de sermaye gruplarının iktidarla ilişkileri bu iki süreç üzerinden şekillenir. AKP'yi önceki iktidarlardan özgün kılan şey, farklı sermaye fraksiyonlarının yönelimlerini siyasal alanda ustaca temsil edebilmesiydi. Dış finansmanın istikrarı ve gelen paranın kamu mekanizmalarıyla dağıtımı önemli bir dengeydi. Sermaye fraksiyonları da bu dengenin kışkırttığı iki büyük korkuya göre şekillendi. Geleneksel büyük sermayenin kaygısı dış finansmanın kesilmesi, iktidara yakın grupların tedirginliği kaynak dağıtımının, yani genişlemeci politikaların bozulmasıydı.

“Türkiye siyasi tarihi; ekonomik krizle beraber ortaya çıkan siyasi krizlerin yarattığı hegemonya sorununun, 'dış düşman-iç hain' tezgâhında dokunmuş gerilimler üzerine inşa edilen otoriter politikalarla, askeri darbelerle aşılmaya çalışılmasının örnekleriyle doludur. Çoğunlukla işlevli olan bu aparatı AKP de son 4-5 yıldır etkili biçimde kullanıyor. Kendisinin yaşadığı sorunu, bir devlet sorunu düzeyinde yeniden örgütleyerek, 'herkesin sorunu' haline getirebiliyor.

İktisadi kriz-Siyasi kriz: Bir hegemonya sorunu

2018'de patlak veren kriz, ikisinin aynı anda yürütülmesini imkânsız kılıyor artık. TÜSİAD sermayesinin bir süredir dile getirdiği 'mali disiplin' isteği ile daha çok 'yandaş' grupların sermaye birikimini oluşturan inşaat ve enerjideki batıkların kurtarılması talebi, iki yanı keskin kılıç gibi iktidarı sıkıştırıyor. Ayrıca ikinci kesimin etki alanının AKP'nin geleneksel tabanına kadar uzandığını da not edelim. Dış finansman olanaklarının kesilmesi ekonomik büyümeyi frenliyor. Kredi genişlemesi sayesinde tüketim gücü artırılarak oluşturulan refah düzeyi, geride borç enkazı

birakarak çözüyor. Gelir dağılımındaki aşırı bozulma, işsizlik ve hayat pahalılığı, AKP'nin muhafazakar tabanının dilinde 'israf'la ifadesini buluyor. Yerel seçim sonuçları bunun ilk bilançosuydu.

Başkanlık rejimi referandumunda şekillenmeye başlayan ittifaklarda denge, Kürt seçmenin ağırlığını koymasıyla muhalefet bloğu lehine belirgin biçimde değişince, ekonomik krizle baş etmekte zorlanan iktidarın önüne bir de siyasi kriz çıktı. Pek çok Kürt kentinin yanında ülke ekonomisinin, nüfusunun, iş gücünün yüzde 60'ını barındıran büyük kentlerde iktidar aleyhine sonuç dramatikti. En önemlisi de iktidarın 7 Haziran 2015 sonrasında yaptığı gibi seçimi bir 'beka referandumu'na, yani

Kürt siyasetinin etkili olmasının olanaklarının yok edilmesine indirgemesinin boşa çıkmasıydı. Ancak bu durum sadece AKP iktidarının ikbalinin değil, aynı zamanda AKP'nin siyasi iradesiyle özdeşleşmiş geleneksel devlet refleksinin de riske girmesi demektir. Daha doğrusu 'çözüm süreci'nden sonra milliyetçi ittifak ekseninde yeniden organize edilen hegemonyanın, 'başkanlık' adı altında henüz olgunlaşmadan sarsılmasıydı.

Türkiye siyasi tarihi; ekonomik krizle beraber ortaya çıkan siyasi krizlerin yarattığı hegemonya sorununun, 'dış düşman-iç hain' tezgâhında dokunmuş gerilimler üzerine inşa edilen otoriter politikalarla, askeri darbelerle aşılmaya çalışılmasının örnekleriyle

doludur. Çoğunlukla işlevli olan bu aparatı AKP de son 4-5 yıldır etkili biçimde kullanıyor. Kendisinin yaşadığı sorunu, bir devlet sorunu düzeyinde yeniden örgütleyerek, 'herkesin sorunu' haline getirebiliyor. Yerel seçimlerde akamete uğrayan bu strateji, birkaç ay sonra Suriye harekâtında yine etkili şekilde sahne aldı. HDP dışındaki muhalefet cephesi açıkça Kürtleri topyekun hedefe koyan askeri bir hamleye kolaylıkla teslim oldu. Üstelik savaşın, krizle sarsılan AKP iktidarını tahkim etmeye yönelik çılgın bir girişim olduğunu bile bile. Henüz birkaç ay önce bu stratejiye karşı kısmi bir duruş sergilenmesinin getirdiği değerli kazanımlar görüldüğü halde...

CHP merkezli muhalefetin tutumunu, AKP karşısında alternatif üretmemeye veya tuzağa düşme olarak yorumlamak, 2001'den beri değişen siyasal ve iktisadi yapının gerçeklerini ıskalamak demektir. Çünkü başkanlık rejimi belki yeni bir müesses nizamı temsil etmiyor fakat, bu yeni yapının, ortodoks neoliberal politikalarla küresel sermaye hareketlerine daha fazla bağımlı, emperyalistler arası güç dengelerindeki kırılmaların yarattığı boşluklardan feyz alan kolonyal heveslere kapılmış bir siyasal mimari olduğu muhakkak. Devletin, özellikle de zor aygıtının da bu yöndeki değişimini hesaba katmak lazım. Ziyadesiyle Erdoğan'ın iradesinde cisimleşen politikalar, bir partinin bekasıyla devletin bekasını içli dışlı hale getiriyor. İç mesele-dış mesele ayrımı silikleşiyor. Böylece ekonomik, toplumsal, hukuki vb. sorunlar karşısında iktidar-muhalefet arasında sağlanan denge, Kürt sorunu karşısında kolayca genişleyebilen milliyetçi cephe lehine bozulabiliyor. Muhalefetin sorunları, devlet-iktidar başlıkları altında ayrı ayrı tasnif etme çabası da, iktidara her meseleyi devlet mertebesine taşıyarak kaçma imkânı sağlıyor. Suriye'ye düzenlenen harekât işte böyle bir siyasal kaçışın kodlarına sahiptir. Sorunları erteleme, muhalefet ittifakını dağıtma, ekonomik krizin yarattığı toplumsal tepkinin rotasını bozma, devletin tarihsel kırmızı çizgilerini yeniden belirginleştirme, ama en önemlisi de farklı sermaye fraksiyonlarının acilen ihtiyaç duyduğu, krizin maliyetinin

‘ Kürt sorunu dolayısıyla yeniden şekillenen bu karmaşık ilişkiler ağı bir kez daha gösterdi ki barış talebi sadece vicdani, ahlaki bir tutum olmaktan ziyade; iktidarın otoriter politikalarına karşı da, sermayenin yoksullaştırıcı programlarına karşı da, emperyalist güçlerin istikrarsızlaştırıcı hamlelerine karşı da etkili bir tavidir. Barışı ıskalayan her politika, iktidara daima bir kaçış imkânı tanır ve onun ihtiyacına eklenir. Barış demenin şiddetle cezalandırılmaya çalışılmasının nedeni de budur.

toplumsallaştırılması için uygun ideolojik zemini yaratma bakımından gerekliydi. Kısaca ekonomik ve siyasal krizin birleştiği bir konjonktürde bütün sorunları sınır ötesine kaçırmak, yegâne çıkış olarak görüldü.

Yegane strateji: Barış!

Peki bu yol iktidarı selamete ulaştırır mı? Öncelikle sorunun Misakı Milli dışına çıkarılmasıyla bölgesel ve küresel güçlerin de denkleme dahil olması, arzulan sonuca elde etmeyi zorlaştıran ilk sebep. İkincisi; iktidarı şu anda en fazla sıkıştıran süreç olarak ekonomik krizin, kısa vadede çözümünün olma-

ması, aksine AKP'nin popülist karakteri nedeniyle giderek derinleşmesi. Krizi hafifletebilecek dış finansman olanakları bugün savaşla beraber iyice kısıtlanmış durumda. Zaten küresel ekonomide işaretleri yoğunlaşan durgunluk sinyalleri, Türkiye gibi ülkelerin geçtiğimiz 10 yılda küresel ekonominin genişlemesi sayesinde kavuştuğu imkânları bir daha bulabilmesinin zor olduğunu anlatıyor. Dolayısıyla iktidarın krizi yönetebilecek iktisadi araçları hayli kısıtlı. İktidar bloğunun elindeki siyasal araçların da yetmediğini yerel seçimlerde gördük. O zaman 'siyaset üstü' görünen devlet düzeyinde bütün ilişkilerin yeniden kurulması elzem oldu. Şu anda sermayenin ihtiyacı, ekonomik krizin faturası, iktidarın ikbalı ve devletin geleneksel çıkarı tıpkı gezegenler gibi aynı eksende dizilmiş halde. Bu 'teklik', iktidarın hem elini güçlendiriyor hem de onu daha da kırılğan hale getiriyor. Kürt sorunu, Türkiye'deki sorunların toplamının berraklaştığı bir aynaya dönüşüyor.

Kürt sorunu dolayısıyla yeniden şekillenen bu karmaşık ilişkiler ağı bir kez daha gösterdi ki barış talebi sadece vicdani, ahlaki bir tutum olmaktan ziyade; iktidarın otoriter politikalarına karşı da, sermayenin yoksullaştırıcı programlarına karşı da, emperyalist güçlerin istikrarsızlaştırıcı hamlelerine karşı da etkili bir tavidir. Barışı ıskalayan her politika, iktidara daima bir kaçış imkânı tanır ve onun ihtiyacına eklenir. Barış demenin şiddetle cezalandırılmaya çalışılmasının nedeni de budur. ı

► Serboriya Mîrzayê Reben

ROHAT ALAKOM

“Wisa xuya dibe ku di pêşerojê de dema dor hate lêkolîn û nivîsîna dîroka edebiyata kurdî bêguman em ê wê demê gelek caran rastî nav û berhemên Suzan Samancıyê bîn. Çimkî êdî ew bûye perçeyeke edebiyata kurdî ya nûjen.

Romana nû ya nivîskar Suzan Samancıyê bi navê *Mîrzayê Reben* bi kurdî hate weşandin (Avesta, 2019). Suzan Samancıyê bi helbestan dest bi nivîskariya xwe kiriye, bi kurteçîrokan berdewam kiriye û di dawiyê de bi romanên xwe hatiye nasîn. Xebata wê ya yekem berevoka kurteçîrokan *Eriyip Gidiyor*

Gece (Şev Dihele û Diçe) di sala 1991an de tê weşandin. Heta niha bi dehan pirtûkên wê derketine. Ji wan çendek jî bi wergera zimanên din hatine weşandin.

Berhemên wê bala lêkoleran jî kişandiye. Li ser romanên wê Suat Baran û li ser çîrokên wê Tufan Erbarıştiran lêkolînên berfireh amade kirine.

Samanciyê jîyana xwe ya nivîskariyê heta sala 2008an li bajarê Dîyarbekirê berdewam kiriye. Paşê di sala 2008an de diçe li Swîsreyê cîwar dibe û heta niha jî li bajarê Cenevreyê dijî. Dema li Swîsreyê dimîne diçe qursên zimanê fransî, vî zimanî jî fêr dibe. Suzan Samanciya ku heta sala 2015 tenê bi tirkî nivîsiye û heman salê dest pê dike êdî bi kurdî jî dinivîse. Pirtûka wê ya kurdî yekem car bi navê *Ew Jin û Mêrên Bi Maske* (Weşanxaneya Avesta, 2015) tê weşandin. Niha jî bi romana xwe ya bi navê *Mîrzeyê Reben* derdikeve pêşberî xwendevanên xwe. Çawa em dibînin piştî sala 2008an di jiyana nivîskar de guhartina welatan, ziman û çandan dibin bûyerên girîng. Swîsre êdî jê re bûye welatekî duwem. Îro li vî welatê piçûk li bajarên Cenevreyê, Lozan, Zurîh û çend bajarên din bi hezaran kurd dijîn. Em

dikarin qala kurdên Swîsreyê jî bikin. Dîroka wan hê nehatiye nivîsîn, lê belê li ber nivîsê ye, wê bê nivîsîn. Em vê carê dikarin êdî serpêhatiya nivîskar, ronakbîr, xwendekar û hunermendên kurd jî bixwînin ku rêya wan berî sedsalî wek Suzan Samanciyê li Swîsreyê ketiye. Çawa tê zanîn kesên wek Abdullah Cevdet, Îshak Sikutî, Abdurahman Bedirxan, Qadrî, Ekrem û Şemsedîn Cemîl Paşa dem dem li Swîsreyê, li dîrwelatiyê mane. Leyla Bedirxan jina yekem e ku di destpêka sedsala bîstan de li Swîsreyê jiyaye, li bajarê Montreux li qiraxê Gola Lemanê çûye xwendegehê.

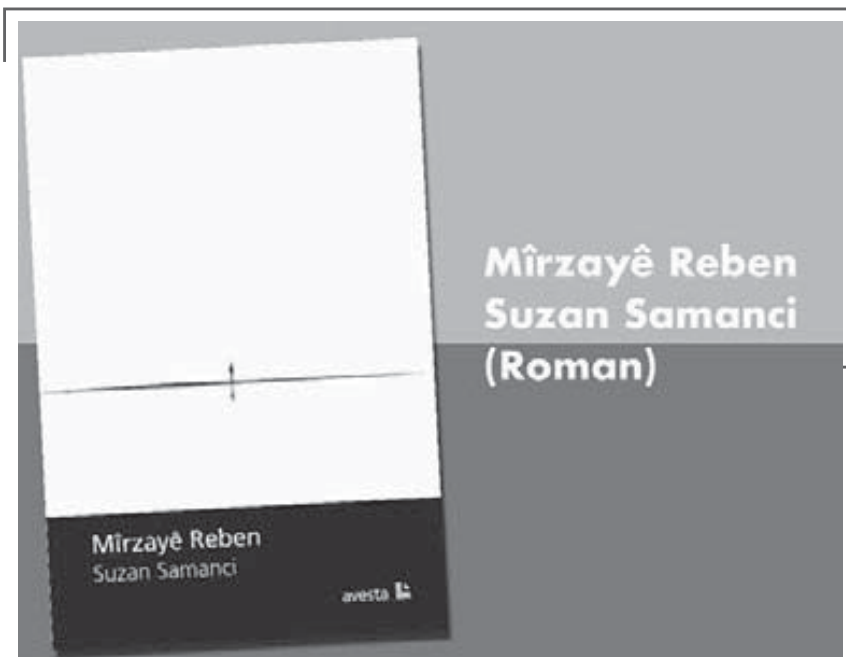
Mijara romanê

Kurdên Swîsreyê di dawiyê de dibin xweyê nivîskareke jinî. Piştî ku Suzan Samanci li Ewrûpayê cîwar bû vê carê dest avîte tema û mijarên din, temayên nû. Di berhemên wê

de dîsa kurd hene. Lê belê vê carê jiyana û serboriya kurdên Ewropayê, bi taybetî jî kurdên Swîsreyê bala Suzan Samanciyê dikşîne. Pirtûka wê ya yekem bi kurdî bi navê *Ew Jin û Mêrên Bi Maske* derketiye. Niha jî romaneke wê ya bi navê *Mîrzayê Reben* hate weşandin. Çend berhemên wê yên ku bi kurdî hatine nivîsîn jî di rê de ne. Wisa xuya dibe ku di pêşerojê de dema dor hate lêkolîn û nivîsîna dîroka edebiyata kurdî bêguman em ê wê demê gelek caran rastî nav û berhemên Suzan Samanciyê bîn. Çimkî êdî ew bûye perçeyê edebiyata kurdî ya nûjen.

Di romana wê ya nû *Mîrzayê Reben* de mirov wek jî navê wê jî fam dike li ser jiyana kurdekî bi navê Mîrza ye. Piraniya galeriya kesên romanê heval û dostên Mîrza pêk tînin. Bûyerên romanê li bajarê Cenevreyê derbas dibin. Nivîskar tenê di beşa

fînalê de xwendevanên xwe bo demeke kurt li Yunanîstanê digerîne. Lehengê romanê yê sereke Mîrza berî gelek salan ji ber sedemên aborî bi tre-neke barkêş, bi qaçaxî hatiye Swîsreyê, li wir mutahîti kiriye, bi siyasetê jî mijûl bûye, carina diçe komeleyeke kurd. Nivîskar diyar nake ew ji kîjan beşê Kurdistanê ye. Mîrza berî ku bê Swîsreyê bi jina birayê xwe yê mirî re dizewice. Siltan bi çar zarokên xwe ve tevayî li welêt dijî. Dema ku Mîrza li Swîsreyê tenê dijî rastî gelek jinan tê, ligel wan têkiliyên cihê pêk tîne. Di nav van jinan de jinên biyanî jî hene. Wek mînak Luz ji Şîliyê, Şukran ji Cezayîrê û Nazîre ji Fasê ye. Luza ku parêzger e, di destpêkê de gelek alîkariya Mîrza dike û 8 salên xwe ligel wî dibihurîne. Wisa xuya dibe Mîrza ligel hin jinan nikare têkiliyên demdirêj pêk bîne. Vê carê çend keçên kurd jî nas dike. Yek ji wan Rengîn e, navê ya din Sara ye. Gelek ji wan hez dike. Rengînê tu car jî bîr nake. Wî li Stembolê ew nas kiriye. Keçeke bedew û zana

ye, doktora xwe li ser muzîka kurdî kiriye. Keça ku jiyana Mîrza serobino dike Rengîn e. Piştî demekê têkiliyên wan her ber bi xirabiyê diçin û digihêjin asta neyartiyê. Di dawiyê de ji hev vediqetin. Paşê dilê lehengê romanê Mîrza dikeve keçeke bi navê Sara. Lê belê têkiliyên Mîrza ligel Sarayê diçin guhê malbata wê. Malbat van têkiliyan wek pirsgirêkeke namûs û şerefê dinirxîne, endamên malbatê li hemberî Mîrza seferber dibin, êrişî mala wî dikin. Wî çavtirsandî dikin. Gef û gurên hemberî wî zêde dibin. Xêncî revê tu çareyekê nabîne. Berê xwe dide Yunanîstanê, diçe bal hevalê xwe Loqman û jina wî Alenayê. Di dawiya romanê de em dibînin ku Mîrza ji hevalê xwe yê li Cenevreyê re, yê bi navê Çeto re telefonê vedike û bi alîkariya wî mala xwe ya li Cenevreyê derdixe firotanê. Ji xwe re stareke din peyda dike. Çawa em dibînin êdî roman jî ber bi dawiyê tê. Ne tenê Mîrza, em di romanê de dibînin ku kesên din jî

hene berî ku bê Swîsreyê gelek bûyer hatine serê wan. Wek mînak Sosin yek ji wan e. Kurdeke ji Îranê ye, hezar tişt li serê wê re derbas bûne. Bi alîkariya mîlisên kurd di ser sînore Qersê re derbasî Tîblîsê dibe û ji wir xwe digihîne Swîsreyê. Niha jî "...bi hesreta welatê xwe li ser hev keserên kûr ji dil..." dikşîne.

Teknîka romanê

Suzan Samanciyê di vê romana xwe de hin kes û hêzên tirsê jî wek teknîkeke romanê di mējûyê lehengê romanê de cîwar kiriye. Wek mînak Pişo-kesekî nedîtbar, Mirovê Pişt Zinar û nivîşt, nifir, efsûnên Siltanê (jina wî ya welêt) di mējûyê Mîrza de her aktîv in. Carcar di romanê de gotinên van hêz û kesan tînan guhê Mîrza. Mirov dibîne ku Mîrza ji van hêz û kesan gelek aciz dibe, ditirse. Nivîskar bi peydakirina van mekanîzmayên tirsê xwestiye Mîrza bîne ser rêya rastiye, bi van rexne û giliyan wî hişyar bike. Bi alîkariya vê teknîka bibîranîne û hişyariyê nivîskar dixwaze bi "devê kesên din" wan mijarên ku di binhişê Mîrza de depokirî ne jî, derxe rûyê rojê. Nivîskar Suzan Samanci bi vî tehrî ji xwendevanan re rêberiyê dike. Piştî ku Mîrza ji Rengînê vediqete, şikberî û tirseke mezin pêşkarî Mîrza dibe. Di dawiya romanê de mirov dibîne ku van mekanîzmayên hişyariyê rolek berbiçav lîstine/dilîzin. Mirov vê romanê wek berhemeke psîkolojîk jî dikare bihesibîne. Pirsgirêkên mirovan yê derûnî çawa em dibînin di romanê de her aktîv in. Mîrza êdî hin şaşî û kêmasiyên xwe

dibîne, li xwe mukir tê. Di dawiya romanê de em rastî gotinên "Mîrzayê Reben" (navê romanê ye jî, rûp.141) û gotina "Rebeno" (rûp.150) tên.

Zimanê romanê

Zimanê Suzan Samanciyê zimanekî zelal û herikbar e. Wek mînak danasînên wê yên ku mizgîniya hatina bahara Cenevreyê didin bi gotinekê muhtêşem in. Dema Saraya çavşîn ji hestên Mîrza agahdar dibe, wî bi her alî keşf dike nivîskar bona Sarayê van peyvên bi kar tîne: "*Dûrbîna dilê jinan mezin e*". Suzan Samanci di vê romanê de her wiha bi cesaret diçe ser hin tabûyan û hewl dide ku bandûra wan bişkêne. Wek mînak di warê şîrovekirina hin têkiliyên jin û mêran ên cinsî de gelek rehet xwe îfade dike. Van mijaran wek mijarên axaftinê yên "eletewş" nabîne.

Sînoren coxrafyaya edebiyata kurdî li Ewropayê bi nivîsa berhemên li ser kurdên Swîsreyê firehtir dibe. Kurd ne tenê dibin perçeyekî dîroka her welatê ku wan ji xwe re kirine welatê duwemîn, herwiha bi wergerên cihê edebiyata van welatan jî dewlemend dikin. Di navbera çandên komên etnîkî û çanda welatê duwemîn de gelek têkilî pêk tînin. Ne tenê Swîsre, cihê îmajê kurdên her welatekî Ewropayê di edebiyata kurdî û di edebiyata welatê ku lê danîne çî ye, îro kes nîzane! Hemberîhevkirin û beramberkirina van edebiyatan mijareke bi serê xwe ye. Ev yeka îro bona lêkolera warekî xebata lêkolînê ye gelek balkêş, hewaskar û rengîn pêk tîne. 🌙

Cehda bo jiyanê

Li van deran insan dimirin xoşewîsta min

Her roj her roj dimirin.

Mînanî belgên payîze
yeko yeko dikevin erdê.

Xwîn ji dilê min diçe.

Dibe ku te ji tilevîzyonê dîtibe,
Yan jî di rojnamê da xwendibe.

Ji malbatekî pênc,

ji ya din jî çar kes mirin.

Îro, gîyanê neh merivî,
neh rûyê biken dîsa çilmisîn.

Meriv dimirin li van deran xoşewîsta min

Li ber êşa wan teyax li me nayê

Livo livo dikevin ser asfaltê

Û

Bi destê peywirdaran va diçine morgê

Insan dimirin li van deran xoşewîsta min

bi cehda bo jiyanê

Helbest: Ahmet Ferit

Wergêra ji tirkî: Firat Keklîk

► ‘KARŞILAŞMANIN MÜZİĞİ BU, ÇATIŞMA DA VAR UZLAŞMA DA’

Röportaj: ÖZLEM ERGUN

Kürtçe-Türkçe rock müzik yapan Bajar grubunun son albümü Ser û Bin/Altüst geçtiğimiz ay dinleyicileriyle buluştu. Yola çıkarken Musa Anter'in, "Fırat'ın suyu Marmara'ya karışıyor," sözünü müzikal yolculuklarının bir çeşit pusulası kabul eden Bajar, 10 yıldır farklılıkların, kültürlerin karşılaşmasının müziğini yapıyor. Göç etmişlerin, güvencesizlerin, şehir yoksullarının hikâyelerini müzikle buluşturan Bajar; kısık çıkan, duyulmazdan gelen seslerin soluğunu, çığlığını taşıyor. "İstanbul'un dibinde/ Gözlerinin ininde/ Küflenmiş nefeste/ Üç metrekafe penceresiz/ Ne hayatlar derinde/ Uykusuz mesaide/ Parlatın hadi parlatın/ Vitrinleri parlatın" diyen Ser û Bin'in "İstanbul" şarkısı onlardan biri. Mardinli Tarlabası müzisyenlerinin gözlerden uzak ancak yıkık apartman bodrumlarını mesken tutabilmiş sığınmışlığı, göçle kente fırlatılmışların şehirle birlikte hayata tutunma çabalarının da bir çeşit özeti. Vokalde Vedat Yıldırım ve Burak Korucu, bas gitarda Ari Hergel, elektro gitarda Cansun Küçüktürk, davulda Erdem Göymen, klavyede Ferhat Güneş'ten oluşuyor Bajar'ın kadrosu. 'Şehir' anlamına geliyor Bajar. Kültürlerin çatışmayla birlikte uzlaşma da içeren çalkantılı karşılaşmalarının izini sürdüklerini söyleyen grubun vokalisti Vedat Yıldırım ile göç etmişleri, kent yoksullarını, karşılaşmaları ve Ser û Bin'i konuştuk.

Protest bir müzik grubuyuz. Bağırıp çağırırız evet. Ama bunu yaparken insanların gönül kapılarını açmaya çalışırız. Biz bağırıyoruz ama karşımızdaki bizi dinliyor mu diye de bakarız. Karşımızdakinin duvarlarını kırmaya çalışıyoruz. Ve sanatın böyle bir olanağı var

Göçün metropollerdeki karşılıklarını takip ederken gördükleriniz nedir? 10 yıl önce "Fırat'ın Suyu Marmara'ya karışıyor," diye yola çıkmıştı Bajar. Bu karşılaşma, buluşma oldu mu gerçekten?

Gerçek karşılaşmaların en çok yaşandığı yerler metropoller. Farklı kültürlerden insanlar bir araya gelir bir dil kurmaya çalışır orada. Çatışmayla birlikte bir çeşit uzlaşma da vardır.

Bajar'da da aslında neyi yaşıyorsak o var. Biz insanlara kulak vermeye çalışan bir ekibiz, onların hikâyelerinden yola çıkıyoruz. Nasıl yaşıyorlar, oralara bakıyoruz ama bunu

yaparken bir soyutlama içindeyiz elbet. Yaptığımız, müzik sonuçta.

"Fırat Suyu Ege'ye, Karadeniz'e, Marmara'ya karıştı mı, nasıl karıştı?" Bu soruların farklı yanıtları olacaktır. Mesela Karadeniz'deki karşılaşmanın çok daha sert ve zor olduğu muhakkak... Çünkü oradaki politik atmosfer çok daha milliyetçi/muhafazakâr. Ama sular birbirine karıştı mı dersek; bir şekilde karıştı, çünkü hayat böyle bir şey.

Son albümünüzün adı Ser û Bin/Altüst... Neler var Ser û Bin'da ve diğer albümlerinizi

den farkı nedir? Ne tür bir altüst oluşa dikkat çekiyorsunuz?

Bu albüm de serüvenimizin devamı. Müzikal olarak diğer albümlerimizden şöyle bir farkı olabilir. İlk kez üç şairin; Ahmet Arif, Özdemir Asaf ve Sezai Sarioğlu'nun şiirlerini besteledik. Şarkı sözlerimizi kendimiz yazıyoruz ama bu kez yeni bir şeye yeltendik. Edebiyatla olan bağımızı vurgulamak için yaptık bunu. Müzikal olarak elektronik öğeleri biraz daha arttırdık çünkü ses oyunları sevdiğimiz bir şey.

Dikkat çeken şarkılarımızdan biri İstanbul... Tarla başı'nda midyecilerin çalıştığı yerleri görmüştüm. Yerin altında bir atölye... O yüzden "İstanbul'un dibi" dedik. Muhalif bir şeyler yapmak isteyenler görünle arkasındakini anlatmak için "Biz arka sokakları da görü-

yoruz," derler mesela... Ama bazen o da yetmiyor. Bir de o görünenin dibi var. Hiçbir şey görüldüğü gibi değil ve biz pek çoğunu bilmiyoruz aslında.

Emeğe dair meseleler tu kaka edildi mesela. Sosyalizmin eski, modası geçmiş bir şey olduğuna dair algılar var ama onun yerine ne koyabiliyoruz. O zaman sen bize yeni bir şey söyle bakalım. Sabah 8, akşam 6 çalışan bir yığınlar topluluğu var ve bunların tamamı aynı zamanda güvencesiz. Ve bu öyle kötü bir şey ki, her gün sabah kalkıp da "Ben çok çalışıp patrona yaranmazsam beni işten atar," diyen bir çalışan diğer çalışanlara karşı da bir zalim haline gelebiliyor. İnsanlar birbirinin üstüne basarak yaşıyor. Ve tüm bunlar olurken yönetenler örgütlenmeyi tamamen kriminalize etmiş durumda.

Savaş politikaları sonrası özellikle 90'larda başlayan ve metropollere yönelen bir göç hareketi yaşandı. Hikâyelerini anlattığınız Kürtlerin halet-i ruhiyelerinde yıllar içinde gözlemlediğiniz değişiklikler var mı? Köylerinden çıkıp geldikleri büyük şehirlerde beklentilerine ulaşabildiler mi, gençlerin gelecek tasavvurları var mı?

Kürtler bir yana, Türklerin bu ülkeden bir beklentisi var mı acaba? Bu kadar üniversite açılıyor da, iş var mı peki? Genç işsizliğinin yüzde 15 ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştığı bir dönemden geçiyoruz. Evet, 30 yıl önce Kürt illerinden şehirlere göçmüş bir kuşak ve dolayısıyla burada doğan çocuklar var. Geri dönen var mı? Yok denemek kadar az. Böyle olunca Kürtlerin kültürel durumlarında da bir kesinti oluşuyor. Köydeki pastoral hayattan, oralarda-

“Geleneksele dayanmadan müzik yapılabilir mi? Blues dediğimiz, caz dediğimiz de çıktığı yerlerin geleneği değil mi? "Bütün tarihi sildim, sıfırdan yepyeni bir müzik yapıyorum," demek mümkün değil. Hepimiz kolektif bir bilincin ürünüyüz. Kolektif hafıza dediğimiz şey aynı zamanda hepimizin bir geleneğe dayanıyor olmasına da işaret eder.

ki dengbej geleneğinden bir kopuş var. Dil açısından ciddi bir asimilasyon ve erezyon yaşanıyor. Kürtçe bilmeyen kuşaklar geliyor. Bu, o gençlerin kabahati değil elbet, bunun için kurumsallaşmaya ihtiyaç var. Siyasi eğilim olarak ise tüm baskı ve yıldırma politikalarına rağmen Kürtler HDP'ye oy veriyor. Şu an 7 bin HDP'li cezaevinde, buna rağmen...

Buradaki esas mesele dışlanmaktır. Dışlanıyor muyuz? Evet dışlanıyoruz. Sadece Kürtler değil LGBTT'ler, Suriyeliler, Afganlar da öyle...

Siyasi iktidarların Kürt kimliği, kültürü ve dili üzerindeki baskıları bu topraklarda ezelden beri baki... Hal böyle olunca bu alanların da doğal olarak mücadele zeminleri haline geldiğini görüyoruz. Baskılar Kürt müziğini ve dilini nasıl etkiliyor? Yine aynı şekilde, müzik

ve dil, siyaset ve toplum alanını nasıl belirliyor?

Dil önemli; çünkü zamanla, mekânla, hafıza ile bağımızı dil kuruyor. Bir sürü şeydir dil. Bazen bir gülüştür, bir hikâyedir, bir masaldır. Protest bir müzik grubuyuz. Bağırıp çağırırız evet. Ama bunu yaparken insanların gönül kapılarını açmaya çalışırız. Biz bağırıyoruz ama karşımızdaki bizi dinliyor mu diye de bakarız. Karşımızdakinin duvarlarını kırmaya çalışıyoruz. Ve sanatın böyle bir olanağı var. İçinde ironi, mizah da barındıran, bazen duygudaşlık kuran, kurmaya çalışan bir yaklaşımımız hep var. "Ben söylüyorum, kim dinlerse dinlesin," değil. Biz bir şekilde karşımızdakinin gönül kapısından girmeye çalışıyoruz. Muhalefet yapan insanların kitleleşmeye ihtiyacı var. Bunun için

de karşısındakini gözetin bir dile ihtiyaç var.

Bir de *siyasi görüş* denilen şeyi çok abartıyoruz. Sanki kişi kendi siyasi görüşüne tamamen kendisi karar vermiş gibi düşünebiliyoruz. Mesela ben Yozgat'ta doğmuş olsam, büyük ihtimalle MHP'li olacaktım. O yüzden 'siyasi görüş' denilen şeyi çok abartmamak gerek. Biz insanları değiştirip dönüştüreceğiz ve bu mümkün. Bizim o insanlarla bir dil kurmaya ihtiyacımız var ve tersi küstahlık olur zaten. Özgürlüklerle, eşitlikle ilgili bildiklerimiz birlikte kurulan, birlikte büyütülen ortak bir insanlık mirası aslında. Sahip olduğumuz kültürel, politik birikimlerden bir diğeri nasip lenmemiş olabilir; bizim işimiz onlara ulaşmaya çalışmak, onlara anlatmak...

Özellikle son 20 yılda Kürtçe müzikte yeni arayışlar olduğunu, pop, caz, klasik saundlarla geleneksel Kürt ezgilerinin harmanlanarak yeni müzikal yapılara ulaşıldığını görüyoruz. Kürtlerin müziğinde böyle bir dönüşümü bir anlamda zorunlu kılan konjoktür nasıl bir şey?

Bu tür arayışlar önemli ölçüde Kürt aydınlanması ile başladı diyebiliriz. Doğu'nun aydınlanması aslında... Doğu'da çok önemli felsefi akımlar oluştu sonra bir kesintiye uğradı. Peşinden gelen Batı aydınlanmasının etkisi çok daha geniş oldu ve bütün halkları etkiledi. Kürtlerde bu aydınlanma 1900'lü yılların başlarına rastlıyor. Kürt Teali Cemiyetleri, Bedirhanlar, Latin alfabesiyle dergilerin basılması vs... Bugünkü arayışların bu tür bir tarihsel arka planı da var. İlk Sovyetler'de başlıyor aslında. İlk örneklerini de 1980'lerin başında Koma Wetan hayatı geçiriyor. Sonra Kürtlerin

diasporasında Ciwan Haco ve daha geleneksel kabul edilse de Şiwan Perver değişik saund denemelerine girişiyor. Nizamettin Ariç var ayrıca. 80'lerden önce Türkçe şarkıları Kürtçeye uyarlayan Ariç, o dönemler 'Kürtlerin İbrahim Tatlıses'i' kabul ediliyor. Sonra onun da dönüşümü başlıyor ve yurt dışına çıktığında Avrupa'da dengbejlerle klasik Batı enstrümanlarını bir araya getiren çalışmalar yapıyor. Aslında Kürt müziğinde bu tür arayışlar hep vardı ve Bajar tüm bu gelenekleri sahiplenen bir yerde duruyor. Koma Amed, Çar Newa, Metin-Kemal Kahramanların çalışmaları hepimizi etkiledi...

Siz kimleri dinlersiniz? Bajar müzikal alt yapısı ve yönelimini kurgularken geleneksel Kürt müziği ile ve diğer saundlar arasında nerede duruyor? Bu iki eğilim ile ne tür bir ilişkilene içinde?

Birçok müziği dinliyorum. Yaş itibarıyla eski ekollere daha yakınım galiba. Massive Attack, Portishead, Prodigy, Chemical Brothers gibi... Şimdiki gençlere modası geçmiş görünebilir ama çok güçlü müzik hareketleridir bunlar. Daha bir pank, post pank diyebileceğimiz Nick Cave, kent ozanlığına denk düşen Leonard Cohen severim mesela. Günlerim vardır. Bir gün bozlak dinlerim, bir gün tango, bir gün rock müzik... Post-modern dediğim biraz bu ve biz de bu durumun içindeyiz aslında.

Doğduğum köy Ankara'da... Bir Kürt köyüdür. Abdallar davul zurna ile köye gelir çalarlardı, böyle bir kültürden geldiğim için, geleneksel olanla diğer türlerin birleşimi benim için zaten doğal bir şey. Kardeş Türküler'den geldiğimiz için ne yaparsak yapalım öncelikle sırtımızı dayayacağımız yer geleneksel olandır. Geleneksele dayanmadan müzik yapılabilir mi?

Blues dediğimiz, caz dediğimiz de çıktığı yerlerin geleneği değil mi? "Bütün tarihi sildim, sıfırdan yepyeni bir müzik yapıyorum," demek mümkün değil. Hepimiz kolektif bir bilincin ürünüyüz. Kolektif hafıza dediğimiz şey aynı zamanda hepimizin bir geleneğe dayanıyor olmasına da işaret eder. Gelenek zaten vardır onu yeniden şekillendirirken kesersin biçersin, kötü taraflarını atarsın. Biz onu yapıyoruz zaten. Türkünün sözlerinde mesela maçoluk varsa onu çıkarıyoruz. Dönüştürebilmek önemli.

Biz kısaca 'Kürtçe rock' diye tanımlıyoruz yaptığınız müziği ama bu türden bir kategorizasyon hepten doğru kabul edilebilir mi?

Evet "folk rock" diyorlar ama isim koymak, kategorize etmek biraz zor. Rock bir hamur var, punk hamuru var. Bağırıp çağırıp seviriyoruz. Hip-hop havalar var, dengbej geleneği var, deyişler var. "Hudeyda" şarkısında Ermeni müziğinin etkilerini görebilirsiniz mesela.

Arayışlar, yenilikler içeren bir müzikal anlayışa sahipsiniz. Olumsuz eleştiriler aldığınız da oldu mu/oluyor mu?

"Kültürümüzü kaybediyoruz" gibi, sahip çıkmakla ilgili bir yerden bakan gelenekçi bir tutum da var. Fakat biz bu tür yeni müzikal arayışları yaşadığımız yere müdahil olmak olarak anlıyoruz. Hayata müdahil olmak istiyoruz. "Sadece evde Kürtçe konuşayım, orada kendi kültürümü yaşatayım," tavrı bir yönüyle içe kapanmaya ve cemaatleşmeye de işaret edebilir. Ve cemaatleşme de bir çeşit asimilasyondur. Biz ise hayata karışmamız, yaşama daha çok müdahil olmamız gerektiğini düşünüyoruz.

Kürtçe müzik yapan bir grup olarak Kürtlere dair siyasal iklimin yeniden sertleştirildiği son dönemlerde yasaklarla aranız nasıl?! Bunlara karşı koyacak motivasyonu nereden buluyorsunuz?

Yasak hep var. Şu an yine bir savaş ortamındayız ve pek çok yerde konserlerimiz iptal oldu. Yarın İzmir'e gidiyoruz ama ne olacak bilmiyoruz. Fiili bir durum hep yaşanmakta... Kendimizi ifade etme olanaklarımız bu tür savaş ortamlarında daha da azalıyor. Kayımlarla birlikte Kürt illerinde kültür-sanat hayatı da tarumar edildi. Festivaller, etkinlikler iptal oldu. Sonra rock festivalleri ve belediye organizasyonlarına Kürt grupları zaten çağırılmıyorlar. Bunun bir çeşit hırsızlık olduğunu görmeleri gerek. Çünkü ben de vergi veriyorum fakat sen sadece kendi kültürüne yaşam hakkı tanıyorsun.

Motivasyonumuzu, gücümüzü çok insani, temel ve aslında çocuksu şeylerden alıyoruz. Merak etmek ve sevdiği işi yapmak bunların başında geliyor galiba. Bu kadar da basit aslında. Bir de minnet eylememek var. Kimseye minnet eylememeye çalışıyoruz. ♪

Cumhuriyetin Kürtlere, Kürtlerin Cumhuriyete Bakışı

Ayşe Hür - Erdoğan Aydın

dilop'un dosya sayfalarını, 29 Ekim'de 96'ncı yıldönümünden geçilen cumhuriyetin başından bu yana süren kronik bir sorununa ayırıyoruz. Evet, başlıktaki '*Cumhuriyetin Kürtlere bakış açısı*' boyutu, değişmeyen ve üstelik hep yeni unsurlar eklenerek geleceğe devredilen, biriktirilen bir sorun alanına işaret ediyor. Türk etnisitesi, Sünni Müslüman inanç kimliğiyle ve burjuva egemen sınıfsallığıyla şekillenmiş cumhuriyet mimarisinin Kürtleri dışlayarak şekillendirdiği bu sorunu, tarihçi yazarlar Erdoğan Aydın ve Ayşe Hür irdeliyorlar.

26 Eylül-6 Ekim arasında yapılan Diyarbakır Kitap Fuarı kapsamında gerçekleştirilen '*Cumhuriyetin Kürtlere, Kürtlerin Cumhuriyete Bakışı*' isimli etkinlikte dile getirilenler, geçmişten bugüne süren ve fakat çok umutvar, çok kabul edilebilir bir tabloya işaret etmiyor maalesef. Söz konusu etkinliğin; belediyelerine peşpeşe kayyımların atandığı, başkanlarının tutuklandığı Diyarbakır'da ve Suriye'nin kuzeyine yönelik son sınır ötesi harekâtın hemen öncesinde yapılmış olması ise yapılan tespitlere ayrıca ironik bir nitelik katıyor.

Deşifrasyon: Dilan Temiz

GEÇMİŞİN DERSLERİYLE BUGÜNÜN OLANAKLARINI BÜTÜNLEŞTİRMEK GEREK

ERDOĞAN AYDIN: Cumhuriyetin Kürtlere, Kürtlerin Cumhuriyete bakış açısı meselesi Diyarbakır'daki insanların çok yabancı olduğu bir konu değil. Ama yine de mümkün olduğunca sistematik ve nesnel olarak bu süreci yeniden irdelemek, konuşmak ihtiyacıyla karşı karşıyayız. Yüzyıllık bir Cumhuriyetin, kanayan bir yarasının ve bu kanamanın nedenlerinin olabildiğince gerçekçi bir fotoğrafını çekmek, günümüz ve yarınımız açısından önemli bir ihtiyacı karşılayacaktır.

Normalde *Cumhuriyetin Kürtlere bakışı* gibi bir başlık eğer cumhuriyeti sadece bir yönetim sistemi olarak konuşuyor olsaydık çok absürt olurdu. Yani artık iktidarların babadan oğula geçtiği monarşilerden, muktedirlerin kendilerini "*Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi*" olarak gördükleri yönetim biçimlerinden kopmak anlamına geleceği için, normal koşullardaki bir cumhuriyetin Kürtlere karşı negatif bir yaklaşımı da olmazdı. Çünkü; cumhuriyet, halkın yönetimin belirlenmesine katıldığı bir yönetim biçimi demek... Çünkü; cumhuriyet, artık bir toprak parçasının

sultanların mülkü olmaktan çıkıp vatandaşların haklarıyla belirlenen bir yönetim sistemine geçiş demek... Fakat bizim bugün burada başlığımızda irdelemeye çalıştığımız şey, Türk etnisitesiyle, Sünni inanç kimliğiyle ve burjuva bir sınıfsal duruşla şekillenmiş olan cumhuriyet devletinin Kürtlere nasıl davrandığı meselesi... Bu açıdan, ne yazık ki sizlerin daha doğrudan yaşayarak gördüğünüz gibi, çok umutvar, çok kabul edilebilir bir tablo karşısında değiliz.

Aslında cumhuriyet rejiminin ilanından önce sine de giderek bir bakış açısı oluşturmamız gerekiyor. Ben sonraki dönem açısından da durumu daha rahat anlayabilmemizi sağlayacak küçük bir alıntı okumak istiyorum. Mustafa Kemal'in Talat Paşa'ya yazdığı, 29 Şubat 1920 tarihli mektup... Şimdi bu mektup henüz daha işgalin olduğu, henüz daha milli mücadelenin başarıya ulaşmadığı bir dönemin en önemli şahsiyetinin duygularını anlamak açısından önemli. Mektubu yazdığı kişi ise bir önceki dönem Osmanlı'yı, Turan hayalleri ve Alman işbirlikçiliği çerçevesinde savaşa sokmuş, aynı

zamanda içeride farklı milliyetlerin ortadan kaldırılmasını devlet politikası yapmış, Ermenilerin ve Süryanilerin soykırımları dahil olmak üzere, memleketin farklı kimliklerine, farklı sınıflarına olağanüstü zarar vermiş bir iktidarın üç önemli yöneticisinden biri...

Mustafa Kemal, 1920'nin henüz daha başında, ki kamuoyuna yönelik olarak, özellikle Sivas Kongresi'nde, *bizim İttihatçılarla en küçük anlamda bir ilişkimiz bulunmamaktadır, tam tersine İttihatçıları kınıyoruz* diyen açıklamaların yapıldığı bir dönemde, İttihatçıların en önemli şahsiyetine yazdığı mektupta, *"İçinde bulunduğumuz harekât safhasını ikiye ayırıyorum. Birincisi; sulha kadar, (yani zafer kazanıp barış yapana kadar) takip olunacak tarz, harekât. İkincisi; sulhtan sonraki tavır ve harekât. Bunların birbirinden farklı olması lazım geliyor. Çünkü; bugün yalnız dahili düşmanlarımıza karşı değil (O sırada dahili düşmanlar kim olabilir? Ermeni sorunu, bizzat Talat Paşa'nın mektubunda da söylendiği gibi esas olarak halledilmiş, Süryaniler halledilmiş, Rumlar meselesi de bir şekilde halledilecek, ama burada kastedilen daha sonraki süreç... E.A.) onlarla beraber doğrudan doğruya itilaf devletlerine, bilhassa İngilizlere karşı vaziyet ve tedbir almak mecburiyetindeyiz."* diyor

ve devam ediyor: *"Halbuki istiklalimiz mafhuz kalmak şartıyla, eğer barışı kazanırsak ve yalnız dahili hüsemâmızla -düşmanlarımızla- karşı karşıya bulunacağız. Ki o zaman, eğer bu mevcut genel ve yaygın kuvvet ve nüfusumuzu muhafaza edebilirsek, o takdirde bu zavallılara -iç düşman diye tabir edilen kesimler kastediliyor E.A.- layık oldukları muameleyi tatbikte hiçbir müşkülât, hiçbir zorluk düşenemiyorum."* diyor.

Daha sonra sahip olduğumuz bilgileri dikkate almadan okuduğumuzda bu paragraf farklı bir şekilde de yorumlanabilir. Ama nasıl yorumlanırsa yorumlansın, diyelim ki Kürtleri değil de gayrimüslim yurttaşları kastediyor olsun; diyelim ki Nâzım Hikmet dahil olmak üzere bu memleketin sol fikriyatına sahip insanları kastediyor olsun... Her halükârda kabul edilebilir bir şey değil. Ama sonraki süreç, burada, cumhuriyet ilan edildiğinde geriye kalmış bir tek 'öteki'nin yani Kürtlerin kastedildiğini gösteriyor maalesef.

Gayrimüslimleri hesaptan düşen 'biz'!

Kürtler ve Türkler, Ermeni soykırımında ne yazık ki birlikte davrandılar. Tabii biz her türden milliyetçi eğilimi bir tarafa iterek, işin nedenini, niçi-

Mustafa Kemal ve Dersim mebusu Diyağ Ağa

nini irdelediğimizde, burada 'Türkler ve Kürtler' ifadesinin üstüne *Türk egemen sınıflarını* yerleştirmemiz gerekiyor. Çünkü; Kürtlerin dahil, tıpkı sıradan Türklerin dahil gibi... Aslında merkezi olarak saptanmış olan bu toprakların arındırılması, tek tipleştirilmesi politikasının faili oldukları zaman bile kurbanları durumundalar. Bu durum, elbette onları tümüyle suçsuz kılmıyor ama asli failin, bu toprakların geleceğine dair çizilen politikada ve bu politikayı uygulayan, uygulatan, belirleyen egemen sınıflarda aranması gerekiyor. Bu açıdan, sosyalist literatür sapla samanı birbirine karıştırmadan tahlil yapmamızı sağlayan bir anlam taşıyor diye düşünüyorum.

Mondros Mütarekesi sonrası, Kürtleri ve Türkleri bir araya getiren ve ayrıştıran faktörler söz konusu. Ayrıştıran faktörler; İstanbul'da daha güçlü, daha kurumsal ama Kürt illerinde de bir şekilde uzantısı olan Kürt Teali Cemiyeti... Fakat bu cemiyet, geleceğe dair İngilizlerin planlamasını, Sevr planlamasını ve İstanbul Hükümeti'nin tutumunu esas alan bir pozisyonda olduğu için zayıflıyor ve giderek siyasetin dışına düşüyor. Esas yerelde yaşayan Kürt egemen sınıfları (ki ağırlıklı feodal aşiret liderlerini ve

özellikle Ermeni tasfiyesinden sonra bir hayli palazlanmış şehirdeki kimi eşrafı içeriyor), Sevr sürecinde oluşacak olan çözümün dönüp kendilerinin el koyduğu malların bir şekilde ellerinden alınmasını beraberinde getireceğini, yerleştikleri toprakların bir kısmını terk etmek zorunda kalacaklarını bildiklerinden dolayı çizgilerini, Anadolu'da başlayarak Erzurum ve sonraki kongrelerde kurumsallaşan Müdafai Hukuk Cemiyeti veya Kuvay-ı Milliye denilen güçlerle birlikte belirledi. Gerçekten de Erzurum Kongresi'nin birinci maddesinde de belirtildiği gibi (ki o maddelerin sıralaması öncelikleri belirliyor) kurulan ittifak, *bu vatanın veya kurtarılacak olan vatanın Kürtlerin ve Türklerin yaşadığı topraklar olduğunu, Kürtlerin ve Türklerin, Osmanlı çatısı altında kardeş ve birlikte yaşayacaklarını*, (ama daha önemlisi, genellikle Erzurum Kongresi ve sonraki zabıtları okuduğumuzda belki de resmi tarihin etkisiyle gözümüzden kaçıyor) bu iki topluluğun ırkî hakları, sosyal hakları dahil olmak üzere koruyup geliştirmeyi ön gören bir taahhüt, bir gelecek planlaması yapılıyor. Yani Erzurum Kongresi'nde aslında ittifakın bir negatif yanı var. Tıpkı Türkler ve Kürtler gibi bu toprakların yerlisi ve sahibi gayrimüslim toplulukların tasfiyesi... Sadece Müslümanlardan kurulu bir vatan tanımlaması yani. Bu işin negatif yanı. Dolayısıyla bu negatif yanla yüzleşmek lazım. Ki yüzleşilememesiyle, cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte nahoş şeylerin gelişmesinin de yolu döşenmiş oluyordu âdeta.

İkinci ama olumlu yan; Erzurum Kongresi'nden itibaren, aslında milli mücadelenin askeri ve siyasi olarak donanımlı, devlet yönetmekten, I. Dünya Savaşı'nı yönetmekten gelen, organizasyon yeteneği çok güçlü bir ekibin, Kürtlere dönüp, *'siz ve biz, üstelik birimizin ismini bile anmaya gerek görmeden Osmanlı camiası altında ikimizin de kimlik haklarını eşit düzeyde tanıyıp kabul eden bir gelecek tasarlıyoruz'* diyen bir yaklaşımı söz konusu. Bu yaklaşım, Kürt Teali Cemiyeti, Paris Görüşmeleri'nde Şerif Paşa, İngilizlerin Sevr'de, Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın da Anadolu'nun sınırları içinde olması gereken yerleri alacağı bir düzenlemeyle değil; Türk egemenleriyle birlikte Ermenisiz, Süryanisiz, Nusayrisiz, Rumsuz, sadece 'biz'e ait ama bizim de -yani Türkler ve Kürtler- birbirimizin haklarına saygı duyacağımız yeni bir düzenle-

me... Bu durum Sivas Kongresi'nde yineleniyor ve daha net bir şekilde teyit altına alınıyor. Sivas Kongresi sonuç bildirgesinde de (Mustafa Kemal'in Talat Paşa'ya yazdığı mektupta vurgulanan) '*Şu anda dış güçlere karşı veya dış güçlerin desteklediği iç güçlere karşı bir süreç izliyoruz. Dolayısıyla içeride azami ittifakı esas alan bir bileşim durumundayız, daha sonra haklarından geleceğiz,*' mealinde bir yaklaşım söz konusu. Bu yaklaşımın içinde, Kürtlerden ve Türklerden '*millet*' diye söz eden, bağımsız gelişim hakkının altını daha net çizen bir gelecek tasavvuru daha da netleştiriliyor. Kısa bir müddet sonra yeni bir ek taahhüt olan Amasya Protokollerinde de yeniden altı çiziliyor. Amasya Protokollerinin şöyle bir artısı var üstelik. Anadolu'da, milli mücadeleyi yürüten güçler sahaya hâkim olmuş vaziyetler. Örneğin; İstanbul Hükümeti'nin Diyarbakır'da, Erzurum'da, Sivas'ta sözü geçmemektedir. Yani sahada âdeta bir devlet gibi çalışan, istihbarat toplayan, bazı kurumları kapatan, bazı kurumlara yol veren (örneğin Erzurum Kongresi'nde olmadığı halde bazı Kürt aşiret liderlerini Heyet-i Temsiliye'ye sokmaya karar veren, bir taraftan Amerikalı generalle, bir taraftan İngiliz generalle özel görüşmeler yapan) bir mekanizma söz konusu artık. Bunun baskısı sonucunda İstanbul'da Ferit Paşa Hükümeti düşürülüp Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruluyor. Bu hükümetin Bahriye Nazırı Salih Paşa geliyor Anadolu'daki milli mücadeleçilerle masaya oturuyor ve geleceğin ülkesinin tasavurunun maddeleri belirleniyor. İkinci protokolde çok net bir şekilde iki ifade kullanılıyor. Birincisi, "*Bizim talep ettiğimiz sınırlar Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı sınırlardır.*" Yani burada vatan tanımı *Türklerin toprakları* diye değil, *Kürtlerin ve Türklerin toprakları* diye tanımlanıyor. İkinci protokolün devamındaki paragrafta yine çok net bir şekilde Kürtlerin irki, sosyal, manevi haklarını içeren bir gelecek tasavvurunun sözü veriliyor.

'21 Anayasası ve Lozan sonrası keskin viraj!

Bu taahhüt, cumhuriyetin ilanından sonra, tam da bu milli mücadeleçiler uluslararası planda yani Lozan'da kendi varlıklarını dünyaya teyit ettikten sonra, alınıp çöp kutusuna atılıyor! Bu keskin dönüşün, o ana kadar bütün hayali Türk

1920 Meclisi'nin Kürt mebuslarından Hasan Hayri

kardeşleriyle birlikte bu topraklarda ortak vatan kurmak üzerinden şekillenmiş olan Kürt eşrafı ve onunla birlikte olan kimi aydınlar üzerinde yaratacağı travmanın ve tepkilerin ne olacağı çok açık.

Ama aslında bu sürecin daha öncesinden bazı ön verileri var. Ön verilerden biri, başta Diyarbakır'daki *Kürt kulübü* olmak üzere; Siirt, Bitlis, Van ve benzeri yerlerdeki Kürtlerin, Kürt ağalarının insiyatifi dışında, Kürt ulusal bilinci eksenli örgütlenen ve tahayyülünü buna göre saptamaya çalışacak olan kurumların kapatılmasıdır... Yine başka veriler de var. Örneğin, Kürt Teali Cemiyeti'nin Kürt şehirlerindeki ilişkilerini tazelemesi, silahlı şiddet ve tutuklamalarla akamete uğrattılıyor. Özetle; Erzurum, Sivas, Amasya Protokollerinde Kürtlere söz veren, Türklerle Kürtleri eşitleyen bir yaklaşım söz konusuysen; bu iradeye tabi olmayan Kürtlerin bağımsız davranışı doğrultusunda kurumlaşmaya, dernekleşmeye, hak talep etmeye çalışanlara karşı da şiddet uygulanıyor. Bu şiddetin en çarpıcı örneğini Koçgiri'de görüyoruz. Koçgiri'deki Alevi Kürtlerinin 21 Anayasası çerçevesindeki hakların garanti altına

alınmasını, işin isminin konulması yönündeki talepleri ve direktmeleri üzerine karşılaştıkları felaket, sonraki Zilan ya da Dersim'de yaşananla kıyaslanacak denli çarpıcıdır. Fakat asil olarak, artık Ankara'da kurumlaşmasını geliştirmiş ve üstelik de bir anayasa yapmış kurumun sonraki gündeminin gerçekte ne olduğunu öğrenmek açısından çok önemli bir delildir Koçgiri. Bununla birlikte hâlâ Kürt egemen sınıflarının 'hayal' kurabilmelerini sağlayan bir dayanak var; 1921 Anayasası... '21 Anayasası kuşkusuz en ideal Anayasa değil, kuşkusuz çok rüşeym bir anayasa, oturmamış, yeterince olgunlaşmamış ama ruhu itibarıyla bu toprakların gördüğü en demokratik anayasadır. Farklı kimlikleri kabul eden, gidenler gitti, götürdüklerimiz götürüldü ama hiç olmazsa kalan kimliklerin birlikte yaşayacağı, adem-i merkezîyetçiliği yani günümüz ifadesini kullanacak-sak özerkliği öngören bir anayasa. Üstelik buradaki özerklik, günümüzde Avrupa Birliği'nin özerklik şartından da çok daha geniştir. Diyor ki; 'Güvenlik birimlerini, maliyesini, tarımını, eğitim sistemini yereller kendileri belirleyecek. Dış politika ve savunma politikasında merkezi politikaları belirleyen ortak bir parlamentomuz, anayasamız olacak. Ama onun dışındaki işlemler yereller tarafından belirlenecek.'

Fakat, 1923 yılının sonundan itibaren, Lozan sürecinin netleşmesinin ardından köklü bir değişim başlıyor ve 21 Anayasası lağvediliyor. Bundan sonra, bu topraklar Kürtlerin, Türklerin değil, sadece Türklerin oluyor! Bundan sonraki düzenlemeler, burada yaşayan herkesin Türk olmasını zorlayan düzenlemelerdir. İdari sistem, adem-i merkezîyetçi yani özerklikçi, muhtariyetçi değil, katı merkezîyetçi bir sistem aşamasına geçilecektir. Bu aşama, o ana kadar 'Türk kardeşlerimizle birlikte geleceğin demokratik ülkesini yaratabiliriz,' hayalleri kuranlar üstünde çözülmesi çok da kolay olmayan bir şok yaratmıştır.

Yüz yıl sonra gelinen nokta

Yaşanan şokun kaynaklarından biri, Kürt egemen sınıflarının zaaflı durumudur. Aşiret meselesidir. Bir diğeri, gereken durumlarda ulusu toparlayacak bir bujuva sınıfının ve bir aydın sınıfının, bir yaygın ve kurumlaşmanın oluşa-

mamış olmasıdır. Aynı şekilde, bir üçüncü zaaflı Kürt egemen sınıflarının Türklerle kurdukları ilişkiyi esas olarak bir cumhuriyet ufkuyla, laiklik ufkuyla değil de 'hilâfetin çatısı altında birlikte yürümek' üzerinden belirlemiş olmalarıdır. Dolayısıyla 1924 Anayasası ve hilafetin kaldırılması, Kürt egemen sınıfında bir yol ayrımı da beraberinde getiriyor. Cumhuriyet ilan edilmiş ama bu cumhuriyet kendilerini tanımayan bir cumhuriyettir. Üstelik halife ortak bağına da kaldırdığı için ciddi bir sorun alanı. Kaldı ki artık kendilerini Türkleştirmeye yönelik bir devlet baskını da örgütlenmeye başlıyor. Takrir-i Sükûn Kanunu, Şark Islahat Planı ve benzerleriyle bir yeni irade ortaya çıkacağı için, cumhuriyet devletin kurulmasıyla birlikte ne yazık ki bir asimilasyon ve imha gerçeğiyle karşı karşıya kalacaktır Kürtler.

Peki bu durum, Türkiye'de Kürtlerin dışında kalan kesimler için yaşanılabilir bir ortam üretebildi mi acaba? Üretemedi tabii ki. Çünkü; İttihatçılığın Ziya Gökalp tarafından belirlenen programı sadece gayrimüslimlerin değil, Türk-Sünni ve burjuva bir ideal dışında kalan herkesin bir şekilde eritilmesi üzerinden şekillenmiş bir tek tipleşmecilik projesiydi. Dolayısıyla, bu bedeli Kürtler gibi Aleviler de, Aleviler gibi memlekete soldan bakıp emeğin haklarını savunan sosyalistler de ve dolayısıyla solla ilişkilenen bütün aydınlar da çok ağır bir şekilde ödeyeceklerdi. Elbette egemen sınıftan ve egemen kimlikten olmalarına rağmen ne yazık ki toplumun Türk-Sünni çoğunluğu da ağır eşitsizlik koşullarında yaşamaya mahkûm olmak durumundaydı.

Aradan yüzyıl geçmesine rağmen; ne Kürt sorunu açısından, ne Alevi sorunu açısından, ne laikliğin temel standartları açısından, ne bu memleketin (Nâzım'ın şiirindeki gibi işçi tulumuyla özgürce dolaşması tahayyül edilen) emekçileri açısından maalesef adaleti, özgürlüğü, güvenliği sağlamayan, demokratikleşemeyen, laikleşemeyen bir sürece dönüşmüş ve bu süreçte biriken sorunlarını hâlâ şiddetle çözme geleneğini sürdüren bir mekanizmanın kurumlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Kürt milliyetçiliğini irdelerken...

AYŞE HÜR: Genel tarih okumamda hep altını çizdiğim bir şeye değinerek başlayacağım. Kürt milliyetçiliği, evet emekleme döneminde Erdoğan'ın anlattığı gibi bir tarihsel süreçten geçti ama bu çocuk hiç mi 'ergenliğe' girmedi, hiç mi işe atılmadı, hiç mi yetişkin olmadı, hiç mi daha ileriki dönemlerde ondan esirgenen, ona tanınmayan alanları yaratmak için ya da o zaman gerçekleştirmediği projelerini gerçekleştirmek için hiç mi şansı olmadı acaba? Sürekli hep Kürt milliyetçiliğinin veya onun ardıllarının bugün içinde bulunduğu siyasal durumu değerlendirirken sürekli referansımızı o tarihe mi vermek zorundayız? Benim için bu önemli bir itiraz noktasıdır. Bunu açacağım.

İkinci bir nokta da Kürtler diye tarif ettiğimiz o büyük grubu acaba sadece Lozan'la sınırları çizilmiş olan bu Anadolu coğrafyası içinde yaşayan kesimlerle mi sınırlı tutmak zorundayız? İran'daki, Irak'taki, Suriye'deki, SSCB'nin Kafkasya bölgesindeki Kürtler o geniş büyük aile bu milliyetçi tarih yazımında nasıl bir rol oynamıştı ya da oynamıştı da biz o rolü görmezden mi geliyoruz, yoksa onlara bir görev biçmedik mi bu hikâyeyi yazarken? Bence bu da önemli

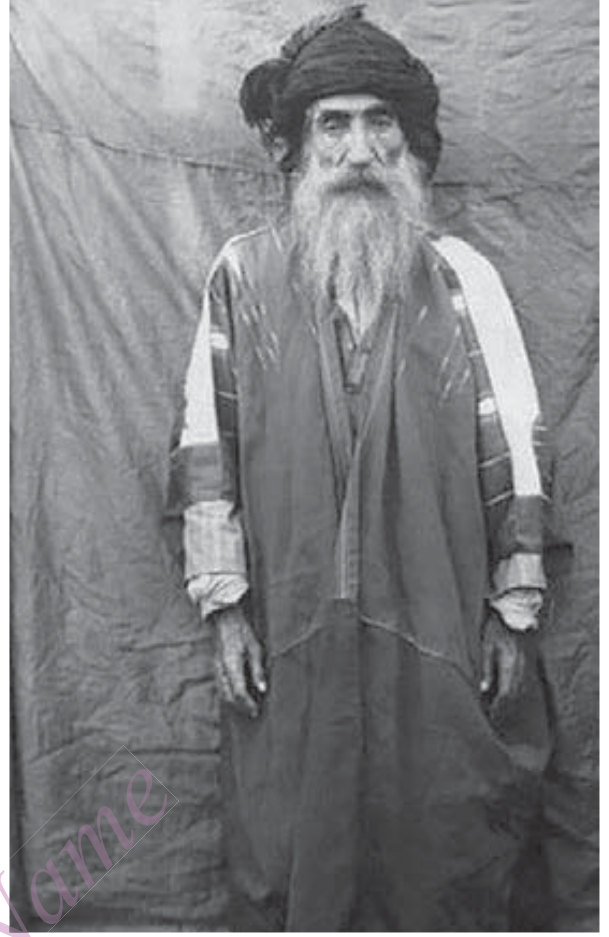
bir başlık... Çünkü; nihayetinde Kürtler diye bir tanım yaptığımız zaman, artık geçmişteki gibi o etnik, İbn-i Haldunvari bir *asabiye* tanımının ötesine geçen bir şeyden söz ediyor olmalıyız. Yunanlılar, Yahudiler, Rumlar ayrı; Yunan milleti, Rum milleti, Yahudi milleti, Kürt milleti dediğimiz ise ayrı kavramlardır. İkisini ayıran nedir? diye sorarsanız; en önemlisi, milletin bir siyasi gelecek tasavvuru, bir siyasi projesinin olmasıdır. Yani, son derece modern bir kavramdır millet.

Bu bağlamda baktığımızda, Erdoğan'ın da *Kürtler* diye sözünü ederken andığı grupların içinde Sünni-Şafii Kürtler vardı, Kızılbaz veya Alevi diye adlandırılan Kürtler vardı. Kendine Zaza diyenler vardı, Kürt diyenler vardı veya dillerle ayrılanlar vardı. Ya da İran Kürtleri, Suriye Kürtleri, Irak, Azerbaycan Kürtleri diye ayrılan gruplar vardı. Bunların altında Bedirhaniler, Cemilpaşazadeler, Piriçizadeler vb. ailelerin kattığı tonlamalar vardı, vs... Ama ararsak, bütün bu farklı Kürtlük hallerinin hepsinin belli ortak paydalarını buluruz. Bunlar için ortak bir tarih anlatısını belki bir yerden yakalarız.

Nitekim anlatılan doğum anında da çok farklı yollar izlemişti, bu Kürtlükle kendini özdeşleş-

Simko (İsmail Ağa Şıkaki)

Seyit Rıza

tiren, bir yanlarıyla o ailenin bir üyesi olduğunu iddia eden kesimler... Mesela; Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir Bey'in tasarımı bambaşkaydı. O, Osmanlılık idealini biraz daha özerk-federatif bir yapı içerisinde devam ettirmeyi hayal ederken, Cemilpaşazadeler ya da Bedirhaniler tamamen bağımsız bir Kürdistan hayali kuruyorlardı. Ama onların sesi çok cılız çıkıyordu. Belki Koçgiri isyanı (ki bence de diğerlerinden farklı olarak) gerçekten de siyasi talebi olan bir kalkışmaydı.

Ermeni sopası, özerklik havucu!

Sonuçta bu dönemde, örneğin Sevr görüşmeleri yapılırken ve onun arifesindeki Paris görüşmeleri sırasında, Mustafa Kemal gerçekten bu grupların birbirine karşı gerilimlerini veya ayrılıklarını son derece iyi manipüle eden bir siyaset gütmüştür. Bu siyasetin en temel unsuru, (Erdoğan Aydın da anlattı) Sevr ve benzeri bazı anlaşmalar sayesinde Kürtlerin meskûn olduğu yerlerde Ermenilerin Ermenistan'ı kura-

bilecekleri ve orada artık Kürtlere yaşam alanı tanımayacakları argümanıdır. Ve ayrıca, açıkça belirtilmeyen bir madde olarak da Kürtlerin şu veya bu şekilde el koyduğu ya da onların uhdesine geçmiş olan Ermeni mallarını iade etme ihtimalinin hatırlatılmasıdır. İlgili telgraflar, mektuplar, özel nasihat heyetleri, aşiret reislerini ikna için gönderilen kadrolar gerek Alevi gerek Sünni Kürt camiası bir çeşit Ermeni sopasıyla korkutulmuştur.

İkinci olarak, yayılan korku mesajlarının yanında özerklik, muhtariyet vaadi, iması da "havuç" işlevini görmüştür. Bu vaadi çeşitli yerlerde yapılmıştır, biliyoruz. Mustafa Kemal 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi sırasında yüksek din adamlarına, şeyhlere, Kürt beylerine mektuplar yazar. Örneğin Mutkili Hacı Musa Bey'e, Şırnaklı Abdurrahman Ağa'ya, Dirşulu Ömer Ağa'ya, Muşarlı Resul Ağa'ya, Nurşinli Şeyh Ziyaettin Efendi'ye, Garzanlı Cemil Çeto'ya... Hepsi de "Efendi hazretlerine" gibi iltifatkâr hitaplarla başlayan

bu mektupların ana fikri şudur: Padişah/halife esirdir, dolayısıyla kurtarılması gerekir. Kürtlerin yaşadıkları yerlerde bir Ermeni devleti kurulmak istenmektedir, bunun engellenmesi gerekir.

4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde bu konu çok öne çıkmaz ama 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla yapılan görüşme sırasında imzalanan 2. Protokol'de "Kürtlerin gelişme serbestliğini sağlayacak şekilde ırk hukuku ve sosyal haklar bakımından daha iyi duruma getirilmelerine izin verilmesine" vaadi yapılır. 27 Haziran 1921 tarihinde El Cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'ya gönderilen Bakanlar Kurulu kararında, Kürtlerin oturduğu yerlerde adım adım yerel yönetimlerin kurulmasından yanayız; bugün dünyaca kabul edilmiş olan milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını kabul ettiğimize göre El Cezire Komutanlığı Kürdistan'da faaliyetlerini buna uygun bir şekilde yürütmelidir, denir. 24 maddesinin 13'ü muhtariyetle ilgili olan 1921 Anayasası bu vaatlerin ete kemiğe bürünmüş halidir. Ama en güçlü vaat de 16/17 Ocak 1923 gecesi İzmit Kasrı'ndaki basın konferansında yapılmıştır. Arkasından, Kürt siyasi hareketinin (bence yanlış bir stratejiyle) sürekli gündemleştirdiği 10 Şubat 1922'de mecliste 18 maddelik, son derece gelişmiş bir özerklik vaadi yapıldığına dair bir iddia vardır. Benim araştırmalarıma göre meclisin o günkü oturumu cuma gününe yani tatile denk geliyor ve böyle bir oturum da yok, böyle bir metin de hiçbir yerde yok. Murat İssı adlı bir arkadaşımızın Yunanistan'da arşivlerde yaptığı çalışmalar sonucu ortaya çıkan belgelerle birlikte değerlendirdiğimizde, bir istihbarat çalışması olarak Kürt ileri gelenlerini, kanaat önderlerini Kemalist hareketin yanına çekmek için bu minvalde bir sahte özerklik belgesi üretildiği söylenebilir. Bu tarihte, 1923'ün Temmuz ayında Lozan Barış Anlaşması'nın Musul dışarıda bırakılarak imzalanmasına kadarki dönemde Kürtleri, Ermeni tehdidi sopasıyla korkutup özerklik havucuyla yanına çekme stratejisinin son derece başarılı uygulandığını gösteriyor.

Türk milliyetçiliğinin ajandası ve Kürtler

Yine dikkat ederseniz, ben de Irak, Suriye, İran'daki Kürtlerin bu süreçte ne yaptığını anlatmadım. Çünkü bu başlı başına bir konferans konusudur. Milliyetçi paradigmayı ve o dönemin güçler dengesindeki ilişkileri kavramak açısından bütünü içermeyen bir anlatının hep bir ayağı eksik kalacaktır. Örneğin; Mustafa Kemal bugünkü Türkiye sınırları içerisindeki Kürt aşiretlerine yazdığı mektupların bir benzerini Mahmut Berzenci'ye de yazıyor. 13 Ağustos 1919 tarihli mektup, "Fazülethü efendim" diye başlıyor ve "Halifelik ve saltanatın yıkılmasına ve yurdumuzun Ermenilere tutsak olmasına razı olacak hiçbir Müslüman düşünülemez... Yüksek kişilikleri gibi özverili, yurtsever dindaşlarımla benimle birlikte çalışacağına inanıyorum... O dolaylarda, İngilizlerin aldattığı aşulamalarının önüne geçilmesi çok gereklidir. Allah hepimize başarılar bahşetsin. Gözlerinizden öperim efendim," diye bitiyor. Çünkü biliyor ki Mahmut Berzenci'nin o sırada İngilizlerle arası bozulmuş, İngilizleri durdurursa onun aracılığıyla belki Musul'u alabilirim veya İngilizleri orada oyalarsa benim içeride elim daha rahat olur. Bu arada Musul'u almak istiyor mu Mustafa Kemal, bu da ayrı bir tartışma konusu. Benim kanaatimce almak istemiyor. Mustafa Kemal artık şöyle düşünüyor olmalı: Yeterince Kürdümüz var, ancak onları asimile edebilirim, Musul gibi politikleşmiş bir Kürt bölgesinin halkını da dahil ederek başıma daha büyük bir bela almayayım. Evet, Mustafa Kemal'in kafasındaki proje, Kürtleri asimile etmek, onları Türkleştirmek, Türk ulus devletinin bir üyesi yapmaktır. Şimdi diyeceksiniz ki, o böyle düşünüyordu da Kürt entelijansiyası, Kürt aşiret liderleri, Kürt kanaat önderleri bu hikâyenin farkında değiller miydi? Bence farkındaydı önemli bir kısmı. Bir bölümü (Yusuf Ziya Bey, Cibranlı Halit Bey gibi), erken bir tarihte öldürülerek tasfiye edilmişti. Bir bölümü (Cemilpaşazadeler, Bedirhaniler gibi) yurt dışına çıkmıştı. Suriye'de, Lübnan'da, Irak'ta bağımsızlık politikalarını örgütlemeye çalışıyorlardı ama genel olarak Kürt siyasi hareketinin ilk önderleri de (bugünkü gibi aynen) *Türkiyelileşmek* projesine daha çok yatırım yapmışlardı. Ayrılıkçılık, bağımsızlıkçılık, fedaratif yapılar ancak bu muhtariyet/özerklik şeklinde cılız sesle

► Ayaktakiler: Solda Yado, sağda Sadin Telha

► Oturanlar: Solda Memduh Selim Bey, ortada Celadet Ali Bedirxan ve sağda Kamuran Bedirxan

telaffuz ediliyordu. Ama Mustafa Kemal, Lozan sonrasında söz konusu vaatlerden tümüyle vazgeçtiğinde, örneğin 1924 Anayasası'nda özerkliğe dair tek bir madde bile yer almadığında, ciddi bir reaksiyon göstermediler. Sonuçta, razı oldular onlara çizilen sınırlara. Bence Kürt siyasi hareketinin en temel hatalarından biri işte bu dönemde Türk milliyetçiliğinin ajandasına bir şekilde tabi olmayı kabul etmesiydi. Kürt siyasal hareketi veya Kürt milliyetçilerinin de kendi bağımsız bir ajandaları olmalıydı ve bu ajanda *Türkiyelileşmeyi* seçiyorsa eğer, bütün güçlerini ona yoğunlaştırarak, kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmesi için en kararlı

şekilde mücadele etmeyi içermeliydi. Yok hayır, kendilerine kurulan tuzağın, kendilerine uzatılan havucun aslında kandırma aracı olduğuna karar veriyorsa, bu sefer de bağımsızlıktan, kendi bağımsız devletini kurmaktan yana bir stratejiye yatırımlarını yapmalıydılar.

Şeyh Sait, Hoybun ve Ağrı'daki büyük sıçrama

O dönemde, bu konuda müthiş bir kararsızlık ve dağınıklık yaşandı bence. Bu dağınıklıkları örneğin, resmi tarihin 1925 Şeyh Sait İsyanı dediği ama bugünlerde Kürt siyasal hareketinin Kürt İsyanı diye adlandırdığı o büyük kalkışmaya

baktığımızda da görüyoruz. Kalkışmanın hem yanlış zamanlaması hem içine sızdırılan bazı devlet ajanlarına karşı uyanık olunmaması gibi birçok hata söz konusu. Ama esas önemli olan, Kızılbaş yurdu Dersim'den Şeyh Sait İsyanı'na hiçbir desteğin gitmemesidir. Başta bahsettiğim o milletleşme ve siyasallaşma açısından bir sorunu ifade ediyordu bu bence.

Yine, kent merkezlerinde her zaman milliyetçi ideolojinin taşıyıcısı olan burjuvazinin veya burjuvalaşmaya doğru giden Kürt seçkinlerinin isyana destek vermemesi de bence çok şey anlatıyordu. Elazığ'da, Diyarbakır'da kent merkezlerinde tutunamadı isyancılar ve bir sürü faktörün de bileşkesi olarak çok ağır bir şekilde ezildiler. Başvekil İsmet Bey, 27 Nisan 1925 tarihli *Vakit* gazetesinde yayımlanan röportajında, "Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı [unsurları] kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf [nitelikler] her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır," demişti. Bu fikirlerin hayata geçirilmesi için çıkarılan Şark Islahat Planı, günümüze kadar devletin bir çeşit Kürt Anayasası oldu.

Fakat 1925 sonrası Raçkotan, Raman, Koçuşığı, Sason, Mutki gibi yerlerde itirazlar, kıpırdanmalar, kalkışmalar devam etti. Bu örgütlen-

melerin bir ayağı olarak, o dönemde Suriye'ye sürülen Kürt entelektüelleri ile daha öncenin kurbanları olan Ermeni politik kadrolarının bir şekilde bir araya gelerek Suriye'de Hoybun kuruldu. Hoybun bugün resmi tarihçilerin şeytanlaştırmaya çalıştığı gibi iki hainin iş birliği yaptığı bir örgüt değildi. O dönemin mağdurlarının yarı sosyalizan talepler, yarı geçmişin hesabını sormak, yarı kendi kaderlerini tayin etme gibi son derece meşru olan siyasi talepler üzerinden kurdukları enternasyonalist bir iş birliğiydi. Elbette içinde Kürt ağırlığı daha fazlaydı ama Ermenilerin de etkisi vardı. Bu bileşimin oluşturduğu dinamizm, 1921 Koçgiri'den de 1925 Şeyh Sait'den de farklı olarak, daha seküler, daha modernist bir çizgiyle buluşturdu yerel unsurları. 1926-1930 arasında Ağrı Dağı etrafında oluşan politikleşme, Celali Konfederasyonu'nun ağırlığını oluşturduğu ama Êzidi, Ermeni unsurların da içinde bulunduğu, bir yanıla İhsan Nuri Paşa gibi eski bir Osmanlı askeri bürokratının liderliğinde, bir yandan da Hoybuncu politik kadroların etkisiyle Ağrı'da "millet olma" aşamasında çok ciddi bir sıçrama gerçekleştirdi bence, Türkiye sınırları içerisindeki Kürtler.

Fakat orada da, İran Kürtlerinin içerisinde bazı unsurlar, mesela Simko İsmail Ağa gibi çok önemli bir aktör, Kemalistlerle iş birliği yaptı. Kürt siyasi projelerine destek vermek yerine Ankara'yla dirsek temasına girdi. Şimdi bunlar

önlenebilir şeyler miydi? Elbette... Politik bilinç artıkça aradaki aşiret, çıkar, aile, din gibi tüm farklılıkların geri plana itildiği, öncelikle, "Ben Kürdüm ve ben Kürt devleti istiyorum veya Kürt federasyonu istiyorum, Kürt özerkliği istiyorum," dedikten sonra dönüp içindeki farklılıkların, ayrılıkların, çoğulluğun kavgasıysa kavgasını, uzlaşmasıysa uzlaşmasını yapmak düşünülebilirdi. Ağrı'da da bu şans iyi değerlendirilemedi.

Dersim kırımları (bastırma-temizlik)

1937-1938'de, "Dersimli okşanmakla kazanılmaz. Silahlı kuvvetlerin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder. Dersim evvela koloni gibi nazarı itibara alınmalı. Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve tedricen öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır," düsturunu izleyen Ankara'nın hem Kürt, Zaza; hem Kızılbaş; hem Ermeni dostu veya "dönmesi"; hem de modernleşme karşıtı olarak egemen ideolojinin "mutlak ötekisi" olan Dersim'i zapturapt altına almak için en sert tedbirleri almaya kalktığında, Seyit Rıza'nın etrafında kenetlenen altı aşiret öz savunma için harekete geçti ancak Dersimli aşiretlerin çoğunluğu onlara destek vermedi. Hatta bazı aşiret reisleri devletin yanında yer aldı. Seyit Rıza'ya sığınmış olan, 1921 Koçgiri'nin lideri Alişer ve eşi Zarife'yi öldürenler de Dersimliydi. Bölge dışındaki Alevi ve Sünni-Şafii Kürtlerden sembolik adımlar dışında ciddi bir destek gelmedi.

Gerçekte, 1937 ve 1938 iki ayrı safahattır ve Dersim'e ilişkin önce Sünni, sonra da Türk-Sünni devlet aklının Osmanlı'dan beri planladığı akıbetin iki aşamasını teşkil ederler. Bu aşamalardan birincisi, Şeyh Sait veya Ağrı harekâtlarında şahit olduğumuz klasik bastırma eylemlerine benzerken; ikincisi Ermeni, Süryani ve Pontus soykırımında şahit olduğumuz etnik temizlik harekâtlarına benzer. Ama bu tarihe kadarki en şiddetli başkaldırıya bile *biz ayrılacağız, artık sizinle yaşamak istemiyoruz, artık sizinle birlikte yürümek istemiyoruz* şeklinde bir vurgu yoktur. Aksine hepsinde benim *Türkiyelileşmek* diye tabir ettiğim uzlaşma arayışı vardır.

Toplumsal yapıda değişim

Sonuç olarak, 1921-1938 arasında, kimi feodal, kimi kültürel, kimi dini, kimi siyasi taleplerle de-

falarca Türk devletiyle karşı karşıya gelen Kürt toplumu, Alevi-Sünni, Alevi-Alevi, Sünni-Sünni çatışmaları; aşiretler, bölgeler, aileler arası çatışmalar yüzünden bölünmüş olduğu için ve bunun doğal sonucu olarak da toplumsal, ekonomik ve siyasi örgütlenme açısından yetersiz olduğu için, kendisinden çok daha örgütlü olan Türk milliyetçiliği ve onun düzenli ordusu karşısında başarısızlığa uğramıştır. En basit talepleri bile baskı, zulüm, yıldırma, silah, bomba, hatta zehirli gaz gibi sert yöntemlerle karşılanan Kürtler, 1946'da "Çok Partili" yaşama geçildiğinde sindirilmiş durumdadır. Halbuki bu yıllarda özellikle Avrupa'da yeni devletler kurulmaktadır, uluslararası toplum yeni bir hercümerç içindedir.

Bununla paralel olarak bu dönemde Kürt hareketinin sosyal bileşiminde bazı değişiklikler göze çarpar. Artık eski geleneksel önderlerin etkinliği yoktur örneğin. Araştırmacı Cemil Gündoğan'ın dediği gibi istisnaları bulunmakla birlikte, 1924-1938 arasında kırılıp Kemalist sistemin payandalarına dönüştürülen unsurlar yeni dönemde Cumhuriyetle Kürt köylüsü arasındaki ilişkiyi sabote eden, çarpıtan bir güç olmaktan çok, bizzat bunlar arasında bağlantıyı sağlayan bir ara tabakaya dönüşmüşlerdir. Yeni sistemdeki varlıkları, düzen adına Kürt köylülerini kontrol etme koşuluna bağlanmıştı (elbette istisnalar her zaman vardır). Nitekim 14 Mayıs 1950'de yapılan tarihi seçimlerde bazı Kürt toplum liderleri Demokrat Parti (DP) listelerinden aday olurken, Kürtlerin büyük bir bölümü oylarını ilk kez CHP'ye değil, DP'ye vermişlerdir. Ancak CHP ile Kürt feodalleri arasındaki ittifak 1957'ye kadar sürer, çünkü DP'nin modernleşme projeleri Kürtleri kapsamamaktadır. Bu dönemde Kürt feodalleriyle Kürt marabasının, Kürt emekçisinin, Kürt köylüsünün arasında açılan makasın aslında ilerisi için bir sıçrama olduğunu düşünüyorum. Nitekim bu tarihlerden itibaren Türkiye'nin modernleşmesiyle uyumlu olarak çeşitli kesimlerden Kürt gençleri (ki bunların büyük bölümü bir önceki dönemin yenik Kürt ileri gelenlerinin çocuklarıydı) üniversite eğitimi için büyük şehirlere gelmeye başlarlar. Bu kesimlerin çıkardığı bazı yayın organları aracılığıyla Kürt tarihi, uygarlığı ve edebiyatı dünyaya, komşu halklara ve Kürtlerin daha çok kentli kitlelerine ulaştırılır. Kahire ve Erivan'dan

yapılan Kürtçe yayınların da katkısıyla “etnik kimlik bilinci” artık bir avuç Kürt milliyetçisinin özel alanı olmaktan çıkmaya başlar.

Bu arada “Kürtlük” bilincini en fazla etkileyen olay, 14 Temmuz 1958’de Irak Kralı Faysal’ın General Abdülkerim Kasım tarafından kanlı bir darbeyle tahttan indirilmesinden sonra İran’da kurulan Mahabad Cumhuriyeti’nin önderlerinden olup 1947’den beri SSCB’de sürgünde olan Molla Mustafa Barzani’nin Bağdat’a çağrılması ve Kürtlere Kerkük’ün de içinde olduğu bir otonom bölge sözü verilmesi olur. Bu durum Menderes Hükümeti’ni tedirgin edince yeni bir sertleşme dönemine girilir. General Kasım darbesinin birinci yıl kutlamaları sırasında, 14 Temmuz 1959’da Kerkük’te bir grup Türkmen’in Irak ordusunca katledilmesine misilleme olarak, MİT’in (o zaman MAH) önerisiyle 1.000 ila 2.500 kişilik bir Kürt grubunun ‘tenkil’ edilmesi fikriyle başlayan ‘beyin fırtınası’ sonucu 49 Kürt aydın idam cezası ile mahkemeye verilir. Söylemi kesinlikte Türkiyelilik olan 49’ların davası sürerken 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşir.

Kaynayan dünya içinde donan Kürt siyaseti

27 Mayısçıların -ki Türkiye’nin en ilerici, insan hakları açısından en çok olanaklar içeren anayasal metnini hazırlamakla övünürler- feodalizmden kaynaklandığını düşündükleri Kürt meselesine buldukları çare ise feodalizmi çözecek bir toprak reformu yapmak değil, 1 Haziran 1960’ta bölgelerinde etkili olan toprak ağalarından, aşiret reislerinden, şeyhlerinden ve Kürt milliyetçisi olduğundan şüphelenilen 485 kişinin Sivas-Kabakyazı’da açık arazide kurulan bir kampa kapatılmasıdır. Ayrıca geleneğe uygun olarak, siyasetlerini Kürt kimliğini inkâr üzerine kurduklarını gösteren raporlar hazırlarlar. Hatta darbecilerin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 16 Kasım 1960 tarihli İsveç gazetesi *Dagens Nyheter*’de çıkan demecinde şu tehdidi savurur: “Eğer yola yordama gelmezlerse, dağlı Türkler (Kürtler) rahat durmazlarsa, ordu, şehir ve köylerini bombalayıp yıkmakta tereddüt etmeyecektir. Öyle bir kan gölü olacaktır ki, onlar da, ülkeleri de yok olacaktır.”

Dünya o sırada kaynıyor ve yeni bir devlet kurmak isteyenler için müthiş bir pozitif atmosfer

var. Yani dünyanın, büyük devletlerin dahi ahlaki olarak kendilerini suçlu hissettikleri nadir dönemlerden birindeyiz. Buna karşılık bağımsız Kürdistan devleti, o dönemde sadece ikili sohbetlerin veya şakalaşmaların münferit ifadelerinden ibarettir. Sosyalist Kürt aydınları siyasi taleplerini 1961’de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde dile getirmeye başlarlar, muhafazakâr Kürt aydınları ise Irak’taki Barzani hareketine eklenirler. 1965’te illegal biçimde kurulan Sait Elçi’nin liderliğindeki Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) en azından parti ismi itibarıyla bu “Doğuculuk” söyleminin dışına çıkmıştır. Ama bu partinin programı da ayrılıkçılığı reddeder. Nitekim 1968’deki bir polis operasyonu ile tutuklanıp Antalya’da yargılanan partinin kurucularından mahkemede savunma yapmayı göze alabilenler, Kürtlerin haklarını sıkı bir Türkiyelilik -hatta bazı tezleri itibarıyla Osmanlılık- çerçevesinde savunmuşlardır. 1970’te kurulan ve mücadele yöntemi olarak silahlı mücadeleyi seçmiş olan Dr. Sait Kırmızıtoprak’ın (Dr. Şıwan) önderliğindeki Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) de Türkiyelilik söyleminin dışına çıkmış bir örgüt değildir. Sait Elçi’nin partisine oranla daha radikal bir söylem kullanmasına rağmen o da bağımsız bir devlet kurma talebinde bulunmamıştır. Bağımsızlık, bu partinin programına 1970’lerin ikinci yarısında girmiştir. 49’lardan biri olan, Şerefname yazarı Bitlis Emiri Şeref Han’ın soyundan gelen sağ eğilimli avukat Ziya Şerefhanoglu ise 1966 yılında yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Bitlis’ten aday olur.

Türk solundan ve siyasi partilerinden umut kesince...

Kürt entelektüellerinin tavrı böyleyken TİP’teki “Doğulular” kanadının etkisiyle, TİP literatüründeki adıyla “Doğu Meselesi” Türkiye’nin gündemine taşınır, konuyu kamuoyuna mal etmek için, T-KDP’li muhafazakârlarla ve TİP’li solcular elbirliği yaparlar ve 1967’de çeşitli il ve ilçelerde ‘Doğu Mitingleri’ düzenlerler. Mitinglerde, Doğu’nun ihmal edilmişliği, jandarma ve polis baskısı, fırsat eşitliğinin olmayışı gibi konular işlenir. Ancak, bazı Kürt gençleri TİP’i pasif bularak Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO) ile Dev-Genç ve Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) gibi Marksist örgütlerde toplanırlar. Bu örgütler-

Sait Kirmızıtoprak (Dr. Şivan) ve yazıları

de sol söylemlerle Kürt milliyetçisi söylemler ele gider.

12 Mart 1971'de askerlerimizin adet olduğu üzere siyasete müdahalesi gerçekleştiğinde T-KDP illegal olduğu için sadece üyelerinin yargılanması ile cezalandırılır ama TİP Kürt meselesini gündeme taşıdığı için kapatılır. 1973'te iktidara gelen CHP'li Bülent Ecevit seçim kampanyasında "Doğu'nun sorunlarını çözme" sözü verir ama bir süre sonra bundan vazgeçer. Hem legal siyasi partilerden hem "Türk solu"ndan umudunu kesen Kürtler, 1974'te I-KDP'nin ve Barzani'nin Irak'taki ayrıcalıklı konumunu kaybetmesi üzerine sol ile milliyetçiliğin karışımı radikal bir söyleme kayarlar. Bu radikal gruplardan biri PKK olacaktır. Bu kesimler, 11 Eylül 1980 askeri darbesinde ilk tutuklananlar arasında olur. Bir bölümü çok ağır cezalara çarptırılır, bir bölümü çatışmalarda, faili meçhullerde öldürülür. Diyarbakır Cezaevi'nde en ağır işkencelerle geçen yıllardan sonra artık, solculuk, sağcılık gibi siyasi kavramlar değil, "Kürtlük" gibi etnik kavram ağırlık kazanmaya başlar. Ancak yine de PKK 1975-1988 arasında Türkiyelileşme söylemine uzak, sosyalist ideallere yakındır. Bunun da etkisiyle, 1990'da Komünist Blok'un dağılıp art arda yeni devletlerin ortaya çıktığı dönemde Kürtler bağımsızlıktan söz

etmeyeceklerdir. Bugün de "müesses nizam" bir türlü kabul etmek istemese de PKK veya HDP'nin hâkim **söylemi Türkiyelileşmedir**. Yani, Kürt siyasal hareketi, "Türk solcuları girdiler aramıza bizi Türkiyelileşme çizgisine çektiler," şeklinde bir suçlama yöneltir ya Türk soluna. Benim okumama göre bu çizgi "Türk" sosyalistlerin değil Kürt hareketinin kadim seçimidir.

Evet, daha söylenecek çok şey var ama bana verilen süreyi çoktan aştım. Şöyle bitireyim: Kürtlerin değişik coğrafyalarda değişik dini veya aşiretsel, kültürel, ideolojik ayrımlar yüzünden parçalı bir yapı içinde olduğu ortada... Coğrafi olarak çok büyük bir sıkışmışlık içinde olduğu ortada... Kürdistan coğrafyasını paylaşan ulus-devletlerin son derece katı, gaddar politikaları ortada. Bu coğrafyada yaşayan başka halkların, etnik ve dinsel grupların bazen farklı ajandaları olduğu ortada. Büyük devletlerin bölgeyle ilgili politikalarının nasıl kısıtlayıcı bir durum yarattığı ortada... Yani Kürtler açısından bu çok zor bu coğrafyada, bu son derece acılı tarih içinde, bugüne dek varlığını sürdürerek dilini, etnik bilincini, gururunu, hayallerini ayakta tutarak atlatmış olmak bence çok önemli ve takdir şayan bir durum. Bence Kürtleri önümüzdeki dönemde de zor günler bekliyor. Umarım geçmişin dersleriyle bugünün olanaklarını çok iyi bir şekilde birleştirerek kendilerine güzel bir gelecek kurarlar.

► EDEBÎYATÊ MA DE HÎKAYEYA TEWR VERÎNE

ROŞAN LEZGÎN

Riyê qedexeyê wuşkî ra, riyê tehdâ û zilmî ra û helbet riyê apeymendişî ra melumatê derheqê tarîxê ma de erey sererast benê. Labelê verînanê ma vato "Vaş binê tehtan de nêmaneno!" Raştî bi sebir roja xwu pawena û netîce de mij û dûmanî kena vila, eyan-beyan xwu eşkera kena.

Mesela, heta nika ma edebîyatê ma yê modernî kovara *Tîrêj* (1979-81) ra dayne dest-pêkerdiş, ma vatêne edebîyatê ma yê modernî de hikayeya yewine *Tîrêj* de weşaniyaya. La gereka ma eno zanayişê xwu revîze bikin. Çimkî hikayeya ma ya yewine bi nameyê "Maceraya Silêmanê Gincî" 15 gulan 1963 de rojnameyê *Roja Newe* de weşaniyaya.

ROJA NEWE

Ayda bir Kürtçe ve Türkçe çıkar. Edebi, fikri ve siyasi gazete.

Sahibi: Doğan Kılıç S. Şihhesenanlı

Mesul Müdürü: Halil Kılıçkaya

Umum Neşriyat Müdürü: Hasan Buluş

Diyarbakır temsilcimiz: Abdurrahman Efem

Ankara temsilcimiz: Selim Hangül

Siverek temsilcimiz: Zülkif Karahan

İdarehane: Cağaloğlu, Nuruosmaniye Cad.No: 81/6 Emek İşhanı, Kat 1, İstanbul

Basıldığı yer: Sıralar Matbaası

Doğan Kılıç Şihhesenanlı (1927-2004)

Goreyê malumatê ke Îbrahîm Bulak meqaleya xwu ya bi nameyê "Kayıp Bir Kürt Aydın: Doğan Kılıç" de ke rojnameyê Yeni Özgür Politika de weşanîyaya dano, Doğan Kılıç Şihhesenanlı 1927 de Erzingan de ameyo dinya. Terteleyê Dêrsimî de pilê înan heme hetê dewlete ra ameyê qetilkerdış, ê ke mendê surgunê Burdurî biyê. Ciwanîya xwu de şiyoye Amerika, new serrî uca mendo, 1956 de ageyrayo Tirkîya û Beledîyeya İstanbulî de şixulîyayo. Riyê tehdâ û zilmê dewlete ver 1973 de şiyoye Ewropa, 1974 ra pey Norweç de ciwîyayo, 1982 de biyo hemwelatîyê Norweçî, 1984 de bi nameyê Alexander Bertelsen pasaport girewta û ameyo Tirkîya ke merdîmanê xwu ziyaret bikero. La hetê dewleta tirkan ra ancî gêrîyayo, badê ke 18 aşmî zindan de verdayo, 1985 de hemwelatîya ci ya Tirkîya betal kerda û hepis ra veto şirawito Ewropa, 2004 de Norweç de şiyoye rehmet.

Tenya yew hûmara enê rojnameyî vejîyaya. Rojname de metnê tirkî hîna zaf ê, la metnê kurmançî û kirdkî zî estê. Rîpel 8 de kunyeya rojnameyî wina nusîyaya:

Rîpel 8 de bi sernameyê "Kürtçe Kelimeler Listesi" yew ferhengek esto, tayê kelîmeyê tirkî û kurdî (kurmançî û kirdkî) diyayê têver. Kurmançî û kirdkî sey "Kürmancice Lehçesi" û "Zazaca Lehçesi" nuştê û her di piya sey kurdî name kerdê.

Mi dîbi, tayê cigêrayişan de behs biyêne ke Roja Newe de di metnê kirdkî estê la behsê muhtewaya nuşteyan nêbiyêne. Belê, nika ke ma bala xwu danê, raşt a, di metnê kirdkî tede estê; metno yewin, rîpel 4 de yew deyîr a. Metno diyin zî rîpel 4-5 de yew hîkaye ya.

Nameyê nuştexî hîkaye ser o çinê bo zî diyar o ke hetê vetoxê rojnameyî Doğan Kılıç Şihhesenanlı ra nusîyaya.

Çimkî seba ke di nuşteyan de nameyê ey viyareno, coka binê nuşteyêk de Roja Newe nuştê, êyê bînî zî bêname weşanayê. Nuşteyê kesanê bînan bi nameyê înan weşanîyayê. Ma vajin, binê yew deyîre de nameyê Seyyid Mahmut Baran nuşte yo. Ancî, nuşteyê ke îktîbas kerdê zî bi nameyê Ahmet Kabaklı, Ecvet Güresin, Malla-i Cizri, R. Mc Carus, L. V. F. Minorsky, Şeyh Ahmedî Cezerî nuşte yê. Yanî eger yewna kesî ena hîkaye binuştêne, muheqeq nameyê ci nusîyayne.

Doğan Kılıç Şihhesenanlı bi xwu Erzingan ra yo, kirmanc o la weş kurmançî zî zano, yanî metnê kurmançî yê bînî zî ey nuştê, hîkaye zî bi kirmancîya Erzinganî nusîyaya. Coka qet şubhe çin o ke ena hîkaye hetê Doğan Kılıç Şihhesenanlı ra nusîyaya.

Herçiqas sey yew mesela bo û behsê zeman, bîyanan û me-

kanê raştîkî bikero zî seba ke ma sey hîkaye, yanî kategorîyê eseranê pêardeyan de nêvînin, tu behaneyêk çin o. "Maceraya Silêmanê Gincî" hîkaye ya, hetê Doğan Kılıç Şihhesenanlı ra nusîyaya û 15 gulan 1963 de rojnameyê Roja Newe de weşanîyaya. Edebîyatê ma de hîkayeya tewr verîn a.

Teorîya edebîyatî de derheqê tarîfê formê hîkaye de tim munaqêşe estbiyo. La çiyoye muşterek eno yo ke hîkaye de meseleyî kilmek, ziwan zî krîstalîze yeno şuxilnayiş. Yanî mesela sey romanî neke derg û dila, kilmek yena vatiş, heta ke mesela tenya yew rewşe de nîşan diyena. Helbet gereka eserê edebî pêarde bê, la zafê reyan pêardîş heyatê raştîkîni ra meseleyan gêno. Îhtîmalêko pîl, meselaya ena hîkaye zî heyat ra ameya girewtîş. Heta beno ke mekan, qehremanê hîkaye û wext raştîkîn bo labelê

ancî zî nuştoxî xwu gore newe ra pê arda. Coka ma eşkenê bi asanî vajin hikaye ya.

Cêr de, verî, şeklo ke mi redakte kerdo ez weşanena. Redaktekerdiş de, hema vajin ke tenya mi alfabe û îmla raşt kerdî. Xwura wendoxî bi xwu eşkenê bidê têver ke mi senî redakte kerda. Bin de zî tam hawayo ke rojname de neşir biya, tirkîya ci zî tedir, ez neqil kena.

Maceraya silêmanê gincî

Silêmanê Gincî hezar û new sey û hîris û heşt de Hereketê Dêrsimî de nefî bibi. Amebi wîlayetê Çanaqele. Uca ra kî dabi qezaya Bayramîçî. Jû roje

qaymeqamê Bayramîçî pêro nefiyan dano arê. Înan ra vano:

- Emrê hukmatî esto, îta de milk danîme şima.

Uca ra Silêmanê Gincî qesa gêno vano:

- Qaymeqam beg, rind qesê mi goş ser ne. Memleketê ma de, Ergan de, Surbahana de, Maxaçûr de, Birastîk* de, yanî nê çar dewan de milkê mi esto. Vîst û panc hezarî darê herûganê mi estê. Pancas hezar kok mewî rezê mi esto. Jû kî axurade mi biye, zûrî mebo, hat ra manga awre kona zere, çêberê dotên de golika şeş aşmî ra piya vecîna teber. Naxirê mi, vîst û panc tenî şîwaneyanê suwarî çerênayne.

O çax no Munzur kî koleyê mi bî.

Uca ra Munzurî vat:

- He... he... he... he... heyya qa... qa... qay... meqam beg e... e... e... ez ko... ko... ko... koleyê Si... si... si... Silêman axayî ya.

Qiseyanê Silêman axayî ra qaymeqamî înan kerd. Ci rê vat ke:

- Silêman axa, wîlayetê Çanaqele dayene rê gucê mi nêşono ci. Qezaya Bayramîçî kî to rê dest nêdana.

Qesê qaymeqamî ra pey Silêman axa ebe hevalanê xwu vecîyayî teber. Raye ra hevalanê xwu ra Alîşanî vat:

- [Ti] zana Silêman axa? Rewtade mi esta, [ez] çengel kena

Silemone Gince haziro new sey hîriso heştê Hereketî Dêrsimî de meafî bî. Amabe Vîlayetê Çanaqele. Ucarê kî dabe Giza Bayramîçî. Jû roje qaymekame Bayramîçî pêro menfiyu danoare. Inunra vano ke;

— Emrê hukumatî esto îtade milk danîme şima.

Ucara Silemone Gincî qesê ceno wano ke;

— Kaymakam Beg, rind qasemî gos serne. Mêmleketê made, Ergan'e, Surbahana'e, Mağaçur'e, Birastîk'e de yanî ni çar dewanê milkemî esto. Vîştê bonc hazarî darê heru gemî este. Boncas hazar kok henguramî esta. Jû kî ahuradema biye, zûrî mebo, hatira mangî zenene kone zere, çêbere dotên de nalke ses asmire piya vecîne teber. Nahire mi vîştê ponç tenî şuanî şuarî çraynena. E çax no mazurî kî kolek bî.

Ucara Muzurî vatke;

— He... he... he... he... heyya ka... ka... ka... ykamacam beg, e... e... e... ez ku... ku... ku... kolê Si... si... si... Silemon Ağa-yu.

Qasenê Silemon Agayre kaymakam inam kerd. Cure watke;

— Silemon Ağa, Vîlayet

Mecera-i SILEMONE GINCE

man Ağa? Köyde benim bir sığırm var ki, ucuna olta takıp, Kazdağ'ın üzerinden ağır Akdenizde balık avlıyorum. Gınco Süleyman'ın aklınca Alışan'ın yalanını çıkarmak için:

— Ula ula, o sığır; nerede saklıyorsun? dedi.

Alışan hemen taş gölğine koydu:

— Senin o büyük ahurda saklıyorum. Süleyman Ağa.

— Doğru doğru kardeşim. Öyle ahur olursa böyleder sürük olur. Dîyerek arkadaşlarından ayrıldı.

Onlardan kırk ellî adım geride, yavaş yavaş gelirken; hafiften de gu çarkıyı tutturmuştu:

Duman kaplamış Munzur dağlarının başını, seyriyor gözüm, Galiba sevgilim gelecek, hayırlı haberlerle, Sensin sensin, sen daha yeni çıcansın, Omuzdaki beşli, beldeki saatsin, Dizlerimin dermanını, gönümün dileğisin.

Ahmet Hamdi Başar'ın çıkardığı:

BARIŞ DUNYASI Mecmasını oku ve okut.

Çanaqele daanare gucem ne sonoca. Giza Bayramîçî kî tore des nedana.

Qesê qayma kamirê pêy- ra Silemon Ağa ebe havale- ne xo vecîya teber Raazî havalaxora alışanrê wat kî;

— Zanna Silemon Ağa? Sîrxandemî esta, çengel ken tîra, koya Kazdağ'î ye ser- ra Ak Deniz'de masîyu seyt ken.

Silemon Ağa kî;

— La lao, a sarbe kotte darîmawê?

Alışanî cure vat ke;

— A ahuro şima pille de darca wê.

Na qesê serra Silemon Ağa miradiya;

— Heya heya brâ. Hîa kî axhure biye, niya kî sar- rhe bena. Wat pêra kî ha- walone xorâ biriya ya. Hurdî hurdî na lawike wa- te.

Koye Muzurî îdumano, pr- nika mi kerze kena Yarem koun serra yena habere heyze ana

Tiya tiya ti newê vecîya Besliye xerîmiya, saate vi- liya Takatê zonîya, dleqa zer- riya.

Mecera ê Silemone Gincî

Gınco Süleyman 1938 Dêrsim hareketinde menfi olarak Çanaqele vilâyeti- ne geldi. Oradan da Bay- ramîçî kazasına verdiler. Aradan bir zaman geçince, Bayramîçî kaymakamı Men- fileri topladı. Ve onlara dedi ki:

— Hükümetin emri var. urada size mülk verece- m.

Oradan Gınco Süleyman z alarak dedi ki :

— Kaymakam Bey, iyi- lak ver benim sözlüme. Mêmleketimde Ergan'da, Surbahana'da, Mağaçur'da, Birastîk'te yanî bu dört köyde benim mülküm var- dî. Yirmibeş bin ağaç eri- ğim ve elibin köklük bir üzüm bağım vardı. Birdê ahurum vardı kî; yalan ol-

masın bir kapaşandan gu- laçı inek gıncce, öbür ka- paşandan yanında altı aylık dişi danasıyla çıkardı. Na- harımı yirmibeş tane atlı hizmetkar otarırdı. Bu Muzur'da benim kölemdî.

Gınco Süleymanın söy- diklerini can kulağıyla din- leyen Muzur, hemen atıldı:

— E... e... eevet Kkkk... aymakam Beg. Bbbb... ben Seess... Silemon Ağa'nın Kkkkk... kölesiydim.

Muzur'unda taatikinden sonra kaymakam Gınco Süleymanın sözlerine inan- dı ve :

— Süleyman Ağa, Çanaqele Vilâyeti'ni verme- ğe benim gücüm yetmez. Bayramîçî kazası da sana az gelir, dedi.

Bu sözler üzerine Süley- man Ağa ve arkadaşları kaymakamın yanından ay- rılarak köylerinin yolunu tuttular. Yolda, Alışan Sü- leyman Ağa'ya duyurarak,

— Biliyor musun Süley-

Şeklo ke rojnameyê Roja Newe de weşaniyaya:

ti ra, koyê Qazdaxî ser ra Aqde-
niz de maseyan seyde kena.

Silêman axayî ki [va]:

- Lalawo, [ti] a rewte kotî de
darenê we?

Alîşanî ci ra vat:

- A axura şima ya pîle de dare-
na we!

Na qesa ser ra Silêman axa
miradiya. [Va]:

- Heya, heyra bira. Hen ke axure
biye, niya kî rewte bena.

[Hen] vat pey ra kî hevalanê
xwu ra birîya ya. Hurdî-hurdî
na lawike vate:

*Koyê Muzurî dûman o, pîrnika
mî lerze kena*

*Yarê m' koyan ser ra yena,
xebera xeyre ana*

Ti ya, ti ya, ti newe veciya

Beşliyê herme ya, saeta vilî ya

Taqetê zonî ya, dîlega zerrî ya.

* Enê her çar dewî hetê
başûrî ser, yanî hetê Dêr-
simî ser merkezê Erzinganî
ser o yê. Dewleta tirkan na-
meyê Ergan kerdo Oğulcuk,
nameyê Surbahan kerdo
Kılıçkaya, nameyê Maxaçûr
kerdo Tatlısu û nameyê
Bırastîk zî kerdo Çatalören.
(R. L.)

Mecera-i silemone gince

Silemone Gince hazaro new
sev hiris heştte Hereketi Der-
sim de menfi bi. Amabe Vilate
Çanakkale. Ucarâki dabe Gaza
Bayramic'i. Jui roje qaymaka-
me Bayramici pero menfiyu
danoare. İnunra vano ke;

- Emrê hukmati esto itade milk
dan mé suma.

Ucara Silemone Gmce qesê
ceno wano ke;

- Kaymakam Beg, rind qesemi
gos serne. Melmekete made,
Ergan'e, Surbahan'e, Mağaç-
çur'e, Bırastîk'e de yane ni çar
deunde milkemî esto. Vişto
bonç hazari dare heru gemi
este. Boncas hazar kok hen-
guramî esta. Jü ki ahurademî
biye, zuri mebo, hatıra mangi
zenene kone zerre, çebere
doten de balke ses asmire piya
vecime tever. Nahire mî vişto
panç teni şuanî şuari çıraynay-
ne. İ çax no mazuri ki kole mî bi.

Ucara Muzuri vatke;

- He... he... he... he... heyra ka...
ka... ka... ykamakam beg e... e...
e... ez ku... ku... ku... kolei Sı...
sı... sı... Silemon Ağa yu.

Qasanê Silemon Agayre kay-
makam inam qerd. Cîre watke;

- Sileman Ağa, Vilate Çanakka-
le daanara gucemî ne sonoci.
Gaza Bayramici ki tore des
nedana.

Qesê qayma kamiré péyra
Sileman Ağa ebe hevalone xo
veciya teber Raara havalaxora
alişanréwat ke;

- Zanna Sileman Ağa? Sırxa-
demî esta, çengel ken tira,
koye Gazdağı ye serra Ak
Deniz'de masiyu seyt ken.

Sileman Ağa ki;

- La lao, a sirhe kotte darınwé?

Alîşani cıra vat ke;

- A ahîro sima pille de daren
wé.

Na qesê serra Sileman Ağa
mıradiya;

- Heya heyra brâ. Hin ki axhure
biye, niya ki sîrhe bena. Wat
pêra ki hawalone xorâ biriya
ya. Hurdi hurdi na lawike wate.

Koye Muzur i dumano, pîrnika
mî lerze kena

Yarem koun serra yena, habe-
ra heyre anna

Tiya tiya tî newê veciya

Beşliye xermiya, saate vilîya

Takatê zonîya, dîlega zerrîya.

Mecera ê Silemane Ginci

Ginco Süleyman 1938 Der-
sim harekâtında menfi olarak
Çanakkale vilâyatine geldi.
Oradan da Bayramiç kazasına
verdiler. Aradan bir zaman
geçince, Bayramiç kaymakamı
Menfileri topladı. Ve onlara
dedi ki:

- Hükümetin emri var. Burada
size mülk vereceğim.

Oradan Süleyman Ginco söz
alarak dedi ki :

- Kaymakam Bey, iyi ku-
lak ver benim sözlerime.
Memeleketimde Ergan'da,
Sürbahan'da, Mağaçur'da,
Bırastîk'te yani bu dört köyde
benim mülküm vardı. Yirmi-
beş bin ağaç eriğim ve ellibin
köklük bir üzüm bağım vardı
ki; yalan olmasın bir kapı-
sından guzlaşçı inek girince,
öbür kapısından yanında altı
aylık dişî danasıyla çıkardı.
Nahırımı yirmibeş tane atlı
hizmetkar otarırdı. Bu Mu-
zur'da benim kölemdi.

Ginco Süleymanın söyledik-
lerini can kulağıyla dinleyen
Muzur, hemen atıldı:

- E... e... eeevet Kkkk... ayma-
kam Beg. Bbbb... ben Sssss...
Silemon Ağa'nın Kkkkk... köle-
siydim.

Muzur'unda tastikinden sonra,
kaymakam Ginco Süleymanın
sözlerine inandı ve :

- Süleyman Ağa, Çanakkale Vilâyeti'ni vermeğe benim gücüm yetmez. Bayramiç kazası da sana az gelir, dedi.

Bu sözler üzerine Süleyman Ağa ve arkadaşları kaymakamın yanından ayrılarak köylerinin yolunu tuttular. Yolda, Alişan Süleyman Ağa'ya duyurarak,

- Biliyor musun Süleyman Ağa ? Köyde benim bir sırtığım var ki, ucuna olta takıp, Kazdağı'nın üzerinden aşırıp Akdenizde balık avlıyorum. Gınco Süleyman aklınca Alişan'ın yalanını çıkarmak için :

- Ula ula, o sırtığı nerede saklıyorsun ? dedi.

Alişan hemen taşı gediğine koydu:

- Senin o büyük ahurda saklıyorum, Süleyman Ağa.

- Doğru doğru kardeşim. Öyle ahur olursa böylede sırtık olur. Diyerek, arkadaşlarından ayrıldı.

Onlardan kırk elli adım geride, yavaş yavaş gelirken ; hafiften de şu şarkıyı tutturmuştu :

Duman kaplamış Munzu dağlarının başını, seyriyor gözüm,

Galiba sevgilim gelecek,

Sensin sensin, sen daha yeni çıkansın,

Omuzdaki beşli, beldeki saat-sin,

Dizlerimin dermanı, gönlümün dileğisin. 🌙

Çime:

Roja Newe, Kürtçe – Türkçe Gazete, Yıl 1, Sayı 1, 15 Mayıs 1963, r. 4-5

Keça Paydar

Te paydareke xwe yî din dîtiye

Ez dizanim

Paydareke pir ji te hez dike

Dîsa weke min

Ku çawa bi peyvên te difikire

Ew peyvên wek zêran

Dibêje min giyanê wî nas kiriye

Dîsa wek min

Lê bizanibe

Ey tu

Tu dîsa dilekî din dişikînî

Ez dizanim

Lê bi tenê nikarim tiştê bikim

Ku hemû wan tiştên ez dizanim

Ku wan hemû tiştan jê re bibêjim

Wê min şaş fêm bike

Helbest: Maya Angelou

Wergera ji îngîlîzî: Hazar Îsmail

'Kürt müziğinin en önemli kaynağı halkın kendisidir'*

Röportaj: MEVLÜT OĞUZ**

Tarih ve edebiyatın yanı sıra Kürt müziği ve dansları hakkında da araştırmaları yapan Mehmet Bayrak, Kürt müziği ve dansları hakkındaki araştırmalarını 'Kürt Müziği Dansları ve Şarkıları' adıyla 3 ciltte toplamış. Mehmet Bayrak'la bu kitap çerçevesinde Kürt müziği ve dansları; Kürt müziğinin kaynakları ve konuları hakkında bir söyleşi gerçekleştirdik. Derlemelerin önemine vurgu yapan Mehmet Bayrak, "Her araştırmacı kendi bölgesinde ya da ulaştığı alanda bunu gerçekleştirirse, Kürtler başta olmak üzere tüm insanlığa büyük bir hazine kazandırılmış olacaktır..." diyor ve ekliyor, "Kürt müziği icracılarının bu geleneğin olanaklarından ve motiflerinden yararlanıp yeni besteler yapmaları esas olmalıdır."

“Aldığım Türkoloji eğitimi, birçok açıdan İttihad-Terakki'den bu yana yasaklı olan bu iki kimlikle de çelişiyordu. Çünkü klasik resmi söyleme göre; Kürtler "Dağ Türkü", Alevilik ise "Türk Müslümanlığı" idi... Belki, biraz da tarihsel-toplumsal ve bilimsel gerçekliğe ters düşen bu söylemlere bir tepki olarak Kürdolojiye yöneldim...

Kürdoloji, Türkoloji, tarih, coğrafya ve edebiyatın yanı sıra müzik, Kürt müziği alanında üç ciltlik bir çalışmanız yayınlandı. Müziğe ne zaman yöneldiniz ve 'Kürt Müziği, Dansları ve Şarkıları'nın yayım sürecinden biraz bahsedermisiniz?

Aslında, bir Alevi Kürt olarak, müzik ortamında doğup büyüdüm. Dedem ve dayılarım, içinden geldiğim İçtoroslar bölgesinin 20. yüzyıldaki en önemli müzik icracıları arasındaydılar. Yöremizde, "Hakikatçı Alevilik" olarak adlandırdığım hümanist-toplumcu bir Alevilik yorumu ve müziği egemendi. Klasik dedegân Aleviliğin şematik erkânından farklı "muhabbet cemleri" içerisinde büyüdük. Bu Alevilik akımı, daha 19. yüzyıldan itibaren Batılı gezginlerin de dikkatini

çekmiş, bir bakıma müzikal bir "Hümanist Sosyalist" akım gibiydi. Bu nedenle, Kürtçe ve Türkçe söyleyişli otantik Kürt ve Alevi müziğine hiç de yabancı değildim...

Aldığım Türkoloji eğitimi, birçok açıdan İttihad-Terakki'den bu yana yasaklı olan bu iki kimlikle de çelişiyordu. Çünkü klasik resmi söyleme göre; Kürtler "Dağ Türkü", Alevilik ise "Türk Müslümanlığı" idi... Belki, biraz da tarihsel-toplumsal ve bilimsel gerçekliğe ters düşen bu söylemlere bir tepki olarak Kürdolojiye yöneldim...

İlk kitap çalışmalarım Türkoloji alanında fakat bunlarda bile Kürtler'e ve Kürdistan'a ilişkin birçok motif bulunuyordu. Nitekim, 1987 yılında Almanya'ya gittiğimde; Şivan Perwer ve Mahmut Baksı; özellikle *Halk*

* Bu röportaj ilk kez *Ziryab Müzik* dergisinin 3. sayısında (Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül, 2019) Kürtçe olarak yayınlanmıştır.

** Gazeteci oguzmevlut@gmail.com

“Özel çekim kasetlerden gerekli deşifasyonu yaptıktan sonra, müzik kasetleriyle birlikte Belçika'da yaşayan Zozan'a gönderiyordum. Zozan, son derece zor olan dengbêj ezgilerini bile rahatlıkla notaya alıyordu. Ancak, gelen ilk notalar el yazısıyla yapılmıştı. Zozan'a sebebini sorup öğrenince çok üzölmüşüm. Zozan'ın ne bilgisayarı ne de nota programı varmış meğer!

Hareketleri ve Eşkiya Türküleri konulu çalışmamda, konuya ilişkin önemli motifler ve belirlemeler bulunduğunu söylemişlerdi.

Bugün Kürt müziğinin en popüler eserlerinden olan “*Kanî Kanî*” kılamını da, isteği üzerine bu aşamada Şivan'a vermişim.

1980 yılında yayımladığım bir Kırmancki kılamdan dolayı ilk kez ceza aldığım gibi; bu konularda birçok yazı yayımladığım *Özgür Gelecek* dergisi hakkında da birçok dava açıldı. Keza, 1991'de Türkiye'de ilk kez yayımlanan *Kürt Halk Türküleri / Kılam û Stranên Kurdî* konulu inceleme-antoloji çalışmam hakkında da toplatma kararı verildi ve iki yıl hapis cezasına çarptırıldım.

Bu çalışmamdan önce Almanya'da, hazırlayanı (H. Navdar) olan ve KOMKAR tarafından 1985'te *Kılam û Stranên Me* ve 1990 yılında tiyatrocu Ferhad tarafından hazırlanan *Govend* adlı kitapçıklar yayımlanmıştı. Bunlardan da kısmen yararlanmama rağmen, daha çok yeni örneklerle beslediğim büyük boy 300 sayfalık inceleme-antoloji çalışmam, Türkiye'de alanının ilk kitabıydı.

300-400 kadarı polis tarafından toplatılan bu kitap aynı yıl içinde tükenmişti. Bu nedenle de, o tarihten itibaren bu konuda çalışmalarımı yoğunlaştırdım. 1994'te zorunlu olarak ülke dışına çıktıktan sonra özellikle Maraş merkezli, kısmen Kayseri-Sivas-Malatya-Semsûr-Antep ve Adana'yı

içine alan İçtoroslar bölgesinden kaset toplamaya başladım. İşçiler, özlem gidermek için getirdikleri teyplerle derledikleri kılam ve stranları kaset olarak toplamış ve muhafaza ediyorlardı. Ülkede bulunamayacak bu özel çekim kaset külliyatı benim için bulunmaz bir nimetti ve üç ciltlik yeni çalışmamın omurgasını bu kasetler oluşturuyordu.

Şimdiyse önümde yeni bir handikap vardı. Kasetlerden deşifre ettiğimiz bu eserleri kim notaya dönecekti? Bunun cevabını da 1997'de gittiğim Avustralya'da bulacaktam. Çünkü ünlü Kürt müzikologlarından Dr. Nûra Cewarî ile orada karşılaşacaktım. Nûrê, bana Ermenistan Kürtleri arasından derlediği 130 dolayında kılam

ve strani el yazısı notalarıyla birlikte verdiği gibi, kendisi gibi müzikolog olan kızı Zozan'ın da Avrupa'da, Brüksel'de yaşadığını haber veriyor ve diyalogumuzu sağlıyordu. Avrupa'ya döndükten sonra artık eserleri Zozan notaya alacaktı. Zaten, tamamı 3 cilt ve 1842 sayfadan oluşan, Kürt Müzikolojisi'nin bu en kapsamlı

çalışmasının "Hazırlayan"ı ben, "Katkıda Bulunanlar"ı bu anakız müzikologlardı.

Ecevit'in, 1999 yılı sonlarında çıkardığı "*basın-yayın cezalarının 3 yıl süreyle şartlı ertelenmesine*" ilişkin yasadan dolayı, 2002 yılı sonunda bu kitap dahil, aldığım tüm cezalar düşmüştü. Ancak, bu tarihten

hemen sonra çıkardığım 3 ciltlik söz konusu eser hakkında tekrar dava açılmıştı. Bu davadan dolayı birçok kez Avrupa'dan Ankara'ya taşınmak zorunda kalmıştım. Nihayet, 2003 yılı ortalarında Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. Maddesi değiştirilince bu dava da beraat ile sonuçlanmıştı...

Hiç unutmam; Türkiye'de ilk kez Kürt Halk Şarkıları kitabını yayımladığımda; TRT'de danışmanlık da yapan Çukurova yöresi Farsaklar'ından olan Halil Atılğan adında bir -sözde- müzik adamı; "Kürt şarkısı" diye bir şeyin olmadığını, bunları bizim uydurduğumuzu söyleme garabetine düşmüş ve yayıncı bir arkadaştan gerekli cevabı almıştı. Yazık ki, aynı kişinin bu düzmece yazısı, Türk Folklor Kongresi'nde sonradan bildiri olarak sunulmuştu!

İşin ilginç yanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açtığım davayı kazanmış ve aldığım tazminatı da katarak bu kitabı çıkarmıştım. Beni yargılayan DGM savcısına; *Kürt Halk Türküleri* kitabından dolayı aldığım tazminatla bu kitabı çıkardığımı, Türkiye'nin anlaşma istediğini, buna rağmen neden dava açtıklarını sorduğumda, şu câlib-i dikkat cevabı almıştım: "*Mehmet Bey, devlet Kürt kültürünün, Kürt şarkılarının olmadığını söylerken; siz üç ciltlik kitapla ortaya çıkarsanız tabii dava açarız!..*" İşte, kısaca bir müzikoloji çalışmasının macerası ve Nâzım Hikmet'in "*türkülerimizden korkuyorlar...*" demesinin esbab-ı mucibesi...

Kürt kültürü içinde edebiyatla beraber en etkin sanat dallarından birisi, belki de en etkili olanı müziktir. Siz de bu alan-

da incelemeler yapan bir araştırmacısınız. Sizce Kürt müziğinin kaynakları nelerdir?

Kürt müziğinin en önemli ve en büyük kaynağı halkın kendisidir. Çünkü, çok eski çağlardan beri insanlar duygu ve düşüncelerini önce kaya ve mağara resimleriyle, yazının icadından sonraysa yazılı metinlerle anlatmışlar. Bu nedenle, aslolan öncelikle halk kaynaklarına gitmek ve henüz halk hafızasından silinmeyen bu manzum edebiyat ürünlerini derlemektir.

Kendi payıma bunu, genelde Kürt toplumu, özelde kendi bölgem olan İçtoroslar'da gerçekleştirmeye çalıştım. *İçtoroslar'da Alevi-Kürt Aşiretler* adlı inceleme-antoloji çalışmamda bunu âşıklık-ozanlık geleneği ekseninde; *İçtoroslar'da Oda Kültürü ve Kürtçe Edebiyat* konulu çalışmamda ise genelde "*gelêrî*" (anonim), özelde âşıklık ve dengbêjlik geleneği ekseninde gerçekleştirmeye çalıştım.

1925'ten itibaren gizlice, 1930'dan itibaren resmen Kürt ve Alevi müziği yasaklanırken; Kemalist yönetimin bu yıllardan başlayarak İstanbul ve Ankara Konservatuvarları aracılığıyla ülke genelinde Türk halk müziği ve türküleri derlemelerine giriştiğini unutmayalım...

Şarkıların notasyonunu kim/kimler çıkardı?

Şarkılardan 130'unun notasyonunu Dr. Nûra Cewarî, geriye kalan 1000 dolayında şarkının notasını da, yine Müzikolog olan ve *Manzum Halk Destanları* konusunda master çalışması yapan kızı Zozan Ozmaniyan yaptı. Notalar, Batı nota sistemiyle yapıldı. Ancak,

Batı ve Doğu nota sistemleri arasında çok küçük bir fark olduğu biliniyor.

Bu vesileyle, küçük bir anımı aktarmak istiyorum. Özel çekim kasetlerden gerekli deşifreyonu yaptıktan sonra, müzik kasetleriyle birlikte Belçika'da yaşayan Zozan'a gönderiyordum. Zozan, son derece zor olan dengbêj ezgilerini bile rahatlıkla notaya alıyordu. Ancak, gelen ilk notalar el yazısıyla yapılmıştı. Zozan'a sebebini sorup öğrenince çok üzülmuştüm. Zozan'ın ne bilgisayarı ne de nota programı varmış meğer! Bunun üzerine, gerekeni yaptım ve o tarihten itibaren notalar düzenli biçimde akmaya başlamıştı. Ancak, hemen belirteyim ki bu süreç üç yıl sürdü...

Kitaba gelen tepkiler nasıl?

Tepkiler gayet iyi. Şivan'ı kapak yaptığım ilk kitapla ilgili olarak o tarihte SHP milletvekili olan Mahmut Alınak, "*Yeğenlerim 'şimdi ailemize göstereceğimiz somut bir Kürt edebiyat metni var elimizde' diyorlar...*" demişti.

2002'de yayımlanan *Kürt Müziği, Dansları ve Şarkıları/ Müzik, Dans û Şarkiyên Kurdî*'ye gelince... Layık olduğu karşılığı tam olarak bulmadığı kanısındayım. Oysa, konuyla ilgili herkesin kitaplığında bulunması gereken bir çalışma. En son, İtalya'da eğitim gördükten sonra şu sıralar Almanya'da yaşayan Kürt soprano Pervin Çakar, aradığı hemen her şeyi kitapta bulduğunu söylemişti...

Son yıllarda Kürt müziği, tarihçesi ve antoloji çalışmaları hakkında birkaç yeni kitap çıktı. Bu çalışmalara göz atabil-

diniz mi, bu tarzda yeni çalışmaları yapacak araştırmacılar için tavsiyeleriniz, önerileriniz neler olur?

Birçoğunu gördüm diyebilirim. Cewad Merwanî'nin Avrupa'da çıkardığı kitap, esas olarak arkadaş çevresinin okuduğu kılam ve stranlardan oluşuyordu. Erivan Radyosu'nda okunan kılam ve stranlara ilişkin kitap da geçmişte Celiller'in ve diğer Kürt araştırmacıların yayımladıklarının bir özeti niteliğinde. Gerek bu, gerekse geçmişte kimi belediyelerin yaptığı yayınlar kuşkusuz önemli.

'Doğru bir notasyonla arşivlenmiş halk türkülerinin aslına uygun bir solfejle icrası' en temel konulardan biridir. Bu yaklaşımla baktığımızda, kurumsal bir statü ve kurumsal

akademik bir sanat altyapısı olmayan Kürtler, kendi sanatına ve müziğine nasıl sahip çıkabilir?

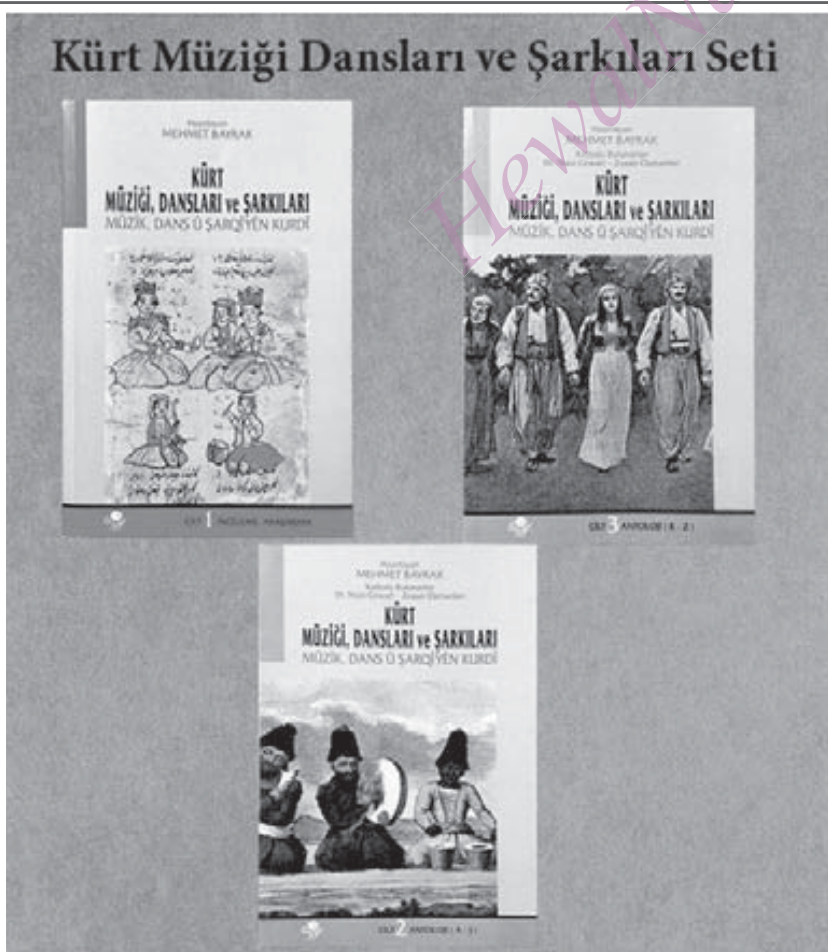
70'li yıllardan itibaren TRT'de çalışmış ve bu konularda araştırmalar yapmış bir yazar olarak, Kürt müziği ve şarkıları üzerinde yapılan saptırmaların, ipotek koymaların yakın tanığıyım. Zaman zaman dava konusu da olan muhtelif yazılarımda bu konulara dikkat çekmişimdir. Her şeyden önce bu, başlı başına bir inceleme, irdeleme ve deşifreyon konusudur... Hiç unutmam; Türkiye'de ilk kez *Kürt Halk Şarkıları* kitabını yayımladığımda; TRT'de danışmanlık da yapan Çukurova yöresi Farsaklar'ından olan Halil Atılgan adında bir -sözde- müzik

adamı; "Kürt şarkısı" diye bir şeyin olmadığını, bunları bizim uydurduğumuzu söyleme garabetine düşmüş ve yayıncı bir arkadaştan gerekli cevabı almıştı. Yazık ki, aynı kişinin bu düzmece yazısı, Türk Folklor Kongresi'nde sonradan bildiri olarak sunulmuştu!

Günümüz Kürt müzisyenlerinin anonim ya da 'gelêri' diye tabir ettiğimiz Kürtçe eserleri kendi müzikal yaklaşımları ile yorumlamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Her şeyden önce, ezgili bir 'gelêri' eserin, otantik özellikleriyle seslendirilmesi esastır. Aksi takdirde, halkın yüzlerce yıl yaşattığı ezgilerin kaybolması sonucunu doğurur ki, bu, son derece yanlıştır. Unutmayalım ki, Kürtçe şarkı icrası yasaklıyken, Celal Güzelses gibi Kürt kökenli icracıların zorunlu olarak Türkçe sözlerle bu ezgileri ve makamları yaşatması anlamlı olsa gerek. Bunun dışında, Kürt müziği icracılarının bu geleneğin olanaklarından ve motiflerinden yararlanıp yeni besteler yapmaları esas olmalıdır.

Şark Islahat Planı'na bağlı olarak Kürtlerin demokratik hakları red ve inkâr edildi. Yeni kurulan T.C. sınırları içinde Kürtçe yayın ve kültür hakkı bir süre kesintiye uğruyor. Kürtler ve Kürt kültürü üstüne bir "tabu" kuruluyor. Halk müziğinin en önemli isimleri, bir anlamda "Türkçe sözlü Kürt halk müziği" icra eden Kürt sanatçılar olmuş. Celal Güzelses, İzzet Altınmeşe, Selahattin Alpay, Burhan Çağan vb. Zamanında Tempo dergisinde olmuştu bu tartışma. "Özü Kürt, Sözü Türk" ya da "Kürdübesk"

olarak nitelendiriliyordu. Bu Kürdübesk denilen nedir tam olarak? Biraz açar mısınız ve en çarpıcı örnekleri nelerdir?

1925'te gizlice hazırlanıp uygulamaya konan ve 28 maddeden oluşan Şark Islahat Planı bilinmeden Kürt sorunu anlamak mümkün değildir. Bu Plan'ı, ilk kez 1990'lı yılların başlarında yayımladım. 2000'li yıllarda da *Kürtler'e Vurulan Kelepçe/ Şark Islahat Planı* adıyla kitaplaştırdım. Sorunuzda geçen "*Türkçe sözlü Kürt halk müziği*" söylemi de bana aittir ve 1989'da çıkardığım *Özgür Gelecek* dergisinde yayımlanmıştı. Tam o sıralar, gazeteci Mehmet Korkmaz da *Tempo* dergisinde "*Kürdübesk*" kavramını kullanmıştı. Bu yazıya, hem dergimde hem de 1991'deki kitabımda yer vermiştim. Buradaki kasıt şudur: Geçmişte Arap ezgilerinin üstüne Türkçe sözler monte edildi; şimdi de Kürt müziği yasaklı olduğu için Kürtçe şarkılar, ezgileri korunarak ya çeviri metinlerle ya da Türkçe dolgu metinlerle veriliyor. Yani Mehmet, *Kürdübesk*'i "*Ara-besk*" yerine kullanmıştı.

Bir başka çalışma alanınız da Kürt dansları. Kitabınızda 100'ü aşkın Kürt dansı yer alıyor. Bilebildiğimiz kaç Kürt halk dansı var?

Molla Mustafa Barzani'ye atfedilen bir söz var; "*Govend çekmesini bilmeyen Kürt değildir,*" diye. Onun ya da başkasının bilmiyorum, ancak bu söz Kürt gerçeğini yansıtan bir olgu. Kürtler'in geniş bir dans/govend kültürü olduğu bir gerçek... Ancak, kaç çeşit ve ne sayıda Kürt dansı olduğunu söyleyebilecek durumda değilim. Bu danslara da "*Türk Halk*

Dansları" adına ipotek konduğu bilinmiyor değil. Dahası, 12 Eylül döneminde; Kürt danslarının "*bölücülük*" yaratıyor diye TRT'de yasaklandığına bizzat şahit oldum. Okuduğum DTCF öğretim üyelerinden Prof. Dr. Metin And, *Türk Halk Dansları* adıyla bir kitap yayımlamıştı ki, buradaki dansların yüzlercesi Kürt dansı idi...

Kürt müziğinde ağırlıklı olarak hangi enstrümanlar ve makamlar kullanılır?

Etno-müzikolog Prof. Dr. Mustafa Erdoğan Surat, TRT Arşivi'nde bir çalışma yapıyor ve görüyor ki, bugün Türk Sanat Müziği olarak okunan makamların yüzde 60'ı Kürdili makamlar... Hatta, Zeki Müren'in okuduğu şarkıların da çoğunluğu Kürdili makamlarda... Enstrümanlar konusu da, geçmişten beri üzerinde durduğumuz konulardan. 1980'li yılların başlarında kaleme aldığım bir incelemede; geçmişten bu yana büyük bölümü "*Doğulu*" birçok enstrüman kullanılmaktayken; Türkler'in Orta Asya'dan getirdiği gerçek sazının "kopuz" olduğundan giderek, salt bağlama ve türevlerinin müzikte ikame edilmeye çalışılmasının yanlışlığına dikkat çekiyorduk... Bildiğim bir şey varsa, o da, toplumsal gelişme yasalarının tüm yasaların üzerinde olduğudur. Bu nedenle de, başka konularda olduğu gibi bu konuda da zorlamaların, tabuların, yasakların değil, toplumsal gelişmenin egemen olduğuna ve olacağına tanık olduk ve olacağız...

Müziyenliğiniz var mı? Kürtçe müzik yapıyor olsaydınız müzik tarzınız ne olurdu? Yeni ya da eski hangi Kürt müziyenler

ile sahne almak isterdiniz?

Vallahi, müzisyen olmadığım için bu soruya cevap vermem zor. İyi bir müzik dinleyicisi olduğumu söyleyebilirim ama. Şu kadarını söylemeliyim ki, tanınmış ya da tanınmamış çok sayıda Kürt müzik sanatçısını veya dengbêjini severek dinliyorum.

"Bir toplumda sanattan edebiyattan çok siyaset konuşuluyorsa o toplum ya da o ülke geri kalmış bir toplum, geri kalmış bir ülkedir," der Nietzsche. Coğrafyamızda nitelikli sanatı ve müziği daha çok konuşulur hale nasıl getirebiliriz?

Nietzsche, kuşkusuz haklıdır. Sanat, her şartta kendini var edebilir, ancak uzun erimli, kuşatıcı, kalıcı sanat üretmek her şeyden önce demokratik bir kültür ortamına bağlıdır.

Kürt müziğiyle özdeşleşen birkaç sanatçı sayacak olursanız bunlar kimler olur, neden?

Öncelikle geçmişten bugüne bilinen dengbêjleri anmak gerekir. Bunlar, sayılamayacak kadar çok. Dengbêjler arasında Ayşe Şan'ın benim için ayrı bir yeri var. Vefatından kısa bir süre önce kendisiyle bir telefon görüşmesi yaptığım Ayşe Şan, benim için "*hüzünlü bir efsane*"dir... Yakın dönem için, doğrudan tanıştığım ve 40 dolayında şarkısını ilk kez notaya aldırarak yayımladığım Aram Tigran ile Şivan Perwer'i anmalıyım. 1980 sonrası Kürt müziği üzerindeki yasağın delinmesi çabasıyla dolayı Hasret Gültekin'i unutmak mümkün değil... Kısacası, bu konuda katkı sunan herkesi takdirle anmalıyız. 🎵

Fewziya Mihemed û Gulbihar Amêdî

ZEYNEB YAŞ

Di sala 2006an de cara pêşî li taxek kevnare ya bajarê Duhokê, li xaniyek bi bexçe û xewle, li wê hunermenda hêja bûme mêvan. Min navê wê gelek caran bihîsi bû. Min dengê wê yê nazik ê xweş li ser kasetên xirabe, gelek caran guhdar kiribû. Ew dengê nazenîn ku gava stranên evînî digot mirov pê dil dida ax û welat; ew ên wekî "Ez keç im keça gundan im, kulilka serê lawan im", "Dilo, bilbilo bixwêne" ji ser zarê wê bilind dibûn. Ew jina ku ji dengê xwe zêdetir xweşik, Gulbihar Amêdî...

Dema min ew nas kir emrê wê 77 sal bûn. Tişta wê ya herî zêde bala min kişandî tevî pîrbûna wê esalet û bixwebawerbûna li ser rûyê wê bû. Piştî tenêti û bêxwedîtiyek dûvedirêj li bajarê Bexda, ev demek bû êdî ew li ser xaka welatê xwe bi xêra desthilatdariya xewn û xeyalên xwe, li ser qedr û qîmeta xwe bû. Ew xofa desthilatdariya Be'asî hîn pê re hebû û her bi şik û guman bersiva pirsên mirov dida. Bi guman li her pirsê guhdar dikir û bi

tevdîr dibersivand heta ku em çendîn caran li hev rûniştin. Ew bixwe jinek zîrek, têr û tije, bi bîr û raya xwe gelek gelek jinek pêşketî bû. Ew xwişka Fewziya Mihemed a hunermenda Radyoya Bexda bû.

Min cara pêşî navê Fewziya Mihemed ji ser zarê xwişka wê Gulbiharê bihîsi bû. Ez dixwazim ji ser zarê Gulbihara ku êdî çûye mala heq, ji we re behsa serpêhatiya jiyana wan û malbata her du xwişkan bikim.

Navê babê wan, Mihemed Ehmed Elî ye. Babê wan ji eşîra Zêbarî û binemalek mezinên Amediyê bûne. Navê dayîka wan Helîma Hecî ye ku bi eslê xwe ji gundê Qolçniyasa Çelê yê bakurê Kurdistanê ye. Di cenga cîhanê ya yekemîn de hevjinê Helîma Hecî dimire, kur û keçeke wê jê hene, paşê bi bavê Fewziye û Gulbiharê re dizewice, jê du keç û lawek çêdibin; Fewziya (Eyşa), Gulbihar (Fatima) û Ehmed.

Fewziya Mihemed di sala 1926an de, li Amêdiyê çavên xwe li jyanê vedike. Di sala 1929an de xisûmetek di

Fewziya Mihemed dibe yekem jina kurd ku ji herêma Behdînan li ser radyoyê stranbêjîyê dike. Li Êzgeyê, ew bi stranên folklorî yên devera Behdînan ku wê bi xwe berhev dikir û distra tê naskirin.

navbera binemala wan û malbatên din de çêdibe. Ji ber vê pevçûnê mecbûr dimînin mişextî bakurê Kurdistanê bibin. Li gundê Qolçniyasa Mar Şem'ona Colemêrgê, li mala Melikê Aşûriyan diqesidin. Gulbihar, di sala 1929an de li vê malê tê dinyayê.

Piştî ji wir vedigerin, çend salekê li Amêdiyê dimînin, paşê diçin navçeya Şêx Mema, Sersingê û li Badereşkê akincî dibin. Babê wan ji ber nexweşiyekê li Badereşkê diçe ser dilovaniya xwe. Piştî mirina bavê wan ji bêxwedîtî û neçarî mala xwe dibin Mûsilê. Demekê li Mûsilê dimînin, lê ji wir jî berê xwe didin Bexdayê. Ji derbederî û koçberiyê Fewziya Mihemed heta xwendengeha seretayî dixwîne, li Bexda ji bo jiyara malê Fewziya di temenek piçûk de dest bi xebatê dike.

Serîlêdana Fewziyeyê bo Êzgehê Kurdî

Di sala 1939an de, li Radyoya Bexda Êzgehê Kurdî dest bi weşanê dike. Xewn û xeyala her kurdekê/î deng xweş ew bû ku xwe bigihîne vî dezgehî û stranên xwe lê bêje. Fewziya Mihemed jî bi handana xwe, di sala 1944an de diçe Êzgehê Radyoya Bexda ku wê deme temenê wê hîn 18 salî in. Ew keçek gelekî zîrek, bedew, kêrhatî, têgihîştî û xwedî şîyan bûye. Piştî ku ji aliyê lijneya radyoyê ve tê hilbijartin dibe karmenda radyoyê. Ew dibe yekem jina kurd ku ji herêma Behdînan li ser radyoyê stranbêjiyê dike. Li Êzgeyê, ew bi stranên folklorî yên devera Behdînan ku wê bi xwe berhev

Fewziya Mihemed

dikir û distra tê naskirin. Paşê jî hefteyê rojekê bi zindî bernameyekê pêşkêş dike. Ew herî zêde bi stranên xwe yên "Leylê Negrî" û "Ax Lê Nûrê" bi nav û deng dibe. Her weha bi hunermendên jin yên wekî Meyrem Xan, Elmas Mihemed, Nesrîn Şêrwan re li radyoyê koralîya gelek hunermendên radyoyê dike ku hunermendê navdar Tahir Tofîq navê wê datîne "Bulbula Êzga Kurdî".

Fewziya Mihemed, çendîn besteyên ku Elî Merdan ji wan re awaz danayî yên fena "Wek Qumrî Ser Balim Şîn e", "Bo Wek Dêtewa Yad im" û hwd. bi zaravayê soranî distre. Di sala 1945an de jiyana xwe ya xê-

zanî pêk tîne, lê zêde pê naçe dev ji hev berdidin; ji ber ku wê karê stranbêjiyê dikir. Lê paşê cardin bi yekî ereb re dizewice û bi navê Xezwa ji wan re keçek çêdibe.

Fewziya Mihemed, heta sala 1955an li Radyoya Bexda Êzge Kurdî stranbêji dike û bernameya xwe pêşkêş dike. Di salên 1951-52yan de jî çend qawan/pîlakan li şîrketa "Ebkar" tomar dike. Her weha tevî ku navê wê bi stranbêjiyê derdikeve jî lê ji salên 1945an û pê de ew seretayî bi şanogeriya dest bi karê hunerî dike û ligel gelek hunermendên ereb di çendîn şanoyan de dileyîze.

Fewziya Mihemed, di warê hunerê de, bi taybet li herêma Behdînan, pêşengiya jina kurd kiriye. Bi handan û piştgiriya wê xwişka wê Gulbiharê jî di salên 1950yê de dest bi karê hunerî kiriye.

Gulbihar Amêdî derdikeve ser dikê

Gulbihar Amêdî, daye pey şopa xwişka xwe Fewziya Mihemed û di sala 1949an de li Binkeyê Hunerî yê Bexda bi şanogeriya dest bi karê hunerî kiriye. Di salên 1949–1950ê de li Êzgeyê Erebi bi tîpa Muşehat'el Endilûsî re dest bi karê şanogeriya kiriye û di sala 1951–52an cara pêşî bi profesyonelî weke lîstikvanekê derketiye ser dika şanoyê. Her weha ew ligel gelek hunermendên wê demê yê navdar li ser radyoyê şanogeriya zarvekariyê dike.

Li nav Binkeyê Hunerî yê Bexdayê yekem jina kurd bû û heta li seranserê Iraqê ji çend jinan yek bû ku karê şanogeriya dikir. Wê bi şiyana, zîrekî û bedewiya xwe di nav şanogerî û lîstikvaniya Iraqê û ya ereban de ciyê xwe girt û bi gelek lîstikvanên navdar ên wê demê re derket ser dika şanoyê.

Gulbihar, cara pêşî li Peymangeha Hunerên Ciwan ku Tîpa 14ê Tîrmehê lê hatibû damezrandin bi koroya vê tîpê re dest bi stranbêjîyê dike. Di sala 1956an de li Iraqê, li Bexda televîzyona Iraqê dest bi weşanê dike. Ew jî ciyê xwe di nav de digire û beşdarî gelek bernameyan dibe û her wisa jî jiyana wê ya hunerî ya di warê sînemayê de dest pê dike. Di warê şano û sînemayê de bi mezintirîn hunermendên

Iraqî yê wêkî Yehya Fayîq, Fewzî Mehsîn El Emîn, Weciye Ebdilxenî, Esed Ebdilrizaq, Ziya El Beyatî û hwd. re xebatên hunerî bi rê ve dibe. Di sala 1956an de, di du filmên bi navê "Werde (Gula Sor)" û "Erûs El Ferat (Bûka Firatê)" de lîstikvaniyê dike. Her weha di filmek bi navê "Lileib (Ji Bo Gel)" de dilîze lê ev film destûra weşanê wernagire û nayê weşandin.

Pêngava strana kurdî ya nûjen

Di zimanê erebî de gelek zîrek û pêşketî bû, lewma xebatên xwe hemî bi zimanê erebî dikirin, lê jixwe ew şagirta xwişka xwe

Fewziya bû û bi stranên folklorî yê kurdan mezin bibû. Di sala 1961ê de li Radyoya Bexda Êzgeyê Kurdî bi pêşniyara Ehmed Xelîl ku wê hingê midûrê radyoyê bû, bi strana "Kurê Gundî Bejindarê Heyzeran" ya ku helbestkarê wê Mihemed Emîn Osman û awazsazê wê Ehmed Xelîl bû dest bi stranbêjîyê dike û midûrê radyoyê bernavkê 'Gulbihar' lê dike.

Gel ji dengê wê û ji vê şîrovekirina wê ya nû ya stranê gelek hez dike. Bi vê strana xwe dibe pêngavek di strana kurdî ya nûjen de. Ji ber ku stranbêjên jin ên heta wê demê yê wêkî Elmas Mihemed, Dayîka Cemalî, Meyremxan, Nes-

► Gulbihar Amêdî

rîn Şêrwan, Gulîzar, Fewziye Mihemed û hwd. her çendî bixwe stran çêkiribûn jî lê her ew wekî hunermendên strana gelêrî dihatin naskirin. Lê Gulbiharê hunermenda stranên ji helbestên nûjen bû. Ev şeweyê stranê destpêkek bû di qonaxa strana kurdî de û stranbêjiya jina kurd de.

Gulbihar jî wekî hunermendên dî yên radyoyê ji gelek hunermendan re vokalistiyê dike. Wê çaxê her hunermendê ku li êzgehê kadro bû, mecbûr bû ku mehê stranekê pêşkêş bike. Gulbiharê bi hevkarîya gelek hunermendên êzgehê, heval, hogir û dostên xwe helbesta stranê hildibijart û awaz ji wan stranên wê re dihate danîn. Ew stranên ku dihatin çêkirin jî heta sala 1973an li radyoyê bi awayekî zindî dihatin xwendin û cîhazên qeydkirinê tunebûn. Ji ber wê çendê qeydên stranên xwişka wê Fewziya nînin. Gulbihar, ji sala 1961ê heta sala 1987an ku xaneşîn dibe bi tevayî 272 stranên çêdike û dibêje. Dengê wê qet li ser sêlik û şerîtan nehête tomar kirin. Stranên xwe hemî ji bo Êzgeha Kurdî çêdike û pêşkêş dike.

Gulbihar gelek stranên duqolî ligel Fexrî Bamernî, Tehsîn Taha, Beşar Mihemed Zaxoyî, Mihemed Gîp Gahar, Îsa Berwarî, Semîr Mihemed Zaxoyî, Evdila Zêrin, Şakir Mihemed Emîn, Fuat Ehmed, Eyşe Şan dibêje.

Xwidana nifteya bajarê Parîsê

Di sala 1973an de bi M.Arîf Cîzîrî, Îsa Berwarî, Se'îd Yûsif û Mihemed Dûman re li Lubnanê beşdarî çend konsertan dibe.

Di sala 1976-78an de ji bo çend konsertan diçe Ewropayê. Li Fransa, Awustûrya û Brîtanayê bi Îsa Berwarî re çend konsertan digêrînin. Di sala 1978an de ji aliyê şaredarê bajarê Parîsê Jack Chirac ve wekî hunermenda kurd a bijare û serkeftî bi kilîl/nifteya bajarê Parîsê tê xelatkirin.

Dema ku di sala 1987an de ji Êzgeyê xaneşîn dibe ew xwidana 272 stranên e. Ew bixwe dibêje ku qene stranekê wê ya tomarkirî ji arşîva radyoyê pê re tunebûye û her weha ji ber ku dengê xwe li ser pîlak û şerîtan tomar nekiriye di destê wê de ji berhemên wê yên ku li nav gel heta vê gavê jî tên guhdarkirin stranên wê yên ji ber radyoyên li ser şerît û kasetan hatî tomarkirî ne ku hejmara van 85-90 in.

Piştî naskirina min bi hunermenda hêja Gulbiharê re, min dest bi berhevkirina berhem, belge û hemû tiştêkî li ser wê kir. Gorbuhişt Sekvan Evdîlhekîm, hunermend Semîr Zaxoyî, rewşenbîr û derhenêra sînemayê ya dilovan Viyan Mayî, Hikmet Bacilorî, Babê Mêvanî ji bo vê berhevkariyê gelek alîkariya min kirin û me beşek baş ji berhemên wê dane hev, dengê wan paqij kirin û li nav 6 CDyan tevî broşûrek li ser jiyana wê amade kir û Enstîtûya Kelepûrê Kurdî bi navê Yadgarî Gulbihar (Memorial Songs) çap kir. Wê cara yekê berhemên xwe wekî albûm bi çav dîtin. Lê mixabin heta vê gavê jî ji bilî çend stranên duqolî yên ji wê şevbêrkê pêve, stranên Fewziya Mihemed peyda nabin.

Divê bê gotin ku di salên 1950an de, hîlbijartina karê hunerî wêrekî û bedeleke mezin diviya. Ne jinan, her wisa mêran jî bi zehmetî dikaribûn hunera şanogerî, sînemê û stranbêjiyê bikin. Fewziya û Gulbiharê, weke hunermendên jin, xwergirtina him di nav kar û xebatên derûdorên ereb de ku wê çaxê jî her bi nasnameya xwe ya kurdî tê de ciyê xwe digirtin, him jî li Êzgeyê Kurdî misyona xwe ya jinbûn, netewî û mirovantiyê xwe bi hunera xwe, helwesta xwe didan çespendin, bi taybet li devera Behdînan bi serbilindî her ciyê xwe peyda kiribûn.

Rola ku van her du şêrejinên hunermend di nav kurdan de leyîstine û bi taybet li herêma Behdînan, weke jinên kurd ku pir aliyên xwe yên hunerî derketine pêş heta roja îro jî nimûne û rêzanên keç û jinên kurd in.

Di sala 1978an de dema Eyşe Şan diçe Radyoya Bexda, li Gulbiharê dibe mêvan û nêzîkî heftiyekê li ba wê dimîne û tevî çîroka hunera van her du xwişkan dibe. Eyşe Şan, Fewziya Mihemed û Gulbihar bi hev re şevbêrkê digêrînin ku Semîr Zaxoyî hevkarîya wan dike. Ev stranên wan ên vê şevbêrkê cara dawî li ser kasetekê tên tomarkirin ku tekane stranên Fewziya Mihemed ên li ber destê me ew in.

Her yekê ji van hunermendan li pey xwe arşîvek dewlemend ji muzîka kurdî re û çîrokên jiyana tîr û tije hiştin. Di sala 1992an de Fewziya Mihemed, di sala 1996an de Eyşe Şan û di sala 2010an de jî Gulbihar ber bi jiyana bêdawî koç kirin û çûn. 🌸

► ‘Biz mi? Biz Kürtmüştük!’

TAHİR ŞILKAN

“Romanında da yine yoksulluk anlatılır. Bu kez kentli bir anlatıcının gözünden taşra şehri anlatılmaktadır. Eğitilmiş olmak, mutlu bir azınlığın sahip olabileceği bir ayrıcalıktır. Kitap-gazete okumayan, içki-kumar-kahve alışkanlığının yozlaştırdığı öğretmenler ve taşra memurlarının hayatları sergilenirken Kürtler ve Ermenilerin görmezden gelindiğine dair çarpıcı anekdotlar aktarılır.

1992 yılında yitirdiğimiz Cevdet Kudret, 86 yıllık hayatının 70 yılını edebiyata adanmış bir yazardır. Edebiyatın neredeyse bütün dallarında; şiir, öykü, roman, oyun, deneme, eleştiri, inceleme-araştırma alanlarında eser vermiş, ders kitapları yazmış gerçek bir edebiyat emekçisidir. Düşüncelerinden ödün vermediği için zor bir yaşam sürmüştür. Sürgün, baskı, işsizlik, yoksullukla dolu ama hep üretken Cevdet Kudret’in romanları, yaşamının özeti gibidir.

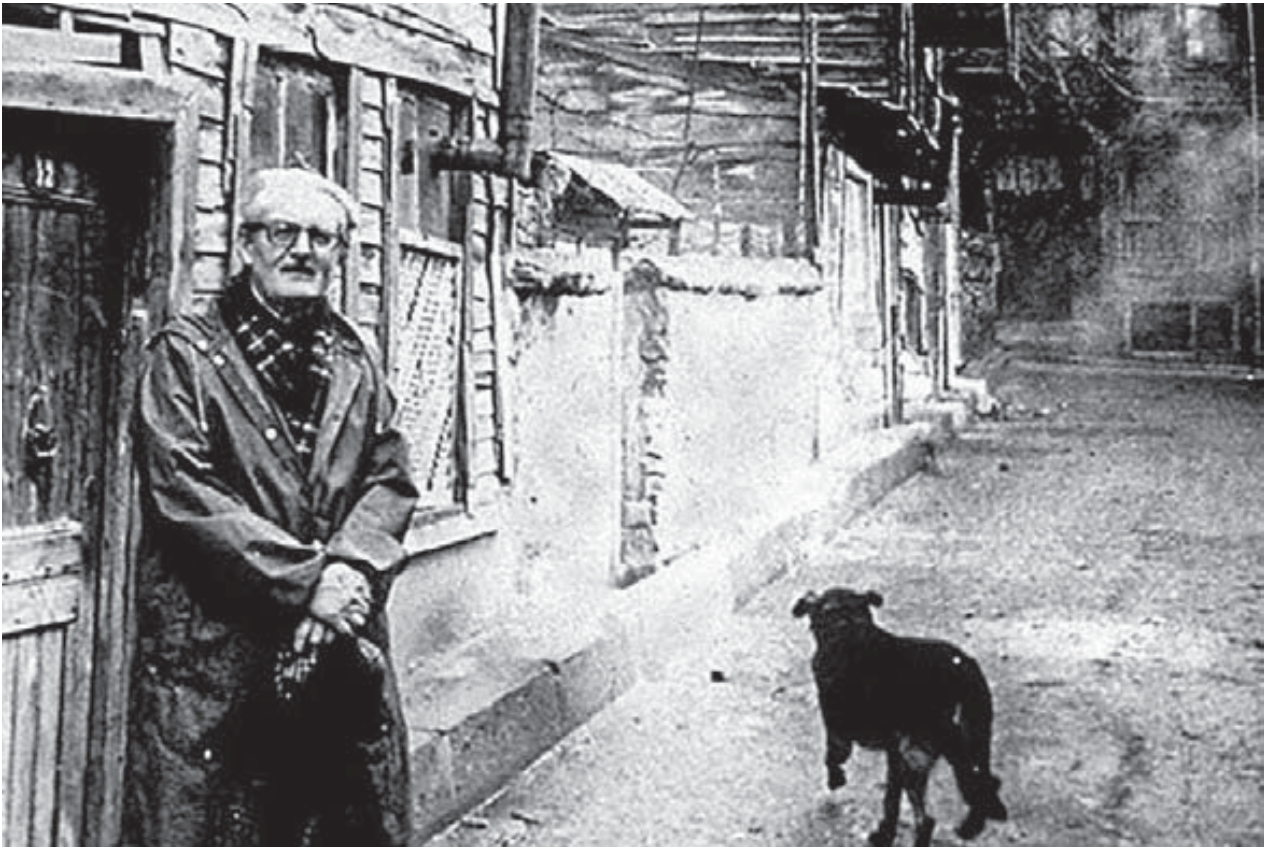
Cevdet Kudret’in otobiyografik *Süleyman’ın Dünyası* üst başlıklı roman üçlemesi (*Sınıf Arkadaşları-Havada Bulut Yok-Karınca’yı Tanırsınız*) Türkçe edebiyatın en görkemli romanları arasında yer alır. 1900’lerin başından İkinci Dünya Savaşı yıllarına, kırk yıllık bir süreci anlatan romanlarında; İstanbul-Kayseri-İstanbul ekseninde yaşanan hayat hikâyeleri anlatılır.

Gerçekte ise üç roman da bir ‘yoksulluk’ anlatısıdır.

Sınıf Arkadaşları’nda aslında ‘sınıf’ farklarını gözler önüne seren Cevdet Kudret, I. Paylaşım Savaşı’nın hemen öncesini, savaş yıllarını, savaş sonrasında, mütareke İstanbul’unu anlatır. Babası Musul’da ölen kunduracı Abdullah’ın oğlu Süleyman’ın çocukluğunu, sınıf arkadaşlarını, onların ve ailelerinin yaşadıklarını, babasız ve çaresiz kalakalan anne-oğulun hayat mücadelesini, çatışmalarını, özlemlerini gözler önüne serer.

Roman boyunca aynı olguların farklı sınıftan insanlarda nasıl sonuçlar doğurduğunu, her sınıftan insanın hayat macerasının beklenmedik gelişmeler dışında ancak çok büyük bir özveri ve çabayla nispeten değişebileceğini anlatır.

Karınca’yı Tanırsınız’da II. Paylaşım Savaşı yıllarının koşulları, işten uzaklaştırılmış bir öğretmen üzerindeki siyasal baskı, açlık, emekçiler üzerindeki

emek sömürüsü gözler önüne serilir. Parasızlık nedeniyle cenazenin hastanede alkona-çağının duyurulması gerçeğine tanıklık edilir. Farklı sınıflardan insanlar arasındaki aşk ilişkisinin zorlukları romanın önemli bir ayrıntısını oluşturur.

Bu gerçekleri anlatmak yerine süslü ama içi boş cümlelerle yazı yazmayı maharet sanan sahte aydınlardan da söz eden roman, sınıf savaşının hep süreceği mesajıyla noktalanır.

Üçlemenin ikinci kitabı *Havada Bulut Yok* romanında da yine yoksulluk anlatılır. Bu kez kentli bir anlatıcının gözünden taşra şehri anlatılmaktadır. Eğitimli olmak, mutlu bir azınlığın sahip olabileceği bir ayrıcalıktır.

Kitap-gazete okumayan, içki-kumar-kahve alışkanlığının yozlaştırdığı öğretmenler ve taşra memurlarının hayatları sergilenirken Kürtler ve Ermenilerin görmezden gelindiğine dair çarpıcı anekdotlar aktarılır.

'İnsanız işte, ekmek istiyoruz!'

Kayseri Lisesi öğretmenliğine atanan Süleyman, kentteki Halkevi'nin sosyal yardım kolunda da çalışmaya başlar. Kentteki yoksulları tespit etmek için mahallelerde ve çevre köylerde çalışmalar yapar.

Yoksullar tespit edilir; onlara şehrin ileri gelen zenginlerinden, tüccarlardan, şirket ve kurumlardan toplanan paralar ile alınan un, fasulye, nohut vb. dağıtılacaktır. Listeye 4500 yoksul aile yazılmıştır. Halkevi'ndeki bu yoksul listesine kayıt olanlar, ellerindeki karnelere göre erzak yardımını almaya başlar.

Bir gün erzakların olduğu ambarın kapısında perişan kılıklı üç kadın belirir. Üçü de ellerindeki torbaları uzatıp bağırrı:

"Açız! Bize de un verin."

Süleyman şaşırarak sorar: "Siz de kimsiniz?"

"Biz mi? Biz Kürt'müşüz. Ne bilirim kim olduğumuzu. İnsanız işte!"

Karşılıklı konuşma sonrasında bu kadınların yoksul listesine yazılmadığı ortaya çıkar.

Süleyman, Halkevi Yardım Komisyonu Başkanı Raif Bey'e sorar: "Beyefendi şehirde yoksul listesine yazılmayan kaldı mı? Bugün üç yoksul, perişan kadın geldi."

"Kimmiş onlar?"

"Kürt'müşler."

Raif Bey gelenlerin kim olduğunu anlayınca hiç istifini bozmadan:

"Evet! Kürtlerle Ermenileri yazmadım," dedikten sonra masadaki resimli dergileri karıştırmaya başlar.

Ertesi gün, kapıcı heyecanla içeri girer.

"Kürt'ler zorla girmek istiyorlar, kapıları kapadık."

Süleyman ve arkadaşları, yukarıdan aşağı baktıklarında; kadınlı erkekli, küçüklü büyüklü

kırk elli kişilik sefil bir insan kalabalığının kapının önünde yığılmış olduğunu görür.

Pencereden seslenirler: " Ne istiyorsunuz?"

"Un istiyoruz, fasulye istiyoruz, nohut istiyoruz."

" Kâğıdınız var mı?"

" Yok! bizleri yazmamışlar."

"Belediye'ye gidin, sizleri de yazsınlar sizlere de erzak verelim."

"Verelim" sözcüğünü duyan, çöplüklerden toplanmış giysiler içerisindeki, ayaklarında paramparça pabuçlar, kimisinin ayaklarında çuval gibi şeyler sarılı Kürtler, Belediye'ye doğru koşar.

Belediye'ye varan Kürtleri görevliler durdurur:

"Ne istiyorsunuz?"

"Ekmek istiyoruz... Kâğıt istiyoruz..."

Başkan Kürtlere kâğıt vermez, "muhtara gidin," der. Kadınlar bağırışlarını sürdürür. Kapılar zorlanır, camlar kırılır, çocuklu kadını, genç yaşlı Kürtleri belediye görevlileri binaya almamak için direnir. Onlar da dışarıda bağırışmayı sürdürür. Balkona bir adam çıkarak sorar:

"Ne istiyorsunuz?"

"Ekmek istiyoruz!"

Adam yanındaki diğer kişiye bir şeyler söyledikten sonra aşağıdaki Kürtlere bağırır:

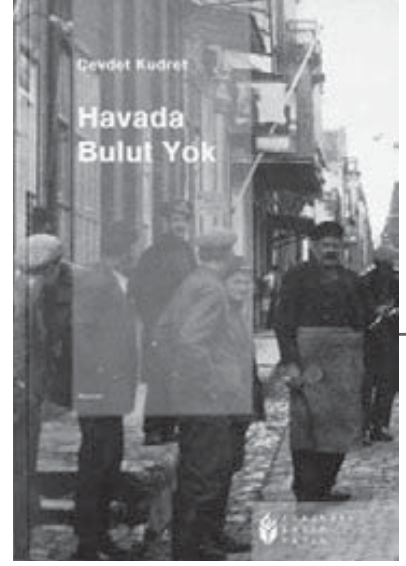
"Fırına gidin, size ekmek verecekler..."

Kadın, erkek, genç, ihtiyar çamurlar içinde fırına doğru koşmaya başlarlar.

Fırının çevresi belediye kolcularıyla çevrilmiştir. Başlarında ki, gelenleri tersleyerek kovar. Kürtler hep birlikte bağırır:

İşte o zaman bir kıyamettir kopar. Birkaç metre ilerideki camın arkasında duran, yine de "Yok" denen ekmeğe doğru hep birden saldırırlar.

"Kadınlar tırmalıyor, erkekler yumruk vuruyor, çocuklar ısıyor, koruyucular sopalarını sağa sola, öne arkaya sallıyor; kafa, omuz, göğüs, büyük, küçük, kimin neresine gelirse şişiyor, yarılıyor, kanıyor; elbiseler parçalanıyor, saçlar yolunuyor; ağlayan, inleyen, bağırın birbirine karışıyor; düdüklü ötüyor; fırına kadar yaklaşabilenler yumruklarıyla camı kırıp kapıkları birer ekmeği pençe gibi kıvrılmış parmaklarıyla sımsıkı kavrayıp ağızlarına götürüyor, bunu geri almaya çalışan bir el olursa ikisini birden ısıyor; kimi zaman ekmek yere düşüyor, çizmeli bir ayak hızla üstüne basıp eziyor, çamura

buluyor, fakat düşüren el yine uzanıyor, alıyor, ağzına götürüyor, çamur, kum, taş, ne varsa hepsini birden ısıyor; çiğnemedi yutarken gözleri yuvalarından fırlıyor; ağız, çene, burun kapkara bir çamurla sivanıyor."

Fırına yaklaşamayanlar bir bozgun ordusu halinde yenden belediyeye doğru koşar ancak belediye de korucularla çevrilmiştir.

'İnsan döküntüleri' ve 'meçhul'ler!

Sosyal Yardım Kolu yeniden toplanır. Şehir içinde ne kadar han, hamam, medrese yıkıntısı varsa hepsini bir bir dolaşıp mahalle muhtarının defterinde kaydı bile bulunmayan Kürtleri, "insan döküntülerini", Komisyon üyelerinden birinin sözüyle, "insanlığın tortusu" denilen insanları kayda geçirirler. Hepsi iki bin kişi kadar tutar. O kadar erzak yoktur, Komisyon üyeleri diğerlerine daha az erzak vererek çare bulmaya çalışır.

Şehrin bir ucunda, kilise yıkıntılarında yaşadıkları söylenen Ermeniler ise hiç gelmez. Hal-

kevi için onlar zaten "meçhul" kişilerdir.

Birkaç ay sonra erzak biter; zaten erzak almaya gelenler listeye yazılabilen yoksullardır. Ya yazılmayanlar... Ya Türkiye'nin başka şehir ve kasabalarındaki yoksullar?

Kürtleri ve diğer yoksulları "Liste"ye yazmak için çabalayan Süleyman, "Yoksulluğun Kaldırılması" başlıklı bir yazı yazar ancak İstanbul gazeteleri, "Gazetelerinde böyle konulara yer verilmediğini" belirterek yazıyı geri çevirir. Sonunda, bir dergide yayınlanan yazı sonrasında, Süleyman müfettiş raporuyla öğretmenlik görevinden açığa alınır... Halkevi Başkanlığı da "yeni bir yapılanmaya gidildiği" gerekçesiyle Süleyman'ı Sosyal Yardım Kolu'ndan çıkarmıştır!

Müfettiş raporunda Süleyman için, "...zeki ve çalışkan olmakla birlikte, Türk ulusunun ideallerine bağlılıktan uzaklaşmış öğretmen Türk gençleri arasında daha fazla bırakılmasının yararlı değil zararlı olduğunu..." yazmıştır.

Tek parti iktidarında başbakanlık da yapmış olan Recep Peker'in, "Rejime yönelik en küçük, masumâne eleştiri-yi bile devlet aleyhine tavrı olarak" değerlendiren yaklaşımı gözönüne alındığında yaşananlarda hiçbir olağandışılık yoktur. Toplumun bütün katmanları "birlik ve bütünlük" içinde olmalıdır. "Devletin bekası" buna bağlıdır. Toplumdaki farklılıkları öne çıkarmak "hainâne" bir tutumdur. En sert şekilde muamele edilerek bu kişiler cezalandırılmalıdır. Gereği de yapılmıştır!..

Peki bugün?

Değişen nedir? Aynı toplumsal kesimler, aynı argümanlarla kısıtılıp bloke edilmekte değil midir? Cevdet Kudret'in Süleyman'ı bugün de Kanun Hükümünde Kararnameyle işinden aşından uzaklaştırılmamış mıdır? 'İnsanlığın tortusu' denilenlerin hali pürmelali bugün çok mu değişmiştir? Savaş yıllarının nefes aldırılmaz iklimi, bugün de yoksulların, emekçilerin dünyasını daha da görünmez kılan koyu bir sis tabakası gibi çökmemiş midir memleketin üzerine? 🌧

► LI SER SÎNEMAYA KURDAN-2

MIRADÊ MIRADAN

Zer, 2016

Derheqê vê meseleyê de nivîsa min a ewil di hejmara 10., yanê di hejmara Îlon-Cotmehê a vê kovarê de bi sernavê LI SER SÎNEMAYA KURDAN-1 weşiyabû. Bi vê nivîsê ez ê li ser heman mijarê pê de biçim.

Di Sînemayê De Wek "Mijar û Leheng" Kurd

Di sala 1953yan ji aliyê derhênerê Frensewî Guîdo Brîgno ve filmê bi navê "Kurê Şeytanê Spî Îvan" tê çêkirin. Film di sala 1800î de li herêma Erziromê

derbas dibe û kurd wek kesên ku êrîşî ermeniyan dikin di vî filmî de tîn nîşandan. Di sala 1967an filmên bi navê "Êrîşên Kurdan" û "Kurdistana Kûvî" ji aliyê derhênerê Alman F.J. Gottlieb wek lêanîneke kîtêba gerokê Alman Karl May a bi navê "Rêwîtiya ber bi Kurdistana Kûvî" tê çêkirin.

Her wiha di salên 1990î de derhênerê yewnan ê navdar Angelopoulos di filmên xwe yên bi navê "Gava Leglegê ya Derengmayî (1991)" û "Nêrîna Ulysses (1995)" de dê cî bide

çîrok û qêrînên kurdên ku piştî Komkujiya Helebçeyê penaber bûne û li sînorên Yewnanistanê niştecih bûne. Derhênerê îranî Abbas Kiyarostamî jî di filmê xwe yê "Bad Ma Ra Kha-had Bord (1999)" de berê xwe dide gundekî kurdên li rojhilat û çand, jiyîn û rîtûelên gundiyan bi awayeke rastîn û serkeftî di filmê xwe de vedibêje.

Li Tirkiyeyê di navbera salên 1999-2005an de derhênerên tirk Yeşim Ustaoglu (Güneşe Yolculuk, 1999) û Handan Ipekçi (Büyük Adam Küçük

Aşk, 2001) di filmên xwe de kurdan neveşartine, nefesilandinê, ew bi rastiya xwe vegotine.

Geşedana Sînemaya Kurdan

Weke tê zanîn salên 1990î ji bo geşedan û peşketina sînemaya kurdan çirûskên hêviyê bi xwe re tînin û weku hatiye gotin "sînemaya kurdan" bi essehî li dîasporayê dest pê kiriye. Gava pêşî Nizamettîn Arîç bi filmê xwe yê "Kilamek Bo Beko (1992)" diavêje û paşê gelek filmên di tînê çêkirin. Di salên 2000î de çî li Tirkiyeyê, çî li Îranê û Ewropayê gelek berhemên hêja di bin navê "sînemaya kurdan" de tînin dayîn. Derhênerên weke Jano Rosebîanî, Jalal Jonroy û Hiner Saleem ku piştî şer û zordestiyên Iraqê welatê xwe terikandine, filmên xwe yê ewil li derveyî welatê çêkirine. Jano Rosebîanî ku piştî demeke dirêj vedigere Îranê filmê xwe yê li ser Komkujiya Helebçeyê yê bi navê "Jiyan (2002)" çêdike. Her wiha di 2005an de Jalal Jonroy li Emerîkayê filmê xwe yê "Davîd û Leyla" çêdike. Di film de Leylaxwe ku li avahiyên bilind ên li New Yorkê dimezêne çiya û baniyên welatê xwe dibîne.

Derhênerê başûrî Hiner Saleem ku mişextî Fransayê bûye, piştî ku bi filmê xwe yê "Bijî Bûk ango Azadiya Kurdistanê(1998)" balê dikişîne ser jiyana trajîkomîk a kurdên li penaberiyê, filmên xwe yê "Qaçaxçiyên Xewnan" û "Tenêtiya Teqez" li Fransaya digire. Lê filmê ku navê Hiner Saleem belav dika "Vodqa û Lêmon(2003)" e. Film di Festîvala Filman a Venedîkê

de xelata San Marco hildigre (Egîdê Cimo li gel bilûra xwe di vî filmî de dileyze). Di film de piştî rûxîna Sovyetan rewşa jiyana li gundeke kurdan tê vegotin. Xala hevpar a filmên heta niha mijar û vegotin her çiqaş li ser kurdan be jî, ziman axlebe frenewî û lîstikvan axlebe frensî ne. Mijara filmên Saleem bi awayeke trajîkomîk vegotina koç, hejarî û mişextiyê ye. Piştî filmê "Vodqa û Lêmon" di sînemaya Hiner Saleem de heyameke nû dest pê dika: Saleem berê xwe dide Kurdistanê. Di sala 2005an de bi hevkarîya hikumeta başûrê Kurdistanê û Fransayê filmê xwe yê "Kilometre Zero" çêdika; Saleem bi vî filmê xwe di festîvala filman a Cannesê de di beşa pêşbirkê de cî digire. Taybetiya vî filmî ev e: yekem filmê kurdî ye ku ser navê Kurdistanê bi awayeke fermî beşdarî pêşbirkeke filman a navneteweyî dibe. Saleem piştî filmê "Zero Kilometre" filmê xwe yê "Dol" jî di 2007an de li Kurdistanê digire; her wiha hûnermendê mezin Ciwan Haco jî di vî filmî de leyistiye. Hiner Saleem herî dawî bi filmê xwe yê "My Sweet Pepper Land" ku di 2013an de dişa bi hevkarîya Iraq-Fransa-Elmanya li sînorê Îran û Tirkiyeyê girtiye filmekî nûwaze derdixe holê. Film evîna mamosteya bi navê Govend û pêşmergeyekî berê yê bi navê Baran vedibêje. "My Sweet Pepper Land" bi şewaz û girtina xwe cîyawaz e. Film bi reng û dimenên xwe bi cûreyê "Western" hatiye girtin. Cil û bergên ku lehengan li xwe kirine û atmosfera film vêya baş li ber çavan radixe; lê bi çîrok û vegotina xwe dramayeke xurt vedibêje.

Pêk ve li başûrê Kurdistanê gelek derhênerên ciwan derdikevin: Nemaze Shawkat Amin Korkî (Crossing The Dust, 2006; Bîranînên Li Ser Kevir, 2014), Huseyin Hassan Alî (Reşeba, 2016; Ê Nêrgiz Bişkuvîn, 2005) û Hawrey Mustafa, Sardar Hamares, Khalil Loqa, Bedirxan Muhammed û hwd. ji van kesan in. Her wiha derhênerê kurd ê Sûriyê Mano Khalil bi filmê xwe yê "El Enfal" û "Xeyalên Rengîn (2003)" derdikeve pêş.

Di salên 2000î de jî derhênerê kurd Kazim Oz li Tirkiyeyê bi filmê xwe yê "Fotograf(2001)" û paşê jî bi "Bahoz(2008)" derdikeve pêş. Mijara filmên Oz nemaze doza azadî û wekhevîya kurdan e. Ev film jî weke filmên beriya xwe ku derhênerên kurd çêkirine, hin diyalogên bi kurdî hebin jî gelemperî bi zimanê tirkî hatine çêkirin. Filmê Kazim Oz ê bi navê "Ax" ku di sala 1999an de çêkiriye di wan salan de ji hindik filmên ku li ser kurdan hatine çêkirin e. Filmê wî yê duyem bi navê "Dûr" ku di 2005an de çêkiriye, li ser "bîr û bîreweriya" kurdayetiyê disekine; bi kilam, çîrok û zêmarên ku radigîne li hember mekanîzmayên asîmîlasyonê radibe. Filmê wî yê dawî "Zer(2017)" rêwîti û serboriyên xortekî kurd ku di lêgerîna stranekê de ye û bi vî hîncetê ji New Yorkê vedigerê Dersimê vedibêje; bi vegera xwe re bi erdnîgarî, dîrok û qedera welatê xwe re rû bi rû dimîne. Pê re derhênerên kurd yê nola Orhan Ince (Dema Ku Genim Dirijin, 2010) û Aram Dildar (Haziriyek bo Derengmayînê, 2018) ku îro kurtefilman çêdikin ji bo pêşeroja "sînemaya kurdan" li Tirkiyeyê hêviyên xurt didine sînamahe-

zan. Her wiha derhêner Weysî Altayê ku di belgefilmên xwe de (Bîr, 2018) şahidiya zilma li ser kurdan dike girîng e.

Derhênerê kurd Behman Qubadî ku îro di nav cîhana sînemayê de herî zêde tê naskirin di sala 2000an de bi yekem filmê xwe yê bi metrajê dirêj "Dema Hespên Serxweş" deng vedide. Qubadî bi vî filmê xwe di Festîvala Fîlman a Cannesê de xelata Kameraya Zêrîn distîne. Fîlm li gundê "Banê" yê li Îranê ku her wiha gundê derhener bixwe ye, derbas dibe û bûyerên ku di fîlm de diqewimin pişta xwe dispêrin rastiye. Sînemaya Qubadî ji bo xelkê kurd zahf girîng e; ji ber ku "kurd" bi temamê êş û rastiye xwe pirrî kêr bi rêya sînemayê hatine vegotin. Xelata ku Qubadî bi filmê xwe yê "Dema Hespên Serxweş (2000)" distîne piştî xelata filmê Arîç "Kilamek Bo Beko (1992)" û xelata filmê ku derhênera îranî Samîra Makhbalbaf "Textê Reş

(2000)" -ku li ser jiyana kurdên li sînoran çêkiriye û bi vê hêla xwe ji bo sînemaya kurdî giring e- kurdî di festîvalên filman ên navneteweyî de bûye zîmanê filmekî ku xelat hilgirtiye. Ev jî bo geşedana "sînemaya kurdî" bûye serkeftineke nuwaze.

Qubadî, heta niha bi metrajê dirêj 6 fîlm çêkirine; ev filmogرافیya Qubadî ku bi "Dema Hespên Serxweş (1999)" dest pê dike weha didome: "Awaza Dayika Niştîman (2002)", "Kûsî jî Dikarin Bifirin (2004)", "Nîwemang (2006)", "Haya Kesî ji Pisîkên Îranê Nîne (2009)" û bi filmê ku bi hevkarîya Tirkîyeyê çêkiriye û her wiha lîstikvanên tirk û lîstikvana navdar a îtalî Monica Belluci jî tê de dileyze "Fasle Kargadan (2012)" filmogرافیya wî bi encam dibe.

Qubadî di filmên xwe de jiyana rastîn a gelê kurd vedibêje. Di filmên Qubadî de xaka kurdan bi sînoran hatiye perçekirin, mayîn lê hatine raxistin û hilweşiyayî û tarûmar e. Her

wiha di filmên wî de kurd di navbera sînoran de asê mane û li axa xwe weke xelken xerîb û yên jinbavê hatine vegotin.

Di demên dawî de bi xilbêbûna filmên kurdî re li gelek bajarên festîvalên filmên kurdî têne lidarxistin. Ev yek cihe kêfxweşîyeke mezin e bo sînemaya kurdan: Festîvalên filmên kurdî yên Erbilê, Kolnê, Londonê û Amedê yên herî darîçav û girîng in. Her wiha îsal cara yekem li Stenbolê Festîvala Fîlmên Kurdî hate lidarxistin. 🌹

ÇAVKANÎ

KÛRT SÎNEMASI: Yurtsuzluk, Ölüm Ve Sınır, Derleyen: Müjde Arslan, Agora Kitaplığı.

Sinemaya Kurdan, Kovara W. Hejmar: 45.

Türk Sinemasında Kürtler, Müslüm Yücel, Agora Kitaplığı.

Göçebe İmajlar, Nihat Nuyan, Avesta Yayınları.

Van güldür ama göl sanılır

SEZÂİ SARIOĞLU

► Artos Dağı, Âhtamar Kilisesi'yle bakışır...

"bizim tasalarımızın eskidir tarihçesi/ sonunda umutlanmak başında gül bahçesi"

Turgut Uyar

İçinde "siyaset" geçmeyen bir yazı nasıl yazılabilir, diye düşünüyorum günlerdir. İçinde kedi, ters lâle, Âhtamar, Artos, Sabahattin Kurt, Ruhi Su, Yaşar Kemal vb. geçsin ama siyaset geçmesin... Derken, yazı yazarken, siyaset, ideoloji, felsefe bileceksin ama bilmezlikten geleceksin, diyerek yokuştan inişe geçip, "herkese yeni bir selâm ödden kısaltıldı" diyerek yazmaya başladım... Sonra da beni Van'a neler bağladı diyerek düşünüp durdum. Beni sular bağladı sanki

Van'a, uykusuz güller ve günler bağladı sanki... Su, göl, kedi, yaş almayan taşlar, cümlesini arayan sözcükler insanın elinden nasıl tutar, diyebilirsiniz. Biraz masal, biraz hakikat, biraz hikâyeye biraz da gerçek yolumuzu kesmişse, bizi olay mahalline götürmesinden doğal ne olabilir.

Rüzgar elimizden ve dilimizden tutup bizi Van'a savurmuşken, "vakanüvis" çocukların sesine kulak verip Van Kalesi'ne çıkalım. Geçmişine dair hakikat ve rivayetler bir yana, şehrin

tepesinde durup geçmiş ve geleceği seyreden bu kale benim için, orayı mesken tutup harçlık için aynı hikâyeyi "turistik" ve "resmî" bir dille anlatan çocukların dramıdır.

Şimdi de Bacıyan-ı Rum Gülten Akın'ın, bir "yas kitabı" olan İlahiler kitabı elimizden ve dilimizden tutup götürsün bizi Van'a... "Gevaş'a kurtlar inme- se/ Cano kızak yap oğluma/ Uçar gider göle doğru/ Çığ düşer, Artos'a salma..." "Cano"- nun kızak yaptığı, beş yaşında- ki çalışkan ellerini kuş sesle-

riyle değişen oğlu, yıllar sonra uçup gider kitapların ardında... Gider de Mamak Zindanı'na zorunlu iniş yapıp zorunlu ikamet eder yıllarca... Ki bencileyin bu garip, Samsun Askeri Cezaevi'nin bir hücrelerinde şırılcıplak yatarken, koşuşlarda pelur kâğıtlarına yazılıp mazgal deliğinden sızarak ulaşmıştır İlahiler bana. Ezber edildikten sonra da uçurulup gitmiştir...

Âhtamar, tarih ekidir Van'ın Gevaş'tan söz edince, yirmi dört ayar bir "düzyazı şiir"de anlatılan Adilcevaz'dan söz etmemek olmaz: "İkili, diyordu bir ses, ikili olsun; ikişer ikişer yan yana getirdik sevdiğimiz adları: Hasan ile Hüseyin'i, Üsküdar ile Kadıköy'ü, Nâzım ile Hikmet'i, Harp ve Sulh ile Kelile ve Dimne'yi, Kızılırmak ve Yeşilirmak'ı, Oğlak ve Yengeç'i, Adilcevaz'daki usta ile Stradivariyüs'ü, baston yapar bu usta; yaptığı bastonlar uğultulu ve serindir, ardıç kokulu ve ezgilidir değme kemanlar gibi; ve çok beğenilmiştir... Adilcevaz'ın nüfusu sekiz yüz doksan

dörttür (kaymakamla birlikte); Tanrıları bile yoktur, öyle yoksuldu ki insanları, delikanlılar çakmaktaşıyla tıraş olur, yüksek tütün içer ermişler, bir mıknaş tutkusundadır ufuk; uçurumlar tazeliğini yitirmişti;.../."

Gülten Akın, Tatvan'da "denize" uzak tarihle yaşıt duvarların dibinde, sözcüklere ve çiçeklere vurgun ceviz ağacının gölgesinde otururken tanık olduğu "Kargaların" kavgasını da aktarır İlahiler'de ve kıssadan hisse düşer tarihe: "Kargalar. Kocaman bir kavganın ortasında. (...) Yendiler mi onlar? Yenildiler mi? (...) Kargalar... Gün boyu yaralılarına baktılar. Bırakmadılar onu. Bırakmadılar içlerinden bir tekini bile, telef olmaya. Bırakmadılar. Vardır, hastadır, yaralıdır. Bir nedenle kısıtlıdır, ölüme yargılıdır, bizimdir. Parçamızdır. Onu güçsüzken bırakırsak, kendi parçamızı, kolumuzu kanadımızı bırakmışızdır. Kendimizi bir tek bu nedenle bile yenilmiş sayabilir miyiz? Sayarız." Kargalar, "Yen-

diler mi yenildiler mi?" bunu kimse bilemez... Güzel yenilmediğimizi biliriz biz.

Hakkari benim için, biraz Süm-bül Dağı biraz Berçelan Yaylası ve Ters Lale'dir. Lakin, Ters Lale'yi Hakkari'ye ve Berçelan'a kesin kaydedip, Asurilerin her sabah göbeğinden su yaydığı için "ağlayan lale" adını verdikleri Van'daki "ters lale"nin kalbini kırarsak bizi tarih ve siyaset çarpar. Belki de bu "terslik" nedeniyle her çocuk "la" sesiyle doğarmış oralarda... Unutmadan; iki yüz kelebek türüne mesken olan, rüzgârından sual olunmaz Artos Dağı, Âhtamar Kilisesi'yle bakışıp, birbirlerine Ermenice, Kürtçe ve Türkçe hikâyeler anlatırlar ki "kelebek etkisiyle" yayılınsınlar kulaktan kulağa... "Âhtamar" adası, bir yanıyla tarih ekidir Van'ın, öte yanıyla da, "bir acıya kiracı" halkların özeti âh nidâsı... Yine de bu ada ve adanın kalbindeki yaşsız kilise, her ada gibi acılarının kaynağını bilir de herkese söylemez.

Gölün değilse de yerin kulağı vardır çünkü...

Sözün burasında, şerhlâ gözlü Van Kedisi girsin kapsam alanımıza... Vakti evvelde şehre varır varmaz, "Bir kedim bile yok" diyen Kemal Burkay'a şöyle cevap verdiğini duymuştum Van Kedisi'nin: Bir kentim bile yok Van'dan başka. "İhraç" edilseler de iki gözleri iki farklı çeşme hep Van'da kalmıştır. "Kedi" demişken, Ece Ayhan, Cihat Burak'a "Cemal Süreya kedi resmini cetvelle bile çizenler var" deyince Cihat Burak; "Bir kedinin resminin cetvelle çizilebileceğini düşünemiyorum. Ayıptır, benim vicdanım elvermez" der ki düşünmeye değer. İlhan Berk ise; aykırılıkların "tarihi"yle beslenen Ece Ayhan ile resimlerinde kedi besleyen Cihat Burak'ı ima edercesine "Kedi beslemem... Tarih de..." Hayatlarını, "rağmen" sözcüğüyle de özetleyen Vanlılar, "Kedi besleriz lakin devlet ve resmi tarih beslemeyiz" derler ki "rağmen" sözcüğünün gözüne girilsin!

Ruhi Su'nun söyleyemediği...

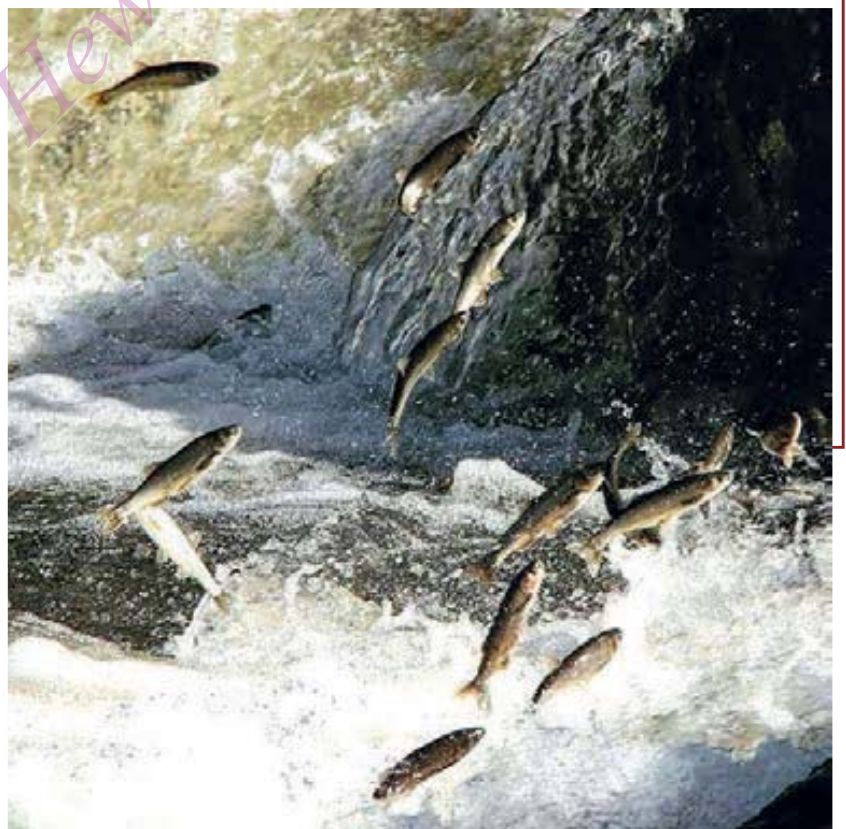
Rüzgârdan el almışken, tarih, "Rüzgârsız havada sörf yapılmaz", deyip Gevaşlı Sabahattin Kurt, nam-ı diğer "Sabo"ya götürsün bizi... Kardeşinin tarihe düştüğü, "En son mektubu Erfelek postanesinden atılmış, babamla baktık Sinop'un kazası imiş. (...) beni de unutun, diye yazmıştı" cümlelinin izini sürelim... Hikâyenin sonrası mı? Sonrası Kızıldere'dir bu hikâyenin, devlet dersinde öldürülenlerdir...

1973'te yayımlanan "Demirciler Çarşısı Cinayeti" kitabındaki "O iyi insanlar, o güzel atlara bindiler çekip gittiler" cümlesi elimizden ve dilimizden tutup bizi Yaşar Kemal'a götürsün... Çukurovalı Yaşar Kemal'in Van'ın Muradiye ilçesinin Ernis (Ünseli) köyünde doğduğunu unutmamak için parmakla-

rımıza İnce Memed'i ve tüm "az"ları bağlayalım...

Van'ın Ermeni yetimlerinden Ruhi Su, binlerce "sır çocuk"tan biridir. İnsanın yarısı sır, diğer yarısı sözdür... Asıl hikâye Ruhi Su'nun "su gibi" söylediklerinde değil, çatlağını bulamadığı için söylemediklerinde, söyleyemediklerindedir... Söylenemeyen söz, gizli yarıdır. Belleğe ve toprağa gömülen söz, "sır"dır. Onun "sırlarını" topraktan çıkarıp, hohlayıp parlatırsak aslına uygun bir hikâye olur...

"Turistik" mekanlarda serpiştirilen kahvaltılarını görünce "nerede o eski kahvaltılar" diyorsam da "Van Kahvaltısı" nı yazmasam beni "otlu peynir" çarpar. İçine, heliz, sîrik, mendê, kereng, siyabo, çattı (catr) vb. gibi güzel kokulu otların katıldığı "otlu peynir..." Ermenilerden kaldığı söylenen kavut

Fotoğraf: Çağatay Kılavuz, İnci Kefali

çıkarmak için, bir tenekeden gelen kokuyu bahane ederek, "peynirin bozulduğunu", arkadaşlar duyacak şekilde söylediğimde, "Otlu peynir hakkımız, söke söke alırız!" diye slogan başlayınca yanlışından vazgeçmiş, koğuştta ise, hem "otlu peynir"den hem de peynirin "sahibinden" özür dilemiştim...

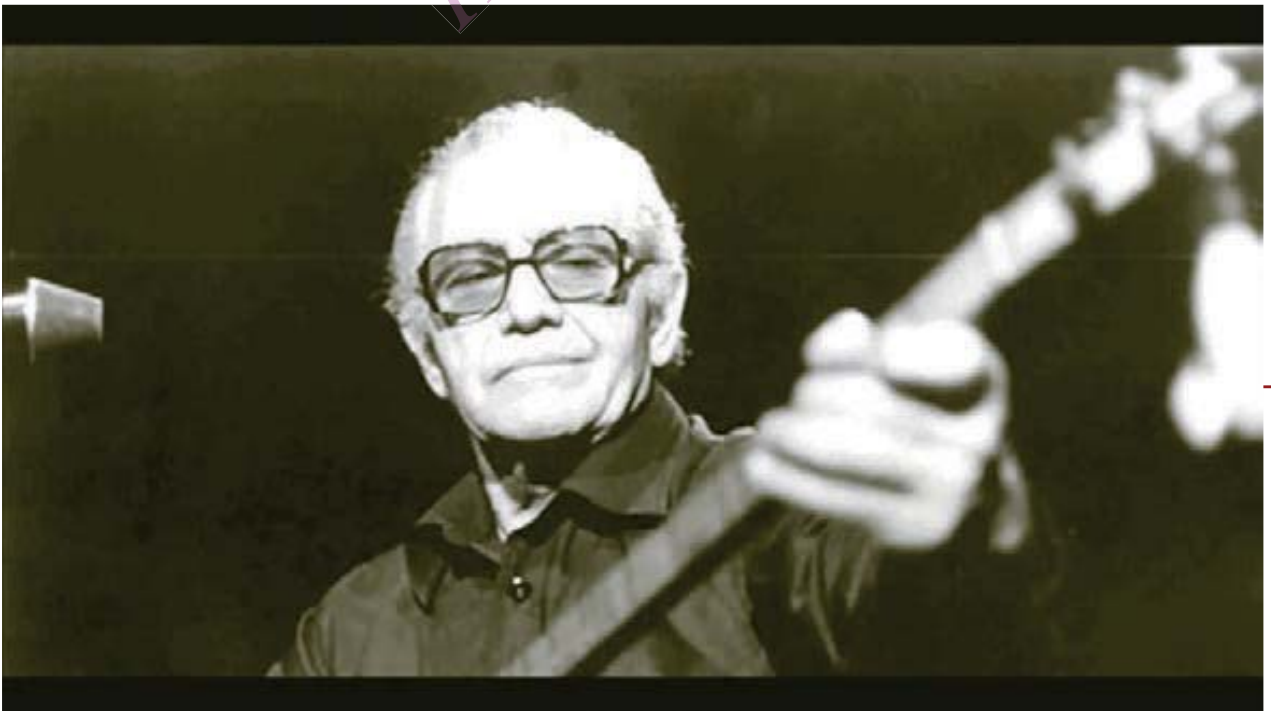
Hayatı, sodalı ve tuzlu Van Gölü'nde geçse de, aslında bir tatlısu balığı olan, karların erimesiyle birlikte yumurta bırakıp üremek için, genetik kodların emri, doğanın kavliyle, akıntıya karşı yürek çekerek kendini gönüllü olarak nehirlerle, şelalelere "sürgüne" gönderen balık türü İnci Kefali'ni, ve imgesini unutursak, "muhalif damarımız" kurur.

ve murtuğa... Madem "otlu peynir"den söz ettim, "otlu peynir" ile tanışmamın hikâyesi de bilinsin... Erzincan Askeri Cezaevi'nde, ailelerimizin getirdiklerinin içeri alınmadığı gün-

lerde, "temsilci" olarak dışarıya çağırılmışım. Eski yüzünden yeni yüzüne taşınmış subay, yiyecek ve giyeceklerimizi içeri alabileceğimizi söyleyince sevinmiş, kazanımın "keyfini"

'Tanyeri atanda Van'da...'

Van'da dinlediğim bir dengbej masalcı, eli kulağına verip,

Ruhi Su

Fotoğraf: Ruşen Takva, Van Gölü'nde gün batımı

içinde "Zilan" geçen bir stran söyledikten sonra, kissadan hisse yerine, Feriduddin Attar'ın "Kuşların Dili" anlamına gelen "Mantiku't-Tayr"ından "Musikar Kuşu"nu (Kaknüs) anlatınca ezberim bozulmuştu. Güzelliği, sihirli sesi ve kendinden başka kimsesi olmayan bu masal kuşunun en temel özelliği uzun gagasının ney gibi delikli olmasıymış. Gagası, neye benzetilse de rüzgâr estiğinde yüze yakın delikten farklı sesler çıkardığından bu kuştan, musikinin icadına neden olan bir kuş olarak bahsedilirmiş. Bu masal kuşu ötmeye başlayınca tüm kuşlar başına toplanır, büyülenirmiş. Rivayete göre, bin yıllık ömrünü tek başına geçiren "musikâr", vadesinin dolduğunu hissedince, ağıtlar yakarak topladığı çalı-çırpının üzerine oturur, can havliyle çırptığı kanatlarından ve deliklerinden çıkan kıvılcımlarla tutuşan çallılar tutuşunca yanar, ateş söndükten sonra ise küllerinden yeniden doğarmış. Dengbej, bazı kavimlerin

güllerinden doğacağını ima etmişti de "yüksek siyaset" erbabı anlamamıştı...

Masal Kuşu ile tanışmışken, masaldan gerçeğe yolculuğa devam edelim... 1943'te Van'ın Özalp ilçesinde, 33 Kürt "kaçakçının!", Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle sorgusuz-sualsiz taammüden kurşuna dizilmesi, Edip Cansever'in "Kan var bütün kelimelerin ardında" dizesiyle özetlenebilirse de bunu destana çevirmek Ahmed Arif'e düşer ve şöyle başlar "33 Kurşun" şiirine: "Bu dağ Mengene dağıdır/ Tanyeri atanda Van'da/ Bu dağ Nemrut yavrusudur/ Tanyeri atanda Nemruda karşı/ Bir yanın çiğ tutar, Kafkas ufkudur/ Bir yanın seccade Acem mülküdür/ Doruklarda buzulların salkımı/ Firari güvercinler su başlarında/ Ve karaca sürüsü,/ Keklik takımı...// Yiğitlik inkâr gelinmez/ Tek'e - tek doğuşta yenilmediler/ Bin yıllardan bu yan, bura uşağı/ Gel haberi nerden verek/ Turna sürüsü değil bu/ Gökte yıldız burcu

değil/ Otuzüç kurşunlu yürek/ Otuzüç kan pınarı/ Akmaz,/ Göl olmuş bu dağda..."

Bir türkü elimizden ve dilimizden tutup, "Bir yiğit gurbete çıksa/ Gör başına neler gelir/ Sılası fikrine düşer/ Yaş gözüne dolar gelir" diyerek, sevgilisi Selvihan'ın peşinde "ilk gözyaşının tarihini arayan Ercişli Emrah'a götürsün... Götürsün ki Erzurumlu Emrah'a mal edilen bazı şiirlerine ve üç bin yaşında olduğu söylenen Erçis Üzümü'ne de misafir olalım. Ve Ermenilerin üzümüne sevgilerini katarak da yaptıkları, imkânlı içki şarabın halini hatırını soralım.

"İstanbul yangınlarla büyür" de, Van durur mu? O da siyaset ve doğa depremleri ile büyümüşdür. Bu nedenle de "sır şehri" olarak da anılmayı hak eder.

Merak eder dururum; Van Gölü'nün suyu Haliç'e boşaltılıp Van Gölü biterse, geriye ne kalır?

Van-Tatvan yolunda uykusunu almamış güller kalır....

helbestvan û dîroknûsa kurd

Mestûre Erdelanî

EVÎN ŞIKAKÎ

Di nav kurdan de kesên ku dîrok nivîsandine, bi taybet jin pir kêr in. Her dema behsa vê babetê tê kirin êkser helbestvan û dîroknûsa kurd Mah Şeref Xan (Mestûre Erdelanî) tê bîra mirov. Mah Şeref Xan ku bi navê Mestûre Erdelanî tê naskirin jineke kurd ji rojhelatê Kurdistanê

bû û bi qasî helbestvaniya xwe jineke bihêz, zîrek û wêrek bûye, di destpêka sedsala 19an de karibûye cihê xwe di nav zana û alimên îslamî de bigire, di bawermendiya xwe de jî di nav civakê de xwedî rêz û hurmeteke mezin bûye. Her wiha vîn û hezkirina xwe li dinyayê gerandiye û bi hunera xwe ya di

Mestûre Erdelanî 20 hezar beytên bi kurdî û farisî li pey xwe hiştine, lê helbestên wê bi sedema qeyranên di nav mîrekiya Erdelan de winda dibin. Nivîskarê kurd Hacî Şêx Yehya karî hejmarek ji wan helbestan bide hev û kom bike.

nivîsandina dîrokê de hatiye naskirin. Ew ne tenê di nav kurdan de weke yekemîn jina dîroknûs hatiye naskirin lê li rojhelata navîn jî di vî warî de weke yekemîn kes tê dîtin.

Helbestvan û dîroknûsa kurd Mestûre Erdelanî (Mah Şeref Xan) keça Ebdulah El Hesen Mihemed Beg e. Di sala 1804an de li bajarê Sine yê rojhilatê Kurdistanê ji dayik bûye, bavê wê mirovekî zana û aştxwaz bûye û pir ji xwendinê hez kiriye. Diya wê jî ji malbata wezîrên Kurdistanê bûye. Her wiha bapîrê wê jî di dîwana walî de wezîr bûye û rêveberê xezîneya darayî yê mîrekiya Erdelanê bûye. Ev yek jî li gor çavkaniyên nivîskarê kurd Dr. Soran Kurdistanî ye, Mestûre Erdelanî di nav malbateke xwedî çanda Qadîrî de mezin bûye û hatiye perwerdekirin. Di temenê xwe yê biçûk de ji wêjeya farisî û erebî hez kiriye. Bavê wê têdigehe ku keça wî keseke zana û zîrek e, lewma ew dide xwendin û di demeke kurt de keça wî xwe li pêş dixê. Bavê Mestûreyê her dem ew bi xwe re biriyê nêçîrê, mêvandariyan û bi xwe re gerandiye. Ji ber vê yekê jî wê ji agahiyên

pirtûkan zêdetir ji agahiyên devkî sûd wergirtiye. Her wiha Mestûreyê bavê xwe weke yekemîn mamosteyê xwe ditiye, di heman demê de bavê wê jî piştgiriya keça xwe kiriye û ew bi delalî mezin kiriye. Piraniya helbestên Mestûreyê bi zimanê kurdî, bi zaravayê goranî hatine nivîsandin ku ev zarava li Sine û Silêmaniyê jî tîndî bikaranîn. Ji xeynî kurdî bi farisî jî helbest nivîsandiyê.

Helbestvana kurd Mestûre di 17 saliya xwe de ji neçarî, da ku aştiyek di navbera malbata wê û waliyê Sineyê Îmamolah Xan de çêbibe bi Mîr Xisrew Xanê kurê walî re dizewice. Di sala 1834an de mîrê Mestûre Xisrew Xanê bi nexweşiya kezebê dikeve û di temenê xwe yê 30 salî de jiyana xwe ji dest dide. Bi mirina wî re di mîrtiya Erdelanan de perçebûn çêdibe. Mestûre neçar dibê ku tevî malbata xwe ji bajarê Sine derkeve û koçî bajarê Silêmaniyê bibe. Li wir jî jiyaneke zehmet derbas dike. Di mijdara sala 1847an de canê xwe ji dest dide û di temenê 44 saliya xwe de koça dawî dike û li gorîstana Girdî Seywan de bi xakê tê spartin.

"Serêke hêjayî tac"

Mestûre Erdelanî 20 hezar beytên bi kurdî û farisî li pey xwe hiştine, lê helbestên wê bi sedema qeyranên di nav mîrekiya Erdelan de winda dibin. Nivîskarê kurd Hacî Şêx Yehya karî hejmarek ji wan helbestan bide hev û kom bike. Li gorî tê gotin 2 hezar beyt di pirtûkekê de bi navê Dîwana Mah Şeref Xanim Kurdistanî, di

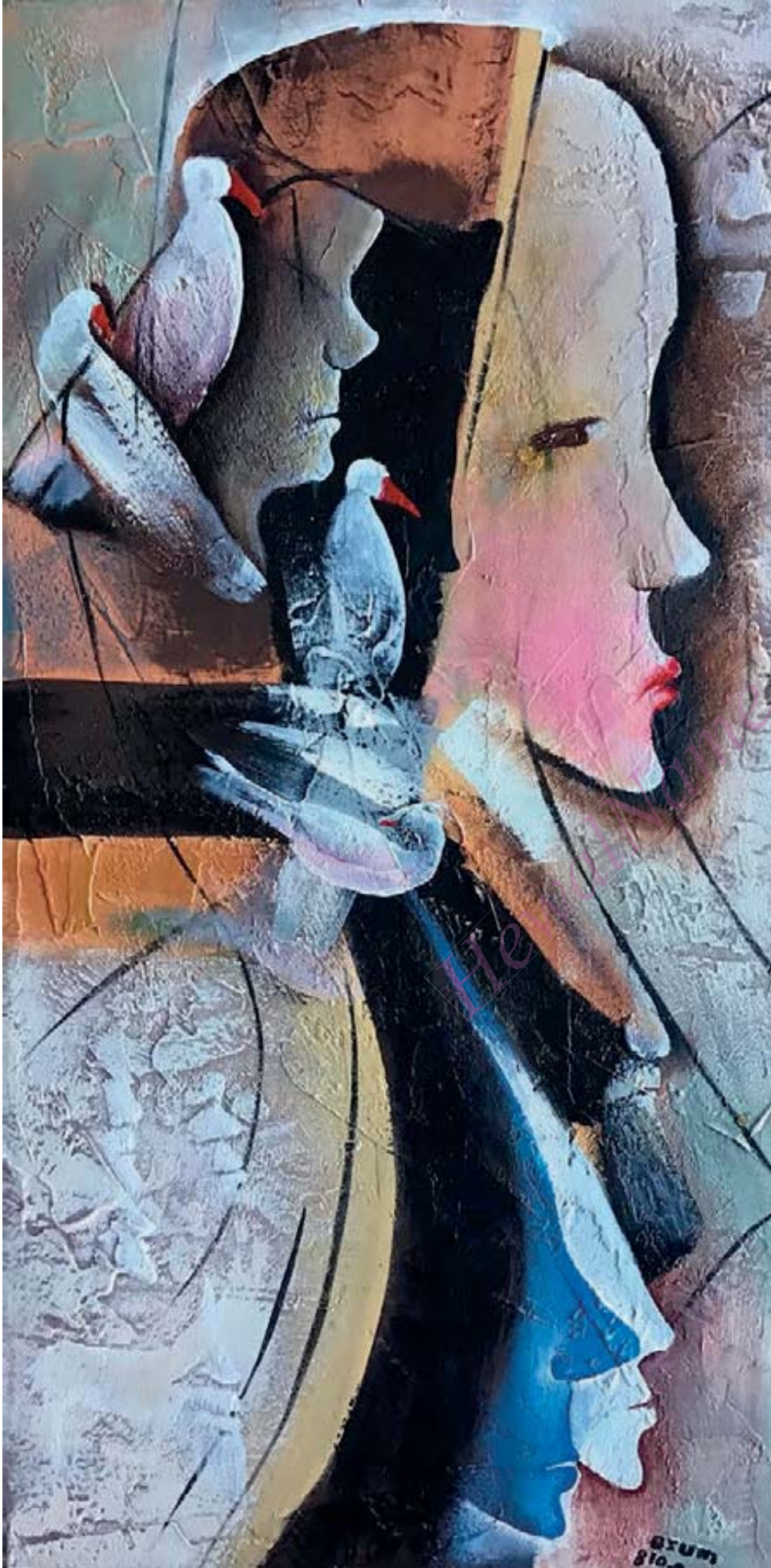
sala 1925an de li Tehranê çap kiriye.

Di warê dîroknûsiyê de jî Mestûre pirtûkeke bi navê Dîroka Erdelan nivîsiye û ev pirtûk berhema herî girin e ku li pey xwe hiştîye. Ev berhem di sala 1946an de li bajarê Sine ji aliyê Nasir Azadpûr ve hatiye çapkirin. Di heman demê de pirtûkeke Mestûreyê derbarê şerîeta îslamî de heye. Yanê vê helbestvana hêja 3 berhemên girîng li pey xwe hiştine û navê xwe li dunyayê hêlaye zindî.

Mah Şeref Xan Erdelanî di helbestên xwe de behsa hezkirina ji mîrê xwe Xisrew Xan dike û wiha dibêje:

*Ji bilî ser têkiliya wî min awir tuneye
Jixwe ji bilî wî min fikar tuneye
Her çi qas henaseya min ne li bîra min be, ji wî û min
Ji bilî henaseya sar min bîranîn tuneye
Bextewar im li ber dûrbûna ji bejna wî ya bedew
Ji bilî xema wî qet min xemgînî tuneye
Ev parçe helbest jî ji zimanî farisî ji aliyê helbestvanê hêja Muhsin Ozdemîr ve hatiye wergerandin.
Her wiha di helbesteke din de dibêje:
Min ew jin im ke le pakî le serûya hemîwan im
Le hemû xalê jinan kes hawşan im
Le jîr serwênkem de serêke hêjayî tac
Belam le zebrî zeman wa qetîsî dewran im*

Di sala 1967an de di Kovara Reş û Spî ya ku li Îranê dihate weşandin, Mah Şeref Xan di lîteratura kurd a pernas de weke helbestvana herî navdar a jin hate naskirin. Di sala 2005an de weke rêzgirtinek ji vê helbestvana hêja re peykereke wê li bajarê Silêmaniyê hate danîn..

MALAKAN

MUZAFFER ORUÇOĞLU

Daha ilk bakışta ya sürgünlüğümü keşfetti ya da beni sürgün etti.

Bundan eminim ama hangisinden eminim bilmiyorum.

Tanıştığımız ilk gün, kendi kadim sürgünlüğünü anlatmaya koyuldu. Çar'ın, Voronej'den Tiflis'e, Tiflis'ten de Kars'a sürdüğü, mandıracı bir Malakan aileye mensup olduğunu, babasıyla anasının Ardahan'da doğduğunu, ailenin Ardahan'a tutunmak üzereyken, Türk hükümetince, Bolşevik taraftarlığı suçlamasına maruz kaldığını ve Tiflis'e sürüldüğünü anlattı. Ailenin Tiflis'te de tutunamayışını, oradan Kanada'ya, Kanada'dan da Avustralya'ya göç edişini hikâye etti ince ince. Sesi, örselenmiş gibiydi; terk edilen toprakların, dostların, hayvanların, tekinsiz göç yollarının, mahrumiyetlerin, morarmış, düğüm haline gelmiş ağır sıkıntı ve acılarını taşıyordu. Derin alın çizgilerine, iri cam bilyeleri andıran mavi gözlerine ve gamzelerine sürekli bakmamdan olsa gerek, anlatımını görüyor ama yüzünü göremiyordum.

► Muzaffer Oruçoğlu, Malakanlar, tuval üzerine akrilik 58-29 cm

Ailesini Ardahan'dan sanki ben sürmüşüm gibi hiç merak edip sormadı geçmişimi, ilk günler. Ama arkadaşlığımız ilerledikçe çok iyi gözlemledi, tahlil masasına yatırdı beni. Duygularımın, can havliyle kaçıp kaygılarıma sığındığını, eşitlik anlayışımın yanıltıcı olduğunu, eril ego sarmalında araçsallaştığını iddia etti, nereden çıkardıysa. Dilinden, inancına, yaşam tarzına kadar, ailemi anlattırdı sonra. Tiflis'deki ata topraklarını terk edip Kars'a sığındığımızı öğrenince, gülümsedi. Notlar aldı. Biraz da benim fallosentrik dilimden hareketle, yetiştiğim çevrenin, son derece faul ve faal olan fallik bir dile ve bilince sahip olduğunu söyledi, nereden öğrenmişse. Haklıydı. Biraz düşündüm, fitiğimi yoklayan sızıya kaydırdım dikkatimi. "Olabilir," dedim, "seven kadın sevdiğini didikler, ayrıştırır, düzenler." Hay demez olaydım. Açtı çenesini, mizojinilik mi dersin, cinsiyetçilik, homofobilik, türçülük mü dersin, yani farkında olmadığım ne kadar mazbut illetim varsa hepsini tek tek sayıp döktü. Daldım, dalınçlaştım. Çarmıha gerdim kendimi. Bir ara, "Ben konuştuğumda sen sesler çıkarıyorsun," dedi. "Öyle olunca da beni anlamıyorsun. Çıkardığın seslerden anlam çıkarmaya çalışıyorum," dedi.

O günlerde, kendimi boş bir kaşar peyniri kalıbı olarak duyumsadım. Geceleri uyuyamadım. Gövdemde, seciyesini ve tiynetini bilmediğim, serkeş arazlar çıktı. Baktım böyle olmayacak, kalkıp doktor Sergey'e gittim. O da Malakan, daha doğrusu, Malakan Dukhobor kırmacı. Kadının yakın arkadaşı ve aynı zamanda da aile doktoru. Sergey, kendinden başka hiçbir doktora güvenmeyen, zaman zaman, kendi gölgesini boynuzlayan ve hastasına sezgileriyle teşhis koyan, kalender bir doktordu. Kadını ve başımdan geçen her şeyi anlattım. "Vay aptal," dercesine düşündü, gülümsedi. "Kanın iyice sulanmış, tez elden aspirini kes," dedi. Kafasını kaşdı, serçe gözlerini, kızarmış gözlerime dikti, gayet latif bir sesle, "Kusura bakma ama, o kadında dil, bir sulandırma ve sökümlü aracı haline gelmiş. Sende eskiden bir iç görü vardı, onu da yitirmişsin," diye başladı. "Dikkat et, gerginlikten uzak dur. Kadının yanında, domuz eti ve pulsuz balık yeme. Kilise, cami, havra, sinagog gibi inanç merkezlerinden uzak durduğunu, bunların insanlığı uyuttuğunu da laf arasında söyle. Kadın senin düşünce ve yaşam tarzını kendininkine yakın buldu mu

yumuşar, sever seni. Seven ve sevilen insanın da biliyorsun, tansiyonu ve kolesterolü düşer."

Kalkıp çıktığımda, Sergey'in beni iyice hasta ettiğini anladım. Hassas bir aileden geldiğim için, birkaç gün yattım. Düşündüm enine boyuna. "Kim ne derse desin, insanın en iyi doktoru, yine sevdiği dir," dedim.

Hastalanmış ama darılmamıştım. Anlamayı esas alıp sevgiyi etkin kılacak, duru ve işlek bir dil arayışı içindeydim. Sergey'in tavsiyesine uyarak, Tolstoy'un *Diriliş* romanını aldım. Kadının en sevdiği romandı bu. Tolstoy, bu romanın tüm gelirlerini, sürgünlerde perişan olan Dukhoborlara bağışlamıştı. Birkaç gün sonra kalktım, göçmen kuşların dil zenginliğine kulak vererek evine gittim. Evi güzeldi. Bernard Rudofsky'nin *Mimarsız Mimarlık* adlı kitabını okumuş, taş ve tahtadan ilginç bir ev yaptırmıştı kumluk arazide. Kum erozyonunu önlemek için de kökü kumun altında, gövdesinin üç dört katı büyüklüğünde olan, hasır cinsinden otlar ektirmişti.

İçeri girdiğimde Şostakoviç'in yedinci senfonisini dinliyordu. Beni ve cebimden çıkarıp kendisine uzattığım *Diriliş*'i görünce gülümsedi. Gülümseyen kadın makbuldür. Yattığı yerden kalkıp boynuma sarıldı. Yüzünde, sorgulama ikliminden eser yoktu. Anladım ki debbağ, sevdiği köseleyi yerden yere vurmuş.

O günden sonra iyi geçinmeye başladık. Muhayyilesi zengindi. Düşüncelerini, kendi dışındaki baş döndürücü değişime sokarak değiştirme yetisini gösteriyordu. Bir ara, "Seninle olduğum günler daha çok yalnızım," dedi. "Yalnızlığımıza taşımadan çözemem hiçbir problemi."

Onayladım. O yıl sürekli onayladım. Onaylanan kadın yumuşar, yumuşayınca da kendini kuşaktan dış zenginliği daha çok alır içine. Gelgelelim ki onaylamak, bende gerilim yarattı. Zihnimin eril yanını azdırdı. Sahtekârlaştığımı hissettim. Sağ husyem, bana haber vermeden şişti. Gerilimi boşaltmak için oturdum, sürekli yazdım. Çok yazdım. Bilinç kusmasıydı. Ortaya çıkan metinler heterojenleşti, değer kaybına uğradı, önce narsist, sonra nihilist bir kanona soktu beni. Anlatamam. Kadın, krizimi anladı, geldi aylarca kaldı benimle. İşte ben, o zaman gördüm kadının derin empatisini, sevecenliğini, özverisini, bilgi hazinesini..

ligel birinc û destana xwe

ÇIYAYÊ QEREJDAXÊ

MEHMET ONCU

Di nav gel de gotinek heye, dibêjin; "Ava Hemrawatê rûyê Qerejdaxê ye." Dema mijara nivîsê "Birinca Qerejdaxê" be, ferz dibe ku mirov bi çend hevokan qala "Qerejdaxê" û ava "Hemrawatê" ya ku di quntara Çiyayê Qerejdaxê de dizê û bi aramî diherike, bike. Birinca bi vê avê jî çêdibe êkla xwe ji dirûvê vê xwezayê distîne.

Piştî peqîna volkanîk ya vî çiyayî, ava Hemrewatê xwe li mesîla volkanê daye der û bi vê avê heta roja îro jî birinca bi nav û deng a Qerejdaxê li serê vî çiyayî tê çandin û çinîn. Bêguman vê birinca bi tehm û çêj ciyekî xwe yê taybet di nav xwarinên Diyarbekirê de girtiye.

Birinca Qerejdaxê, navê xwe ji devera xwe distîne û li hemû

deran bi navê "Birinca Qerejdaxê" tê zanîn. Dema ku mirov li dîroka herêmê ya aborî dinêre ji 500 salê dawiyê vir de hilberîna birincê ya li herêmê derdikeve pêş. Li gor daneyên sala 2003yan li tevahiya Qerejdaxê 3732 ton birinc hatiye hilberîn.¹ Birinca Qerejdaxê, ji aliyê çêj û qelîteyê ve li asteke bilind e. Birinca Qerejdaxê, li gor qurf û dasiyên (qilçix) wê dibe sê beşan; birinca dasîsor, dasîsipî û dasîreş. Di nav van cure birincan de ya ku herî zêde tê ecibandin birinca dasîsipî ye, libên wê mezin û dirêj in.

Li herêmê, li navçeyên wekî Pasûr, Farqîn, Bismil û Licê jî birinc tê çandin, lê çêja birinca wan deran nagihê ya Qerejdaxê. Lewma birinca bi ava

¹ Diyarbekir û Raman. Weşanxaneya Ulus-1949

"Hemrawatê" tê avdan gelek taybet û bi nav û deng e. Tehm û çêja wê ji stran, çîrok û helbestan re bûye mijar. Hozanê nemir Ehmed Arif, di helbesteke xwe de wesfê birinca Qerejdaxê ya ku ji gelek destanan re bûye mijar wiha dide;

"Bi lerre-ta û marên xwê yên bi jehr û kujer

Bîst û çar saet li Qerejdaxê, li nêçîra mirovan e, çêltûk.

Fena rondikên keçina ku

di lingê wê de beniyek morik,

li ser milê wê yê çepê nezerînek,

û li serê çiyayekî hatî jibîrkirin

û qefilî,

dilop bi dilop û zelal e, libên

birinca wê ya ku

bi qamyon û hêstirên karwanan

diçe sifreya mîr û began..."

Vê birinca bi ked û renca gundiyan hatiye çandin û çinîn, bi sedan salan e ku li şîn û şahiyên bi goşt û bêgoşt zikê dewlemend û hejaran bi hev re têr kiriye.

Qerejdax çiyayekî volkanîk e. Ne çiyayekî asê ye. Çiya, bi fetlonek bilind dibe. Bilindiya wî di qonaxa dawî de digihîje 1957 metreyî. Çiyayê Qerejdaxê, berî bi hezaran salan pêtên xwe pijiqandine ser rûyê erdê û volkan temiriye. Her çi qas ku îro xaka Qerejdaxê dikeve nav tîxûbên bajêrên wekî Riha û Mêrdîn jî lê ev çiya li ser Herêma Amedê û bajarê Diyarbekirê hesab e. 'Eşîr û binemalên dorûber jî xwe bi Amedê dinasin.

Li ser xaka vî çiyayî florayeke gelek rengîn û dewlemend heye. Li gor lêkolînên li ser hatî kirin, tê gotin ku bi qasî 250 heb riwekên endemîk hene ku xasî vê herêmê ne, bo nimûne gula Gulderxwînê (gulhirçik, şilêr) maka wê Çiyayê Qerejdaxê ye.

Pêt û pizotên ku ji Çiyayê Qerejdaxê pijiqîne ser rûyê erdê, sar bûne û veguherîne kevirên reş û bazaltî. Bi van kevirên

bazaltî nasnameyê herêmî di avahîsaziyê de peyde bûye.

Di nav gel de efsaneya vî çiyayî li gor pirtûka Şevket Baysanli-oglu ya bi navê 'Dîroka Diyarbekirê' wiha tê gotin; "Wextekê li ser Girê Qerejdaxê dêwek (ejderhayek) bi qasî mezinahiya çiyayekî dijiya. Agir ji devê wî dipijiqî. Ew agirê ku ji devê wî dipijiqî hemû dar û ber, kevir û kûç, mal û xanî dişewitandin, bi hêza agirê ji devê wî dipijiqî, her der reş dibû û diqewirî. Rojekê xelkê şingîniya zincîrekê bihîst. Digotin, zincîr ketiye serê wî dêwî, ew bi stûyê wî girtiye û hilkişandiye qatê esmanê heftan û bi vê yekê gel ji destê wî aza bûye. Gelê herêmê bawer dike ku reş û qewirîna kevirên Qerejdaxê ji wê demê maye.

Çiyayê Qerejdaxê, ji gelek êl û 'eşîrên kurdan ên wekî; Îzo(Î-zol), Qeregêçî, Terkan, Kejan û hwd. re malevanî kiriye. Ev çiya û taybetmendiyên wî bûne hêma û newa ji gelek kilam û stranên gelêrî re ku yek ji van jî kilama 'Delal' e;

"Ay delal ay... Delal

Were Delal, min li diyara diyarê Selwî ne

Tavek ketiye Qerejdaxa şewitî
Kulê bavê Mamdela rengîn e
Tîrêjekê xwe berdaye welatê
Boz-Hewayê

Welatê Culêb, beriya Bavê
Bozîn e

Qasida xelkê rêwî û êlçî ne

Qasida min û xelkê delal

Çelê mubareka havînê

Pîrîska berfê

Peşka baranê

Helkana bayê xerbî ne

Xwedêyo, miradê ne ji dil be

Bira ji axa gora re bimîne

Were delal lawiko

Çiya sar e ji berfê re

Zozan xweş in ji kêf û gayê re

Qerejdax xweş e ji koçeriyê re

Xwedêyo, miradê ne ji dil be

Bira ji axa goran re bimîne

Delal ay, delal ay, delal ay delal... delal."

Wekî vê hê gelek stran û destanên fena Dewrêşê Evdî, Fatîmê û hwd. din de behsa vî çiyayê ku gel ji bo wî dibêje "Qerejdax hem dûr e, hem nêzik e" tê kirin... 🌄

Fotoğraflar: Fethi Balaman/MA

Ölümsüzlük suyu ve 'dünyanın bittiği yer'

BIRKLEYN

Yazı ve fotoğraflar: SERTAÇ KAYAR

Diyarbakır'ın Lice İlçesi'nin yaklaşık 25 km kuzeyinde bulunan Abalı (Korxa) köyü sınırları içinde bulunan Birkleyn Mağaraları, antik dünyada "dünyanın bittiği yer" gözüyle bakılan, efsanelerde ve kutsal kitaplarda "ölümsüzlük suyunun aktığı yer" olarak biliniyor. Dicle Nehri'ni oluşturan iki koldan biri bu mağaralardan çıkıyor. Birbirine

paralel olarak uzanan kayalığın içerisinde üç mağara bulunuyor. Bunlardan güneydeki kayalığın altında ve içerisinden akan Birkleyn suyunun bulunduğu mağaraya Asur Kralı I. Tiglat-Pileser (MÖ 1114-1076) ve III. Salmanassar'a (MÖ 859-828) ait 3 kabartma ve 5 çivi yazıtlı kitabe vardır. Çayın hemen üstündeki kanyonda yer alan ve tarihi Neolitik Çağlara

dayanan mağaralar ile ilgili pek fazla bilgi yok. Araştırmalardan elde edilen ilk bilgiler, 1862 yılında C. Lehmann-Haupt ve W. Bleck'in 1898-99 yıllarında yaptığı ziyarete dayandırılıyor.

'Adımı Dicle'nin kaynağına yazdım'

2004 yılında ise Münih Üniversitesi'nden Dr. Andreas Schachner başkanlığındaki bir ekip tarafından ziyaret edilen mağaraların ikisinde Asur dönemi rölyef ve yazıtlarının belgelenmesi çalışmaları yapılmış ve çevredeki tüm arkeolojik kalıntılar incelenmiş. Dr. Schachner tarafından yapılan yüzey araştırmasında mağaraların Geç Neolitik Çağ'dan itibaren kullanıldığı anlaşılmış. Kanyonun üzerindeki ilk mağaranın girişinde Asur krallarına ait kabartmalar ve yazıtlar göze çarpıyor. Dr. Schachner, tarafından çözümlenmesi yapılan yazıtlardan I. Tiglat-Pileser'e ait olanın MÖ. 1114-1076, III. Salmansar'a ait olan yazıtların MÖ. 858-824 yıllarına ait olduğunu belirtmiş.

Dr. Schachner'in yaptığı çalışmalarda yazıtların birinde Asur Kralı III. Salmanassar şöyle diyor: *"Benim krallığımı seven, benim adımla yücelten büyük tanrılar Asur, Bêl, Sîn, Samas, Adad, Istar. Salmānu-asarêd (III. Salmanassar), dört cihanın kralı, Asur'un Kralı, Asur-nâsir-apli'nin (II. Asurasirpal) oğlu, Asur'un Kralı, Tukultî-Ninurta'nın (II.) oğlu, Asur'un Kralı Nairi Ülkesi (Van Gölü) denizinden güneşin battığı büyük (denize) (Akdeniz) hâkim fatihi. Hatti Ülkesi'ni tümüyle fethettim. Enzu geçidine girdim.*

Suhmu, Daiānu (ve) *Urartu Ülkeleri*'ni tümüyle fethettim. *Gilzanu Ülkesi*'ne geçtim. *Gilzanulular*'ın vergilerini kabul ettim. Üç kez *Nairi Ülkesi*'ne gittim. *Adımı Diclé*'nin kaynağına yazdım."

Kehf suresindeki Zülkarneyn efsanesi

Tarihi ve doğası ile efsanelere konu olmuş olan Birkleyn'in kutsal kitaplarda da adı geçer. Halk arasında anlatılan ancak tarihi hiçbir belgeye dayanırlamayan efsaneye göre; Pers ülkesini işgale giden ve MÖ 356-323 yılları arasında yaşamış olan ünlü Makedonyalı komutan Büyük İskender, 15 bin kişilik ordusu ile bir süre burada konaklamış. Halk

arasında da Kur'an'da Kehf suresinde anlatılan Zülkarneyn'in yaşamının bir dönemini burada geçirdiği anlatılır. Yöre halkı bu efsaneyi anlatırken İskender-i Zülkarneyn diye bahseder. İskender ile Zülkarneyn'in aynı kişi olduğuna inanılır. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn Antik Çağ'da Birkleyn Mağaraları'na gelmiş ve Çeper Kalesi'nde kalmıştır. Çeper Kalesi kalıntıları halen bölgede mevcut. Bizanslı Procopius'un MS 507-555 yazdıklarından, söz konusu kalenin adının İlyrisos olduğu ve büyük ihtimalle Justinianus döneminde MS 527-565 kurulduğu anlaşılıyor. İskender-i Zülkarneyn bir sefere giderken, başının iki tarafında boynuz gibi iki ur çıkmış

ve çok acı vermeye başlamış. İskender'e rüyasında, Birkleyn mağaralarındaki suda yıkanırsa boynuzlarının kaybolacağı söylenmiş. İskender-i Zülkarneyn hemen yolunu değiştirerek, buraya gelmiş. Birkleyn Mağaraları'nın suyundan içip başını da bu suyla yıkayınca boynuzlarından biri hemen yok olmuş.

'Yeraltı dünyasına' geçit

Diğeri ise kısa bir süre içinde iyileşmiş. Bu söylenceden olsa gerek, "ölümsüzlük suyu" olarak da nitelendirilmekte olan Birkleyn'in suyu, yerin altında doğal bir tünelden geçtikten sonra yeniden yeryüzüne çıkar. Suyun önce yerin altından aktığı ve doğal

bir tünelden sonra yeryüzüne çıktığı yere Birkleyn ya da Dicle Tüneli ismi verilmiş. Antik Çağlarda, suyun yer altına inip kaybolduğu yer "dünyanın bit-tiği yer olarak" tanımlanmış. Piliusius da bu geçidi 'ölülerin yer altı dünyasına geçtiği yer' olarak tanımlamış.

8 bin yıllık tarih çöp kuşatmasında!

Mağaraların içinde ve diğer bölümlerde onlarca kaçak kazı yapılırken, duvarlarda yer alan yazıtlar ve kabartmalar da tahrip ediliyor. Dicle'nin kaynaklarından biri olan Birkleyn'de, pikniğe gelenlerin bıraktığı çöp yığınları ise kutsal denilen Birkleyn suyunu zehirliyor. Yaşanan büyük tahribata karşı yetkililer sessiz kalırken,

bu durum çevrecilerin de gündemine girmiyor. Geç Neolitik Çağ'dan itibaren kullanıldığı belirtilen ve 8 bin yıllık tarihe sahip Birkleyn'de, tarihi mağaranın girişine büyük kayalar-dan oluşan hafriyat döküldü. Batılı kaynaklarca The Tigris Tunnel (Dicle Tüneli) olarak adlandırılan mağaraların giriş kısmına boşaltılan hafriyatlar, Dicle Nehri'nin en önemli su kaynağının akışını engellerken, tarihte askeri üs olarak kullanılan kaledeki gözetleme kulelerine ve adakların kesildiği sunaklara çıkan kaya merdivenlerin girişini de kapattı. Bugün inanılmaz bir vurdum-duymazlığın kuşatmasında olan Birkleyn, tarihsel-mitolojik özgül ağırlığına yakışır bir ilgi ve algının konusu olmayı beklemekte...

Halk arasında anlatılan ancak tarihi hiçbir belgeye dayandırılmayan efsaneye göre; Pers ülkesini işgale giden ve MÖ 356-323 yılları arasında yaşamış olan ünlü Makedonyalı komutan Büyük İskender, 15 bin kişilik ordusu ile bir süre burada konaklamış. Halk arasında da Kur'an'da Kehf suresinde anlatılan Zülkarneyn'in yaşamının bir dönemini burada geçirdiği anlatılır. Yöre halkı bu efsaneyi anlatırken İskender-i Zülkarneyn diye bahseder.

ENVER ÖZKAHRAMAN

Fotoğraf, 70'li yıllardan... Şırnak-Hakkâri arasında, Anitos köyünün Suwaraxelê yaylalarına tırmanır bu yol. Uzaktan bakınca bol virajlı bir güzergâh işte. Yaşayanlar bilir oysa. Şırnak'tan Hakkâri'ye kömür taşıyan ve bir yanı hep uçurumlu yolda direksiyon sallayıp tırmanan kamyonculara sormak lazım. Aylarca kapalı kaldıktan sonra baharda açılan yolun en dibinde, buz gibi suyuyla her geçeni buyur eden çeşmeyi, muhabbetli molalarda yapılan kahvaltıları... En tepede Silo Aro'nun yerini... Van'dan gelenlere ısmarladığı un, şeker, yağ yüklerini...

Yayla başlarında saatler boyu bu yolu seyredip bolca hayal kurup hayal bozan yaylacı çocuklara sormak gerek... Artık olmayanlara! Şimdi o yılları 'ömrümün hem baharı hem cenneti' diye hatırlayıp, 'ah' çekenlere... 'Bitmesini istemediğimiz zamanlarımızı çaldılar bizden' diye 'feleğe' sitem edenlere... Çadırlara konuk olup da yayla mantarlarının enfes tadını, akşam saatlerinde suya inen kekliklerin şakıyan sesini unutmayanlara... Yazın kavurucu günlerinde bile yıldızlar akarken üzerine, yorganlara sarılarak uyuyanlara...

Şimdi ıssız bir kimsesizliğin kuşattığı o yollara sormak lazım...